

Д-р С. Я. ПАРАМОНОВ

Звідки ми, тії ми діти?

(НОВЕ З ІСТОРІЇ СТАРОДАВНЬОЇ РУСИ)

ВІННІПЕГ

1963

Dr. S. J. PARAMONOV

Our Ancestors and Their Descendants

(New material from the History of Old Rus')

WINNIPEG

1963

Д-р С. Я. ПАРАМОНОВ

Звїдки ми, чиї ми діти?

(НОВЕ З ІСТОРІЇ СТАРОДАВНЬОЇ РУСИ)

diasporiana.org.ua

ВІННІПЕГ
1963

П Е Р Е Д М О В А

Пишуци цю книжку, автор мав на меті таке:

- 1) *в простій, приступній до всіх формі (без спеціального наукового апарату) дати нарис сучасного стану нашого знання про погаток Руси й того нового, що ми набули за останні 20-25 років.*
- 2) *звернути увагу на велику переоцінку цінностей, яка зараз переводиться в історії та від якої українське суспільство стоїть якось осторонь, хоз ця переоцінка стоується також найістотніших його інтересів.*
- 3) *з'ясувати кілька великих помилок, яких ще досі додержується значна кількість українських істориків, а саме: вони підтримують так звану „норманську теорію”, згідно якої культура та державність Київської Руси були твором германського генія; що українська нація повстала задовго до нашої ери тощо.*
- 4) *показати, що в „історіях”, які ми маємо (особливо в популярних) є не тільки помилки щодо дійсної історії, але й нав'язування нам фальшивих політичних ідеалів (наприклад вихвалення експансії).*

Автор добре розуміє, що багато його думок будуть розглядатися, як контрверсійні, а сама книжка, як матеріал для дискусії, але саме цього й бажає автор. Погати дискусію давно було вже пора: ми не можемо відставати від інших націй й спокійно думати, що все в нас гаразд й що „в королевстві Датському все благополучно”.

Це не так: правдивої історії України ми не маємо й ніхто не звертає уваги, яке колосальне значіння має це для націй. Знати про себе правду, — значить твердо стояти на ногах в ідеологічному (таї політичному) розумінні.

Автор наслідуюється підносити ці питання через те, що вже 18 років спеціально займається історією й переконався (визгляди першоджерела, а не копії), що в цій ділянці науки далеко не все гаразд: історія, як наука, включає в собі багато зовсім застарілого або заснованого на непорозуміннях, отже час й українцям взятися до праці в цій науці, виявляючи свою справжню роль в історії.

Частина книжки була вже опублікована в австралійській газеті й викликала рецензію та критичні зауваження. Автор вважає за доцільне навести й дискусійний матеріал, щоб всебіжно висвітлити питання, зацікавити читача й показати про що саме тогочасна боротьба.

„В боротьбі думок народжується істина” — це гасло мав перед собою автор, коли писав, й гадає, що й читач приєднається до цієї думки.

Кенбра, Австралія.

ОСНОВНИЙ РОЗДІЛ

1. ЗНАЧІННЯ ІСТОРІЇ. Історія — це не тільки галузь науки, як, скажім, географія, природознавство, математика тощо, — вона відіграє особливу роллю, якої інші науки не відіграють.

Історія, це не тільки перелік того, що було в минулому, вона також той духовий стрижень, навколо якого скупчувався, формувався й жив нарід. Історія відбиває характер, силу, та й саму душу народу. Це нерозривний ланцюг, що зв'язує нас з десятками поколінь наших пращурів, що утворює єдине ціле, наче тіло народу, від минулого до сучасного.

Нарід, що не цікавиться своєю історією, не знає її, не розуміє її, й не любить її, — є тільки натовп, випадкове скупчення людей, що об'єднані лише тим, що живуть разом. Чим культурніший, міцніший та розумніший нарід, тим більше він цінить й знає свою історію. Історія — це він сам в його минулих поколіннях. Оцей ланцюг від пращурів до правнуків утворює своерідну єдність, виробляє нарід з лише йому властивими рисами. Коли цього духового зв'язку з пращурами нема, нема й народу, є може тільки матеріал для утворення його в майбутньому.

2. НАША РОЛЯ В ІСТОРІЇ. Ось подумайте: кожне покоління б'ється за життя, за хліб, радіє, мучиться, народжує дітей і... відходить. Діти йдуть тим самим шляхом, але вже в інших умовах, бо життя не стояло: батьки їх працювали й створювали своїм дітям передумови для дальшого й значно іншого життя.

Наше „сьогодні” непомітно робиться нашим „учора”, час йде, ми утворюємо історію, не помічаючи й часто не розуміючи цього процесу. Кожен намагається вибитися

в житті, але крім нашого особистого життя є й інше — життя суспільства.

Ми живемо не в пустоті, а серед людей і для людей. Нас усіх зв'язує єдина мова, єдина віра, таж сама земля, єдина історія, спільні побут, звичаї, пісні, танки тощо. Нас всіх об'єднує постійна спільна боротьба за хліб, за свою землю, за своє вільне життя.

Кожне покоління включається до боротьби своїх батьків, спочатку допомагаючи, але згодом поступово перебираючи боротьбу на себе. Часто люди не розуміють цього, їм здається, що вони живуть лише для себе, і не помічають, що живуть також і для суспільства.

Чим більше людей це розуміє, тим міцніший нарід, до якого вони належать. Їхня боротьба не є боротьбою, так би мовити „всліпу”, а розумна, цілеспрямована боротьба. Багато, навіть віддаючи свою кров й життя за свою землю, за свій нарід, не зовсім вірно розуміють свою ролю, бо не зовсім добре знають свою історію, себ-то те, за що би-лися минулі покоління. Ці люди слідувать за предками тільки серцем, але треба йти за ними й розумом.

Чимало людей думають, що те, що минуло, пройшло, вже немає своєї вартости, що, мовляв, з того, що було за 1000 років? Це велика помилка. Наше „сьогодні” спирається на наше „учора” й робить підставу, ґрунт для „завтра”.

Погляньте навколо: хата ваша, вулиця, село тощо, це діло рук наших батьків, а саме село могло збудуватися лише при певних передумовах, що створили наші пращурі. Нічого з неба готовим не падає, а робиться поступово в тяжкій праці, і в цьому безпереривному потоку життя беремо участь і ми. І ми творимо історію.

Є ще інший бік справи: історія — дуже повчальна річ, — не раз наші предки намагалися щось зробити, але здійснити їм не пощастило. Чому? — повстає питання.

Вивчаючи історію, ми бачимо у чому полягала їхня головна помилка, а це дає нам змогу уникнути подібних помилок, й з рештою досягти мети, якої віками добивалися

наші предки. Отже: історія — це ми й наші предки, її треба знати, її треба поважати, її треба любити, бо це є любов до своїх рідних, до своїх батьків, і зрештою до самих себе.

3. ЧИ МАЄМО МИ СВОЮ ІСТОРІЮ? Ми не можемо похвалитися знанням своєї історії: насамперед книжок по історії мало, по-друге, й самих істориків маємо обмаль. А все те, що маємо, не оригінальне, не своє, а запозичене, прийшло до нас з чужих, а саме з німецьких, або з російських рук.

Оригінальних дослідників історії ми майже не мали (про М. С. Грушевського скажемо окремо), всі наші історії здебільшого компіляторська робота. Звичайна метода була дуже проста: позичали щось у німців, скубли добре російських істориків, подавали дещо з польських, підперчували для смаку трохи українською красивою фразеологією, — й історична юшка для читача була готова.

В наслідок цього ми не маємо жодної історії України, яка б спиралася на вірну стародавню історію й взагалі відповідала б дійсности. Те, що ми маємо, не оригінальне, застаріле й перекручує нашу історію в самій основі.

Не будучи результатом оригінальної дослідницької роботи, всі наші „історії” були хибні через те, що не відбивали точки зору нашого народу. Яким би авторитетом не був німецький, російський або польський історик, ясна справа — дивився він на історію через окуляри своєї національності, а до нашої точки зору йому було байдуже.

Найбільш, природно, було запозичування матеріялу з російських істориків. Дуже часто вся „українізація” російських історій полягала лише в тому, що замість слова „руський” вставляли „український”, самий же зміст цілком брався на віру.

Дехто з українських істориків, не спираючись на факти, а користуючись головне з національного почуття, вигадував те, чого не було, або вважав за доведене те, що треба було ще добре довести. Саме вони заглиблювали історію українського народу так далеко, що всім було ясно, що

Адам їв в раю галушки, а Ева терла мак, і розмовляли вони між собою найчистішою українською мовою та ще з мелодійною (полтавською) вимовою.

Це нашої репутації не підносило, а в очах чужинців ставило нас в дуже прикре становище. Проте, ця наша біда не тільки наша: й історія росіян, німців тощо також спотворена, але про це скажемо далі.

4. М. ГРУШЕВСЬКИЙ Й НАША ІСТОРІЯ. Одверто кажучи, ми мали лише одного великого й справжнього історика, — це М. С. Грушевського. Він був майже єдиний історик-дослідник, що читав латинські, грецькі, західньо-європейські та російські першоджерела й писав свою історію на підставі вивчення документів по архівах та бібліотеках найбільших місць Європи та Росії.

Інші наші історики зосереджували свою увагу на більш дрібних ділянках історії, розроблюючи подробиці. Коли хтось й писав цілу історію Руси, то це вже не була суто дослідницька робота, це був переспів чужих пісень, — хоч мова й була українська, але зміст історії був чужий.

Однак, хоч М. С. Грушевський й був видатним вченим, не треба забувати, що з часів першої публікації „Історії України-Руси”, 1-й том, Львів, 1904 р., пройшло майже 59 років, — час колосальний, беручи до уваги темпи сучасної науки. Але, коли взяти до уваги, що його перша робота: „История Киевской Земли” була видрукована ще в 1891 році, стає ясным, що основи його першого тому були закладені аж понад 70 років тому.

З бігом часу М. С. Грушевський додавав все нові й нові томи, але зміст старого, першого тому майже не мінявся, бо Грушевський займався все більш новими розділами історії й повернутися до старих часів просто не мав змоги. Таким чином початкові частини його історії не могли не застарітися, бо базувалися на дослідах ще кінця минулого століття.

Оскільки Грушевський писав такий великий твір один, він не міг перевіряти всього історичного матеріалу, багато

він брав й у інших авторів на віру, бо перевіряти все понад сили одної людини. Але, як виявляється, не всім авторитетам можна було цілковито довіряти. В наслідок цього до „Історії України-Руси” увійшло чимало чужих помилок.

Однак, наука не стоїть, а рухається, й рух цей набуває все більшого темпу. За останні 70-50 років здобуто таку колосальну кількість історичного та археологічного матеріалу, що „Історія” Грушевського не могла не застарітися. Для його часів це була прекрасна історія, але тепер вона нас цілковито вже не може задовольнити.

На наших очах вся історія (й не тільки України) починає ґрунтовно переоцінюватися. Знайдені нові документи перевертають всі наші попередні уявлення (про це скажемо далі). Стосується це і цілоти і окремих деталей.

Ось нещодавно в одному з архівів в Австрії знайдено звіт легата, що перебував в Царгороді в 957 році під час прийняття княгині Ольги візантійським імператором. Він був присутній на церемонії й пише, що Ольга походить з області озера Пейпус (Чудське озеро у російських авторів — С. П.), зі слов'янського племені кривичів”.

Отже теорія, яку дехто сповідував аж до цього часу, що кн. Ольга була норвежкою, рубається під корінь. Таких даних, що не були відомі Грушевському, досить багато, проте це доля всіх наукових творів, — рано чи пізно, але вони застарівають.

Отже факт лишається фактом: історії стародавньої Руси, яка спиралася б на новіші досліді, ми не маємо. Ще й до цього часу нас годують їжею, що приготували головним чином німецькі історики. Власних істориків, які йшли б незалежною дорогою, ми не маємо.

5. НАША ІСТОРІЯ Й Т. Г. ШЕВЧЕНКО. Нашу цілковиту залежність від німецьких істориків добре розумів вже Т. Г. Шевченко, коли в 1845 році у своєму „Посланні до мертвих, живих і ненароджених” (себ-то саме до нас з вами!) писав таке (наводимо лише уривок):

„Добре, брате!
Щож ти таке?
— Я не знаю —
Нехай німець скаже!

* * *

Отак-то ви навгаєтесь
У гужому краю!
Німець скаже: „Ви моголи...
— Моголи, моголи,
Золотого Тамерлана
Унугата голі!”

* * *

Німець скаже: „Ви, — слов'яни”
— „Слов'яни, слов'яни,
Славних прадідів великих
Правнуки погані!”

* * *

І Колляра гитає
З усієї сили,
І Шафаріка, і Ганку,*
І в слов'янофіли
Так і претесь, і всі мови
Слов'янського люду,
Всі знаєте, а своєї
Дасть-Біг!

* * *

Колись будемо
І по своєму глаголать,
Як німець покаже,
А до того й історію
Нам нашу розкаже...”

Читаючи докори Т. Г. Шевченка, нам ясно, як гірко йому було це писати, йому була ясна ця залежність історичної думки від німців; пройшло 118 років, але ми ще й досі цієї залежності не позбулися.

Пишучи цю працю, ми хотіли б довести, що в своєму признанні-пророцтві Шевченко був цілком правий: ми безпідставно довіряли висновкам німецьких вчених й ганьби-

*) Шевченко згадує тут імення чеських вчених, що відстоювали значіння й слов'ян в історії, але й вони в значній мірі залежали в своїх історичних поглядах від німців.

ли наших славетних предків. Сучасна наука доводить, що Русь нічим особливим німцям не зобов'язана, все, що маємо, здобуто потом й кров'ю нашими пращурами. До нашої слави, до наших власних успіхів німець тільки „примазався” й понад 200 років використовував ситуацію в своїх користюлюбних політичних інтересах з „благословення” дому Романових.

Чи не пора нам вже прокинутися (пройшло понад 100 років!) й почути нашу справжню історію? Чи не пора нам знати, що ми не угноєння для німецької нації, що наш нарід твердо стоїть на своїх ногах багато й багато віків.

Зараз в історії переводиться повна переоцінка наукових цінностей, але — диво: про все це українська преса мовчить, мовчить, бо, очевидно, „благоденствує”.

6. НАШІ СУЧАСНІ ЗАВДАННЯ ЩОДО ІСТОРІЇ. Як побачимо, наша історія спотворена. Перед нами стоїть дуже велике завдання: переглянути підвалини історії Руси, не вірячи ані німецьким, ані російським вченим в минулому, ані советським в сучасному, взагалі не дорівнюючи ніяким чужим авторитетам. Треба йти власним шляхом слідом за історичними фактами, а не за вигадками істориків-політиканів.

Ми повинні знати правдиву, а не вигадану історію нашої батьківщини. Чужого нам не треба, але й нашого не віддамо. Заздалегідь скажемо, що не вся правда буде нам солодка й приємна. Але краще знати гірку правду, чим тішитися вигаданими приємними фактами: знаючи правду, ми дійдемо до вірних висновків, а без знання правди наші висновки будуть хибні й з рештою доведуть нас до біди. Отже, вивчаючи наше минуле, ми повинні покладатися не стільки на авторитети, скільки на факти й власну голову.

Треба, однак, зазначити, що не тільки ми, але й росіяни, білоруси, поляки та інші народи знаходяться в такому ж поганому стані, як і ми: й вони вірять ще в спотворену історію Руси. Шкода, але в нас вже сотні років немає державности, нема апарату, науки, що підпирається всією державою, отже це нам до певної міри простимо, але інші

держави з академіями, університетами й інститутами повинні прийняти на себе всю вагу докору в порушенні наукової правди. Від багатого й вимагається багато.

Що ж було причиною, що ціла доба історії виявилася перекрученою, фальшованою й не в подробицях, але в основних головних рисах?

7. ПРИЧИНИ ПЕРЕКРУЧУВАННЯ НАШОЇ ІСТОРІЇ.

Причини перекручування історії полягали в політиці уряду. Понад 300 років дім Романових прищеплював нашому народові такі переконання, що були корисні династії, царям, але були неправдиві й проти інтересів самого народу.

Справжня наука історії з'явилася в Росії лише при Петрі 1-му, коли він покликав німців закласти основи науки в Росії. Нема нічого дивного, що німецькі вчені дивилися на все під кутом зору німця. Дехто з них навіть не знав добре російської мови.

Отже при перших дослідях над літописами вони були змушені користатися з перекладів літописів на німецьку мову. Це ми знаємо добре, бо зберіглися ті переклади, якими користувалися німці-основоположники історії Руси.

Спеціалістів-перекладачів тоді ще не було, перекладачами були люди, аби були лише грамотні. Отже древньоруську мову, що краще зберіглася на півдні, перекладали, виходячи з норм сучасної російської мови півночі. В наслідок були зроблені величезні помилки в розумінні того, що було сказано в літописах (приклади наведемо далі).

Розуміється, німці до того ж тлумачили все під своїм кутом зору, а те, що вони опубліковували, робилося свого роду „священним письмом”, каноном, на який всі спиралися.

Ось так народилася ідея неспроможности слов'ян взагалі до порядку, до власної організації; без чужинців, мовляв, ладу на Русі не було й не буде. Це було в інтересах й чужинців, що займали панівні, керівні посади, як і в інтересах Романових, що самі по крові в значній мірі були німцями.

Час йшов, вже народилася й своя наука, але підвалини її лишилися ті ж самі — німецькі. Розробляли ділянки науки все ближче до сучасности, а до старого не поверталися, бо вважали все за достатньо встановлене.

Хоч й підносилися голоси проти, — їх не брали до уваги, говорили (як і тепер ще говорять), що, мовляв, це слов'янський шовінізм, патріотичні примхи. Як не протестував, наприклад, академік-„мужик” Михайло Ломоносов, — його не слухали.

Так закріпилися хибні думки про початок Руси. Щоб встановити правду, треба було піти проти всіх: влади, вчених, всього суспільства, що розуміється довіряло авторитетам, підпертим владою, а не звичайним людям, що протестували.

Самі науковці теж опинилися в скрутному стані. Ось надумав молодий науковець, що бажає одержати науковий ступінь, написати щось проти пануючої теорії. Звертається він до свого професора, що керує його науковою роботою, й пропонує йому тему, що він обрав. А той йому каже: „милий мій, не раджу такої теми, бо совет професорів таку дисертацію обов'язково провалить, і наукового ступня не одержиш та й пляму покладеш на своє й моє ім'я”.

Отже: „скачи, враже, як пан каже” . . . Розуміється, наукової думки задушити не можна, друкували й проти пануючої теорії, але утворювалися часом надзвичайно скандальозні ситуації. Наприклад, проф. Іловайський, підручниками якого користувалася вся Росія, видавав підручники в дусі теорії, що була підперта владою, а в наукових часописах жорстоко боровся проти теорії, яку він обстоював в своїх підручниках. Сам із собою боровся!

Але наслідки боротьби можна було передбачати: підручники історії давали йому щороку такі гроші, що він купував щороку дім у „белокам'яній столиці”, а наукові статті нічого йому крім лайки не приносили. Так йшло аж до падіння царату.

8. ІСТОРІЯ Й СОВЕТИ. З приходом до влади советів історія Руси набула зовсім іншого характеру. Панівна

теорія була визнана „ненауковою” і навіть „антинауковою”. Все це було зроблено по формулі: „слухали — постановили”. Вже пройшло понад 40 років, а ще й досі у советів немає книги, де стара теорія була б розкритикована по всіх пунктах по діловому й спокійно, хоч, правду сказати, советські історики, а особливо археологи, здобули чимало фактів, що рішуче говорять проти старої теорії.

Однак, треба сказати, що посування науки не можна визначати постановами уряду чи партії, наука повинна все довести фактами й виголосити присуд, врахувавши всі „за” й „проти”.

Спочатку советська наука зголосила всіх князів „...синами”, ненажерливими кровопийцями тощо. Потім перейшла в крайність: почала виправдовувати й навіть робити просто ідеалами тих, що зовсім не заслуговували цього, скажім, князя Світослава, про якого літопис доніс до нас думку його народу: „ти княже, чужої землі шукаєш, а свою занедбав”.

Зрештою новіші советські історики знову переходять на позиції, що наближаються до старої теорії (питання про вплив норманів) й можна догадатися чому: про норманів писав ще Маркс (що був між іншим великим слов’янофобом), отже говорити, що норманів не було, не можна, бо це значить, що йдеш проти творця комуністичного талмуда.

9. ОСНОВНЕ ХИБНЕ УЯВЛЕННЯ ПРО РУСЬ. Розкрийте любу історію України, розгорніть українські журнали або часописи, де говориться про давнє минуле України, — і ви знайдете сталу, непохитну, одностайну віру всіх, що писали про цю добу, що в Русі-Україні були нормани (від „норд-манн”, себ-то „людина з півночі”), які володіли нею, наводили лад, розвивали культуру тощо. Одним словом, з хаотичного життя предків русів або русинів утворили державу, завели лад, піднесли життя на вищий культурний щабель.

Таке уявлення про історію Руси зветься „норманською” теорією, бо норманам приписують утворення державности в стародавній Русі, мовляв, саме нормани з руського тіста випекли київський хліб.

Ми вже говорили, що провідниками в галузі історії були чужинці: Байер (1694-1738), що навіть не знав російської мови, мови тієї країни, історію якої він збирався писати, Міллер (1705-1783), що погано знав російську мову, Шльоцер (1735-1800), що вже добре знав згадану мову, Штріттер й багато інших — всі німці.

Ось що писав Шльоцер, що був видатним вченим свого часу, про Русь: „Розуміється, люди там були бозна з якого часу й звідки вони прийшли, але люди без управління, що жили подібно до звірів та птахів, які сповнювали їх ліси; люди, що нічим не виділялися, що не мали ніяких стосунків з південними народами . . . Князі новгородські й володарі київські до Рюрика належать до брехень ісляндських старих жінок (натяк на ісляндські саги, що говорять саме про це, — С. П.), а не до справжньої руської історії, на всій півночі-руській до половини 9-го віку не було жодного справжнього міста”.

„Дикі, неотесані, розкидані слов'яни почали робитися людьми суспільства тільки завдяки посередства германців, яким долею призначено було розсіяти в північно-західнім та північно-східнім світах насіння цивілізації”.

І ніхто, аж до цього часу, не покарав словом Шльоцера, не сказав, що це безсовісна брехня, не наука, а політична демагогія. Всі ставилися до таких тверджень Шльоцера з надзвичайною ввічливістю, не насмілюючися сказати, що це неправда.

Тепер можна зрозуміти, що почував Михайло Ломоносов, коли він жорстоко спорив, просто сварився зі своєю академією-німцями. В одному з протоколів засідань Академії Наук і сказано, що Ломоносов одного разу так розсердився, що схопив дерев'яну підставку, на яку одягали перуки, й бив якогось німця академіка „смертним боєм”. Через таку кардинальну несправедливість, дійсно, можна

„вийти з себе”. Але голос Ломоносова не доходив до свідомости навіть найосвіченіших росіян того часу.

Отже Шльоцер й інші так звані „норманісти” уявляли наших предків дикунами, що мало відрізнялися від тварин. Що колись так було, немає сумніву, але це була жорстока неправда для 9-го віку (факти ми наведемо далі).

До якої міри тлумачення вчених (і не тільки німців) були несправедливі, видно з того, як тлумачили слова нашого літописця: „А древляне живяху звериньским образом, живуще скотьски: убиваху друг друга, ядяху все нечисто, и брака у них не бываше, но умикиваху у води девиця”. Припустимо, що літописець-полянин, не перебільшив й не впав в місцевий „патріотизм”, але хто дав право переносити слова літописця на полян? Характеристику, дану літописцем лише про кілька племен східних слов'ян, вчені переносили на всі племена, в тому числі й на полян про яких літописець саме говорить, що перелічених поганих звичаїв у них не було.

Де ж, питаємо, наукова об'єктивність, елементарна справедливість?

10. ПЕРШІ АНТИНОРМАНІСТИ Й ДАЛЬША БОРОТЬБА.

Першим видатним антинорманістом був М. Ломоносов, що ще в 1749 році виступив проти норманської теорії. Він твердив, що Київська державність була утворена не чужинцями, „варягами”, або норманами, як звали їх по-вченому, а корінним населенням міжріччя Дунаю та Дністра та прилеглої частини Карпат.

В 1788 році проти норманської теорії виступив І. О. Болтін. В 1825 році декабрист А. О. Корнилович, що добре знав історію, доводив, що слов'яни в старі часи були культурно вищі за варягів. Він писав: „В то время, как варварство помрачало Европу и одни схоластические споры занимали западных христиан, — Платон, Аристотель, Геродот, Фукидид, Гомер, Пиндар находили почитателей на Востоке”, себ-то в Київській Русі.

В 1848 р. вчений нумізмат П. С. Савельєв на підставі вивчення старих монет доводив хибність норманської теорії.

Не можна не згадати, що такі відомі літературні критики, як ось: Белінський, Чернишевський, Добролюбов були рішуче проти норманської теорії. Чернишевський бачив у цій теорії „хлам, ничего не стоящий, ни к чему негодный”.

В 1876 р. вийшла двотомова праця С. Гедеонова „Варяги й Русь” у виданні Академії Наук; ця праця — колосальний збір фактів проти панувалої теорії, це свого роду евангелія антинорманізму.

В 1882 р. відомий професор Іловайський, про якого ми вже згадували, у великій монографії „Разыскания о начале Руси” рішуче виступив проти норманізму.

Проф. І. Е. Забелін в його дуже цінній праці „История русской жизни” (перевидано в 1908 р.) навів безліч фактів проти норманської теорії. Але всі ці виступи не вплинули на думки навіть революційно думаючих людей, дурман норманізму був занадто сильний.

В 1899 р. проф. юридичного права Н. П. Загоскін одверто писав, що існує норманістський терор в науці: писати проти норманізму небезпечно. Так тягнулося аж до повалення царату.

11. УКРАЇНЦІ Й АНТИНОРМАНІЗМ. Через слабкість на культурні сили українці лишилися якось осторонь боротьби з норманістами. Дивна річ: жоден українець не виступив голосно проти норманізму, навіть Франко, що дуже добре знав історію й провадив оригінальні історичні досліді, й він не став твердо на захист слов'янської теорії.

М. Грушевський та й інші українські історики, виступали не стільки проти норманістів, скільки проти Москви.

З відомих нам тільки проф. Українського університету в Празі С. Шелухін в 1929 р. в роботі: „Звідкіля походить Русь” звернув увагу на цілу низку фактів, які були проти норманської теорії, але голос його загубився серед загального галасу.

Що це було так, видно хоч би з одної цитати „Історії України” І. Холмського (1948 рік!): „Заслуга варягів була в тому, що вони з'єднали країну в одну цупку цілість, увіл-

ляли в державний організм новий фермент, оживили його і поштовхнули його до нової творчості”.

Ця цитата ясно показує, що навіть по війні українська наукова думка ще пасла задніх за зразком німецьких та російських колонізаторів. Свого — абсолютно нічого, тільки переспіви чужого та ще й по формулі: „тех-же щей да по-жиже влей”.

Проте, докори ці торкаються в неменшій мірі й самих „колонізаторів”.

12. РОСІЙСЬКА ІНТЕЛІГЕНЦІЯ Й НОРМАНІЗМ. Не тільки російська історична наука, а навіть вся російська інтелігенція виявилася нездатною до виявлення правди про стародавню Русь. Багато найкращих умів ламали собі голову над питанням про походження Руси, почували, що тут є щось ненормальне, а що — виявити не зуміли. Не зуміли й повірили в нісенітниці.

Тургенев в романі „Дим”, що вийшов в світ в 1857 році, писав: „Немцы правильно развивались — кричат славянофилы — подавайте и нам правильное развитие! Да где-же взять, когда самый первый исторический поступок нашего племени — призвание себе князей изза моря — есть уже неправильность, ненормальность, которая повторяется на каждом из нас до сих пор; каждый из нас, хоть раз в жизни, непременно чему-нибудь чужому, нерусскому сказал: иди владеть и княжить надо мною!”

Ці слова передової російської людини, добре освіченої ще й до того письменника, показують, що росіяни були в безвиході: історії своєї вони не розуміли. Вони повірили в німецькі вигадки, що слов'яни взагалі „неісторичний нарід” (Гегель), що вони нездатні самі налагодити державне життя, що без німця, або взагалі чужинця, їм й кроку ступити не можна.

Звідси народилося переконання (і це пропагувалося!), що все наше погане, дурне, негідне, а ось німецьке, французьке, англійське!

Росіяни твердо переконалися, що вони бидло, тільки угноєння для інших націй.

Поет, граф Олексій Толстой в своїй сатиричній поемі: „История Руси от Гостомысла и до наших дней” писав так:

„Послушайте, ребята, что вам расскажет дед, —
Земля у нас богата, порядка только нет!
И эту правду, детки, за тысячу уж лет
Смекнули наши предки: порядку, де, вишь, нет.

* * *

И стали все под стягом, и мовлят: как нам быть?
Давай пошлем к варягам, пускай придут княжить,
Ведь немцы тароваты, им ведом мрак и свет.
Земля у нас богата, порядка только нет!

Оцей приспів: „порядка только нет” повторюється десятки разів в цій надзвичайно гострій й дотепній поемі. Але ця дотепність справи не вирішує, вона тільки показує, як глибоко прищепилося переконання про нездатність до власного порядку у росіян.

Ганьбити своє зробилося предметом „хорошого тону”. Самоопльовування вважали за чесноту. Через школу, через підручники історії це було прищеплене й українцям.

13. НОВІШІ АНТИНОРМАНІСТИ. Правди, однак, не сховаєш, рано чи пізно, а вона вирине на світ Божий. Виявили її головним чином емігранти, над головою яких не висіли накази царів або постанови „партії”.

Ми назвемо лише деякі. В 1934 році в Бресті (Берестя) вийшла книжка Г. Янушевського: „Начало истории русского народа по новейшим данным”, що дає дуже багато матеріялу про спільну історію слов’ян взагалі.

В 1935 році в Парижі вийшла книжка Д. М. Одинця: „Возникновение государственного строя у восточных славян”. Хоч автор ще лишався на позиціях норманізму, він навів силу фактів, що ріжуть його власну концепцію під корінь.

В 1947 році в США вийшла велика праця В. А. Рязановського: „Обзор русской культуры” (понад 1200 стор.), в якій автор рішуче став проти норманізму, хоч і не зовсім позбавившись його впливу.

В 1955 р. в Парижі вийшла маленька, але корисна книжка Н. Ільїної: „Изгнание норманов”.

З 1953 до 1960 року виходила випусками велика праця Сергія Лєсного: „История руссов в неизвращенном виде”, 10 вип. 1175 стор., Париж-Мюнхен. На цю працю ми й спираємось в дальшому викладі.

Переглядаючи ці праці, можна побачити, як систематично й поступово відходила вільна історична думка від норманізму. В останній праці значіння їх й вплив категорично заперечуються.

14. НАШІ ЧЕРГОВІ ЗАВДАННЯ. Таким чином ми бачимо, що вільна наукова думка відкидає цілковито (в подробицях ми розберемось далі) старе уявлення про значіння норманів в історії Руси. Не без значіння й те, що в Советії панує майже такий погляд, хоч і не в такій категоричній формі. Отже виявляється, що на одному боці емігранти з незалежною науковою думкою й... більшовики, а на другому... всі інші, включаючи й „чорну сотню”.

Дехто може закричить: неможливо! нам по один бік з Москвою!? Таких „палких” патріотів ми можемо заспокоїти: 2 плюс 2 рівняється 4, це саме твердять й більшовики, але математична правда від цього не страждає. Але, щоб уникнути чвару з „палкими” патріотами, скажемо, що 2 плюс 2 рівняється 4, буде не московське, а українське. Гаразд? Домовились? Теж саме і з історичною правдою.

Як побачимо далі, між новішими поглядами й поглядами советських вчених „дистанція огромного размера”, хоч в дечому вони й збігаються; отже боятися московського засмічення немає підстав.

Ми повинні уявити собі, що настав вже час, коли нам пора засвоїти правду про наших славетних предків. Час вже відкинути нісенітниці, які нам підсунули німецькі та російські історики, й своїм розумом розібратися в цій надзвичайно складній, але важливій справі.

Слід попередити читача, що ми розберемо початок історії Руси в подробицях не тільки для того, щоб читач мав повне уявлення, але щоб він мав достатню зброю, щоб

захищати наших предків. Особливо це стосується заперечень чужинців: на всі їхні зауваження треба мати достатньо й добре обгрунтованих фактів. Нашу національну честь треба захищати достойно та із знанням справи.

Треба пам'ятати, що чужинці не мають навіть уявлення, що є норманісти і антинорманісти, що наукова боротьба точиться вже кілька століть. Досить сказати, що після старанного вивчення цього питання нами виявилось, що на чужих мовах нема жодної праці антинорманістів, для чужинців це ще невідкрита Америка. Отже треба знати всі аргументи, якими вони можуть оперувати.

Треба знати, що й наша школа не дає дітям відповідних знань, отже не буде зайвим, якщо батьки трохи поширять знання дітей в цій галузі.

Поширити правду про наше минуле — це обов'язок кожного українця, предки наші покривджені вже сотні років; неправду, що їм заподіяно, треба виправити. В цьому напрямку дуже важливе, навіть з точки зору політики, випередити росіян, які аж до цього часу ще непозбавлені зовсім норманістичного дурману.

В спільній боротьбі за це об'єднаймося, відкинувши партійні, релігійні, місцеві та інші моменти, що нас роз'єднують. Нехай дух нашого незабутнього Тараса Григоровича заспокоїться: пра-правнуки його будуть слухати вже не німецьку й фальшовану історію України, а свою власну й правдиву.

Закінчивши цю, вступну частину, переходимо до викладу самої історії.

15. КОЛИ УТВОРИЛАСЯ РУСЬ. Літописець не знав коли утворилася Русь. Не маючи своїх даних, він змушений був запозичити щось із грецьких джерел, про це він сам говорить. Найшов він там згадку, що русини напали на Царгород в 860 році. Відмітимо зараз-же, що всі хронологічні дані ми будемо подавати виправленими, як й чому, — не маємо змоги говорити, для цього треба вже писати курс історії.

Дуже типово, що вже з першого кроку літописця вірно не зрозуміли й приписали йому те, чого він не говорив. Він сказав: „наченшю Михаїлу царствовати, нача ся прозивати Руська земля”. Зрозуміли так, що, мовляв, з 860 року **утворилася Русь**, насправді ж було сказано, що саме з цього року в грецьких хроніках вперше почали **згадувати Русь**. Вона існувала ще задовго до 860 року.

В західньо-європейських хроніках можна знайти, але цього перший літописець не знав, що ще в 839 році послі народу Русь були в Царгороді для складання мирного договору. Русь не впала з неба, а утворювалася віками й віками раніше за той момент, як її почали згадувати в історії. Власної писемності не було (або вона не дійшла до нас), отже про Русь зберіглися лише уривчасті, випадкові згадки в літописах тих народів, що вже мали писемність: греків, арабів, персів, вірменів, грузинів тощо.

Про цей період ми говорити тут не будемо, бо це забрало б занадто багато місця. Скажемо тільки, що в 860 році Русь була вже настільки сильною державою, що напала на найбільш могутню державу в Європі і поразилася з нею (подрібно про це далі). Уявлення, що Русь тільки народилася біля 860 року, є кривда ч. 1.

16. ЩО НАЗИВАЛИ В СТАРІ ЧАСИ РУССЮ? Русь в старі часи займала невеликі землі, а саме район Києва на південь до сучасної лінії Біла Церква - Канів, на Лівобережжі вона посувалася на південь трохи глибше, захоплюючи Переяслав з його районом, далі на південь вже не була Русь, а так зване „Дике Поле”. Напівніч ішла Русь вздовж Дніпра та Десни приблизно до сучасної Білорусі. На захід й трохи на північ межа з древлянами проходила дуже близько: вже Коростень, Житомир (звався Житомиль) були не руські, а належали до іншого слов'янського племені, а саме древлян. Племінна різниця поміж древлянами й русинами або руськими була значна: коли древляни в дальшому вбили київського князя Ігоря, вони сказали: „се убихом князя руського”, для них цей князь був чужий, свого ж

князя вони звали Мал. Отже Русь складалася з частини сучасної Київщини, Переяславщини та Чернігівщини.

З бігом часу Русь, завойовуючи землі навкруги, включила їх до своєї держави й зміст цього слова значно мінявся. Руссю почали звати й звалися древляни, волиняки, подоляни тощо. Хоч племена ці й жили своїм окремим життям, держава їхня звалася Руссю, але сусіди та й самі люди, коли мова йшла про все суспільство, називали себе „русинами”.

Коли до Руси з часів Олега приєдналися й північні племена слов'ян: кривичів, новгородців (слов'ян), дреговичів тощо та різні фінські: чудь, корела, вольдь тощо, й ті з бігом часу почали приймати на себе ймення Русь. Але ще довго новгородець, тверич, або муромець, ідучи до Києва, говорив: „іду на Русь”.

17. „МАЛА” И „ВЕЛИКА” РУСЬ. Поки Русь була мала й скупчувала в собі декілька близьких, рідних племен, назва Русь вживалася ясно, але, коли її розміри значно збільшилися, до життя прийшов й новий термін: „Велика Русь”. Цей термін утворився за прикладом ще дуже давнього часу, наприклад, князівна Греція звалася „Мала Греція”, а вся її держава, включаючи Сіцилію, частину Італії тощо, звалася „Велика Греція”. Таким же чином утворилися терміни: „Малопольща” та „Великопольща”, „Малощвеція” та „Велика Швеція” тощо.

Терміном „Мала” називали старі, корінні, основні землі якоїсь держави, терміном „Велика” — ті ж самі держави, але з додатком завойованих або прилучених земель. Наприклад, „Мала Швеція” означала землі шведів на Скандинавському півострові, а „Велика Швеція” ті ж землі, але з додатком в Німеччині, Ліфляндії, Курляндії, Фінляндії тощо.

Тим же шляхом утворився й термін „Великоросія”, це означало: Русь з включенням всіх прилучених земель. Слово „малорос” ніколи не означало, як помилково дехто думав, людину малого росту, а громадянина „Малої Руси”.

Великорос — означало громадянина земель, прилучених до корінної, тобто „Малої Русі”.

Поки „Мала Русь” була домінуючою частиною великої держави, що звалася „Велика Русь”, все було ясно й зрозуміло, але по навалі татар ролі змінилися: Мала Русь занепала, князівство впало, керівництво перебрали частини, що Малою Руссю раніш не називалися. З бігом часу вже „великороси” почали керувати „малорусами”. Ось тут, через незнання історії, й утворилося помилкове уявлення, що в слові „Мала Русь” є щось принижуюче, зневажаюче, — навпаки, воно означало основну, стару країну, її ядро.

18. КОЛИ РУСЬ З'ЯВИЛАСЯ НА ДНІПРІ. Останні археологічні та історичні дані доводять, що „Русь” з'явилася на середній течії Дніпра порівнюючи недавно, у всякому разі на пам'яті історії. Точно сказати коли це відбулося, ми зараз ще не можемо, але є дані, що скоро це можна буде встановити. Ми не помилимося, коли скажемо, що це було вже в перші століття нашої ери, можливо ще й раніше.

Русини на Дніпрі є приходці, а не місцеві, споконвічні мешканці. Вони прийшли до Дніпра із заходу, з Прикарпаття, і являли собою відногу або виступ на схід племені, що сиділо в середній Європі з давних-давен. Русини Прикарпаття — це нащадки цього старого роду, що збереглися аж до цього часу під старою, споконвічною назвою.

Галичина в свій час теж звалася „Руссю”; коли вона підпала під владу поляків, вона ще довго звалася: „воєводство руське”. Князі Галичини звали себе в офіційних актах: „князь Малої Русі”, — по-латинському „дукс Росіє Міноріс”.

Ми маємо точні дані, що ще в 477 році нашої ери русини (очевидно Прикарпаття) напали на місто Юваву (тепер Зальцбург в Австрії) й вбили там св. Максима з його учнями. Вони ж брали участь в нападі та володінні Римом під керівництвом Одоакра, що звався по-латинському — „рекс рутенорум”, тобто „вождь русинів”.

Але плем'я русинів сиділо не тільки по обох боках Карпат, воно йшло ще далеко на північ, аж до пониззя Ельби (звалася Лаба) та острова Рюгена, що звався тоді „Ругин”. Звався він так через те, що його мешканці, а також й ті, що сиділи на суходолі напроти звалися „ругами”, або ще „русинами”. Отже старовинне плем'я русинів замешкувало простір від пониззя Ельби до пониззя Дунаю, Дністра та середнього Дніпра.

З бігом часу русини середньої Європи або були завоювані германцями, або стали знані під місцевими племінними назвами й з історичного обр'ю зникли й були зовсім забуті. На обр'ї історії лишилися тільки русини Прикарпаття та Придніпрянська Русь. **Оце забуття коштувало нам великих помилок й плутанини, якої ми ще досі не позбулися.**

19. РУГИ, РУСИНИ В ТРАДИЦІЇ УКРАЇНИ. Хоч русини середньої Європи та полабські були забуті, в традиції Руси Наддніпрянської пам'ять про них зберігалася дуже довго.

Коли Богдан Хмельницький об'явив війну Польщі, він звернувся до українського народу з закликом (між іншим й до „України Малоруської”). В цьому заклику Б. Хмельницький звав усіх — піти слідом за своїм славетним предком Одоакром, що „14 років володів Римом”. Отже в ті часи ще вважали Одоакра за прашура українців і це було настільки відомо, що про це говорилося в документі-зверненні до всього народу. Коли б це було мало відоме, то про це не згадали б, бо щоб піднести нарід, треба вживати добре відомих й тим самим переконливих аргументів.

Коли Хмельницький вмер, на його похороні генеральний секретар Запорозького Війська Самійло Кішка говорив, звертаючись до тіла покійного: „О, ти, наш Одоацере!”, себто порівнював ролю Хмельницького з ролею, що відіграв в давнину Одоакр або Одоацер, як його звали. Це знову говорить про те, що значіння Одоакра, „рекса рутенорум”, було відоме всім.

Недурно німці й по цей день звать нас (й вірно звать!) рутенами, бо так вимовляється в латинській мові слово

„русини”. З „Життя” Оттона Бамбергського видно, що русинів також звали ругами. Німецькі старі хроніки, наприклад, звали нашу княгиню Ольгу — „регіна ругорум”, тобто „царицею ругів”.

20. ТЕРМІНИ: „РУСИН”, „УКРАЇНЕЦЬ”, „МАЛОРОС”. Вірною, традиційною назвою нашого народу є старовинна назва „Русь” (окрему людину звали — русин). Це є колосальна помилка, трагедія, що через незнання історії, ми відмовилися від назви своїх пращурів. Всі стародавні документи, наприклад, договори Руси з Греччиною, літописи тощо знають тільки слово „русин” і ніколи не вживають слово „українець” в значенні нації.

Слово „україна” в старих документах завжди означало землю, що була з краю. В одному з найстаріших перекладів Біблії вживано вислову: „україна Галілейська”, тобто говорили не про Україну, а про край землі Галілейської.

Це старе, правдиве вживання слова „русин” зберіглося аж до наших часів по глухих закутинах Прикарпаття. В 1930 році під час перепису населення в Угорській Руси (Карпатська Україна) 60 відсотків населення визнало себе „русинами”.

Заміна слова „русин” на „українець” була обумовлена політичними та національними обставинами: „русини” України не хотіли, щоб їх вважали або плутали з „росіянами”, вважали за „руських”. Щоб зберегти обличчя окремої нації, українцям довелося прийняти порівнюючи дуже нову назву, пожертвувавши ім'ям своїх предків. Шкода, — але нічого не зробиш! Все це треба знати та не забувати.

Під тиском українців термін „малорос” зараз офіційно вже не вживається; вживається це слово лише українцями, що надали йому презирливого сенсу: під „малоросом” розуміють людину москвофіла. Але насправді, історично, саме українці є справжні „малороси”, тобто споконвічні мешканці корінних наших земель — „Малої Руси” або „Малоросії”.

Отака історія згаданих в заголовку слів. Життя, однак, принесло нову термінологію, й нам нічого не лишається,

як вживати її, але треба знати, що в старих документах значення цих слів було іншим.

Росіяни перебрали традицію слова „Русь”, але на щастя в іншій формі, — в формі „Росія”. Отже слово „Русь” по суті вже вмерло, Руси нема, є: Україна та Росія. Колишня „Велика Русь” розпалася на свої складові частини.

21. РОСІЯ Й РУСЬ. Перебравши традиції стародавньої Руси, Росія віками просувалася на північ, особливо на схід та на південь, доки не охопила колосальну кількість народів неслов'янського кореня. Багато з них, не маючи високої культури, були всмоктані Росією і населення їх було русифіковане.

Ще й досі можна помітити межі чужих народів, що стали росіянами, їдучи потягом на схід від Москви: 1-2 сотні кілометрів можна помітити влітку разючу зміну кольору на людях в полі. Одразу всі жінки виявляється одягнені в червоне, всі поля рясніють червоним вбранням: це ми в'їхали в колишню неруську країну. Мешканці цієї області вже віками запозичили від росіян: мову, віру, звичаї, але улюблені кольори лишилися ще в них, як спадщина від їхніх справжніх предків.

Культура старої Київської Руси виявилася надзвичайно міцною й високою: вона передалася далеко на схід, заняла увесь Сибір, перейшла в Америку (не забувайте, що Аляска після невдалої Кримської війни була продана американцям) й свого часу доходила аж до Каліфорнії. Міхи, коли можна вживати таке порівняння, тіж, але вино вже інше.

22. УКРАЇНА Й РУСЬ. Через страшну навалу татар, що тривала майже 300 років, Київська Русь зазнала надзвичайного удару: все загинуло, навіть князівство Київське перестало існувати, князя не стало, не стало митрополита, занепад був такий страшний, що в Києві було тільки кілька десятків будинків, в чудесному храмі св. Софії була... стайня для корів та коней, все навкруги було руїною.

Потім прийшла Литва, за нею Польща, з півдня підступили татари й турки. Державність Київської землі була

знищена в шент, культура занепала, люди порозбігалися. Змінився й склад населення, — відгомоном цього ми маємо тепер прізвища: Татаренко, Татарук, Татарчук, Турчин, Турчик тощо. Й тут в старі міхи увіллялося нове вино. Стара Русь перестала існувати.

Ми навмисне запобіжали вперед, щоб показати, як зв'я-зується минуле з сучасним, щоб показати, що сталося з старою Руссю, за яку ми будемо говорити.

23. ДВА СЛОВ'ЯНСЬКИХ ЦЕНТРИ НА СХОДІ: КИЇВ ТА НОВГОРОД. В середині 9-го століття, тобто коло 860 року, який ми умовно приймаємо за першу вістку про міжнародну велику акцію південної Руси, на сході Європи було два великих центри слов'янства, що відіграли в дальшому дуже значну роль, це: Київ та Новгород. Вони існували віками самостійно, кожен маючи свою сферу впливів на сусідів.

Але в 890 році Новгород, центр племені „словен”, як новгородці самі себе звали (араби звали їх „Славонія” або „Славія”) завоював Київ й передав йому свою династію князів. Ці князі так звані „Рюриковичі”, перенесли до Києва столицю й утворили колосальну державу майже від Білого та аж до Чорного моря.

Новгород втратив своє домінуюче значення, а самі новгородці із скреготом зубів прийняли на себе назву „Русь”. Почалося багатівікове панування Київської Руси над іншими частинами „Великої Руси”.

Щоб зрозуміти вірно, що за династія була так званих „Рюриковичів”, треба обізнатися з первісною історією Новгорода, бо династія ця була новгородською.

24. ПЕРВІСНА ІСТОРІЯ НОВГОРОДУ. Первісна історія Новгорода спотворена не тільки сучасними істориками, але й першим київським Літописцем і ми можемо догадатися чому.

На сторінках київського літопису Новгород з'являється раптом, несподівано, як „Пилип з конопель” і це мало під собою достатню підставу. Сказано, що північні племена

платили дань варягам, що потім вони повстали, прогнали варягів, почали битися між собою і з рештою покликали з-за моря княжити до себе знов таки варягів. Що було до того, літописець мовчить, начебто нічого не знає, але в кількох місцях він проговорюється, показуючи, що він навмисне забагато даних промовчав.

А промовчав він ось чому: він писав літопис-історію Руси, а початку державности в Києві він не знав. Сховати неприємного факту, що князі прийшли з Новгороду було не можна, отже він обмежився лише даними за князів, а початкову історію Новгороду зовсім відкинув. Коли б він зачепив би й історію, тим самим довів би, що державність в Новгороді старша за київську, отже не Києву треба бути столицею, а Новгородові. Це було не в інтересах ані держави, ані династії, ані самого літописця, бо він був киянином й служив під рюриковичами. Суперництво поміж Новгородом та Києвом до добра не могло довести. Отже він зробив просто: за історію Новгороду нічого не сказав.

Однак всіх кінців сховати літописцеві не пощастило, до нас дійшли уривки з так званого іоакимівського літопису, походження безумовно новгородського, де про історію Новгороду сказано значно більше. Цей літопис був більшом на очах в офіційних істориків, а тому він був оголошений „апокрифічним”, тобто ненауковим. До того ж історик Татищев мав з цього літопису лише два зшитки, решти йому здобути не вдалося. Отже на літопис цей дивилися, як на унікальну фальшивку, або щось подібне.

Проте, згодом було знайдено ще 13 таких самих, або дуже подібних списків (самий великий, зо всіма подробицями ще й досі неопублікований!) й аналіза їх показує, що ми маємо справу з дійсно вартими історичними документами. Головна різниця полягає, в порівнянні з київським літописом, що тут розказана первісна історія Новгороду та покликання варягів, але це зрозуміло, — бо це був літопис новгородський.

25. ПЕРШІ НОВГОРОДСЬКІ КНЯЗІ: БУРИВОЙ, ГОСТОМИСЛ. Іоакимівський літопис починає з давніх-давен, але легендарний початок ми відкинемо, бо сам літописець

каже, що новгородський князь, з якого по суті він починає історію, був дев'ятим поколінням новгородських князів, першим з яких був Володимир, що ми запропонували назвати Древнішим. Імення інших поколінь князів літописцеві були невідомі, про що він прямо й каже.

Таким чином для Новгороду князь, княжіння не були чимсь новим, невідомим, як це собі уявляв Шльоцер, князі в Новгороді княжили вже на протязі кількох століть.

Князь Буриной вів довгу та тяжку війну з „варягами”, хто були ці варяги, — ми не знаємо. Нарешті він був розбитий в щент на річці Кюмені, що й потім багато віків служила межею для русів та фінів.

Буриной втік на схід в далекі свої володіння, але Новгород попав до рук варягів; ті наклали на нього тяжку дань.

Однак, новгородці недовго терпіли ярмо варягів: вони випросили в Буриной сина його Гостомисла і, як той тільки з'явився, повстали й прогнали варягів.

Почалося довге й славне князювання Гостомисла, але київський літописець навмисно його пропустив. Коли Гостомисл став дуже старим, він лишився без спадкоємців. Його 4 сини, або були повбивані на війні, або померли вдома, а трьох своїх дочок він повидавав за заморських князів. Питання про спадкоємця дуже тривожило його та нарід. Волхви пророкували, що він матиме спадкоємця з його кореня, але він цього не вірив.

Одного разу йому приснилося (тут ми переходимо до легенди), що з черева його середньої доньки Умілі вросло велике дерево, плодами якого годується весь його нарід. Волхви пояснили, що така воля богів, що його спадкоємцем буде його онук від його середньої доньки. Про це об'явили й народові, той був задоволений, бо син старшої доньки був йому не до вподоби (далі побачимо чому).

Ще давно Татищев висловив думку, що історія зі сном це просто вигадка самого Гостомисла: ясна річ, — коли не було онуків по чоловічій лінії, треба було взяти, щоб не загинула династія, онука з лінії доньки. Це така елементарна річ, що не подумати про це Гостомисл не міг.

Але справа в тому, що його воля ще не означала остаточного рішення, треба було рішення самого народу. Отже він придумав „віщий” сон, а сні тоді вважали за виявлення волі богів.

Була ще одна перешкода: коли б Гостомисл захотів поновити династію по жіночій лінії, — право на престол мав син старшої доньки, але нарід його не любив. Отже Гостомисл видав свою волю за волю богів, бо знав, що народові це буде більш подобатися.

Перевести в життя свого наміру Гостомисл не встиг, вмер, не лишивши по собі законного спадкоємця. Почалися чвари, навіть війна, зрештою всі вирішили, що треба вибрати собі спільно якогось князя.

В деяких літописах (Ніконовський тощо) збереглися подробиці подій: виявляється, що боролосся багато пропозицій: 1) одні бажали обрати князя із свого середовища, 2) інші пропонували послати до полян в Київ, 3) треті — до дунайців (дунайських слов'ян), 4) четверті до хозар (за якимось видатним слов'янином, розуміється), 5) п'яті — вимагали виконати волю покійного Гостомисла.

Ця вказівка надзвичайної ваги, вона розбиває вщент уявлення Шльоцера про дикунство новгородців в середині 9-го віку, — вони прекрасно знали, що робиться навіть в далеких країнах: в Києві, по Дунаю, на Дону й навіть на Ельбі.

З п'ятьох пропозицій виграла остання: послали по „варягів”, тобто за внуками Гостомисла. Поки ці чвари й безладдя тривали, варяги, що брали колись в новгородців дань, з'явилися знову за нею, маючи на увазі використати момент безладдя. Їх просто прогнали.

Це ми виявили, аналізуючи різні списки літописів. В одному ясно сказано: „з'явилися з-за моря варяги за даниною, але їх прогнали”. Не сказано жодного слова про повстання, або війну з варягами. Коли б в цей момент в Новгороді сиділи варяги, то без бійки не можна було б обійтися, проте в літописі повне мовчання про війну. Це місце літопису було невірне зрозуміле через те, що не звернули уваги на всі списки, а прийняли до відома скорочене пояснення літопису.

26. ПОКЛИКАННЯ „ВАРЯГІВ”. Варяги, як говорить сам літописець, не були якимсь окремим народом або племенем. „Варягами” називали тих, хто йшов служити до війська, як наймит, аби йому добре платили. Скандинави, данці, германці, слов'яни, англи тощо були головними постачальниками молоді, що йшла в „варяги”. Особливо багато було „варягів” (з народів різного кореня!) в західньому закутку Прибалтики.

Літописець додає, що ті варяги, до яких поїхали посланці новгородців, звалися Руссю. Так й було: ругів цієї області звали також русинами, а країну їхню Русинією, або Руссю. За одним з князів цієї Західньої Руси й була донька Гостомисла Уміла.

Тепер стає ясным, що ніякої помилки, безглуздя в цій дії не було: поїхали не за чужинцем, а за своїм, слов'янином, який знав мову, віру, звичаї й міг прекрасно князувати в Новгороді.

Посланці знайшли цілих трьох онуків. Це були: Рюрик, Синеус та Трувор. Це було ще краще, бо не тільки новгородці потребували князя. Троє князів легко могли поділити владу, бо при поганих дорогах в ті часи, охопити владою таку велику країну одному князеві було дуже тяжко.

Київський літописець й тут проговорився, він сказав далі, що коли два молодші брати вмерли, Рюрик став єдиноподержавцем на Русі, отже брати його сиділи на престолі не з волі Рюрика, а за правом, недурно й посланці говорили: „володійте нами”, а не „володій нами”.

Інтересно, що про покликання трьох братів на Русь ще в 1840 році в Мекленбурзі (Німеччина), саме там, звідки прийшли брати, про це ще зберігалася легенда. Про це було опубліковано нами лише кілька років тому, отже до курсів історії це повідомлення ще не попало.

27. „ЗЕМЛЯ НАША ВЕЛИКА И ОБИЛЬНА”... „Земля наша велика и обильна, а наряда в ней нет, приходите княжити и володеть нами” сказали посланці братам. Й тут дані літопису скривдили: перекладали „а порядка в ней нет”, а насправді було сказано: „а влади немає” (бо Госто-

мисл вмер). Ніякого признання негідности до порядку в слов'ян в цих словах нема. Невірно тлумачені слова роздули до неймовірности й утворили цілу теорію нездатности слов'ян.

Далі йде історія князювання Рюрика, за яку говорити не будемо, бо не пишемо історію Руси, а з'ясовуємо звідки вона, як організувалася, де й коли.

Таким чином виявляється, що династія Рюрика була старою слов'янською, а не германською династією. Все, що приписували варягам, як організаторам Руси, належить самим русинам.

Навіть ймення говорять, що Рюрик з братами не були германцями. Рюрик або Ререк (як й написано в одному з новгородських літописів) — суто слов'янське ім'я: у поляків є Рюрик, у чехів Рерик або Ререк, ререки — було ціле плем'я західніх слов'ян. Синеус — повна аналогія до прізвищ: Черноус, Білоус, Стрижиус, Мокроус, Придиус тощо. Трувор — не слов'янське ім'я, але тоді називали дітей без регламенту, ніяких святців не було, називали, як було до вподоби. Всі ми носимо здебільшого латинські, грецькі, єврейські та інші ймення. Сергій, скажім, римське ім'я, але це не значить, що носій його римлянин.

Отже „рюриковичі” були слов'яни, русини, прийшли вони, природно з дружиною, тобто з військом теж із слов'ян, хоч серед них певно були й представники інших народів, що посилали свою молодь у „варяги”.

28. ОЛЕГ Й ЗАХОПЛЕННЯ КИЄВА. Сімнадцять років князував Рюрик в Новгороді, скупчуючи землі північних слов'ян та підлеглих їм сусідів. Коли він вмирав, його син Ігор був ще дуже малий (кілька років), отже Рюрик передав опіку Олегові, що був братом його жінки Єфанди, норвезької княжни. Отже Олег був норвежцем, єдиним володарем на Русі, що не був слов'янином. Але все своє життя він перевів, очевидно, на Русі, вірив в слов'янських богів, бо клявся саме ними під час договорів з греками й, вживаючи сучасного терміну, зовсім натуралізувався тут.

Через кілька років по смерті Рюрика він пішов походом на південь, захопив Смоленськ, Любеч і Київ. Тут він осів й переніс столицю з Новгороду до Києва й тим самим поставив Київ та Русь вище за Новгород та інші землі під його владою. Інтересно, що й тут в тлумаченні літопису зробили помилку. Згідно літопису Олег сказав: „се буди мати городом руським”. Переклали так, мовляв, він передсказував велике майбутнє Києву, насправді ж він давав наказ вважати з цього часу Київ за столицю („за матір городов”), в реченні явно наказовий спосіб: „буди!”, а не „буде”.

29. ПЕРВІСНА ІСТОРІЯ КИЄВА. Первісна історія Києва не була відома київському літописцеві, він знав тільки, що Київ був заснований Кієм, Щеком та Хоревом, братами та ще в них була сестра Либедь. Хто був Кий, коли він жив, літописець докладно не знав. Порівнюючи всі списки, можна з уцілілих пропусків все ж довідатися, що Кий був князь, ходив до Царгороду, де прийняли його з великою честю, що повертаючись від збудував на Дунаю маленьке місто, але сусіди не дали йому змоги там жити й він його покинув. Місто називалося Києвець.

Літописець тільки знає, що коли Олег прийшов до Києва, там князували Аскольд та Дир. Обох було хитрощами вбито. Виявляється, що кияни не любили Аскольда за його християнство, й його захоплення зненацька сталося за допомогою киян, що зрадили Аскольда.

Хто були Аскольд та Дир ми не знаємо. Літопис каже, що вони були варяги Рюрика, але не з його роду, бояри, але не князі. Вони відпросилися в нього до Царгороду, але по дорозі захопили Київ та й сіли там, ставши незалежними від Рюрика.

Інші джерела кажуть, що вони були останніми нащадками династії Кия; взагалі їхнє походження зовсім неясне, нічого певного ми не знаємо. За останній час знайдені деякі надзвичайно цікаві документи, які очевидно внесуть ясність в це складне питання, але вони ще не опубліковані ціл-

ком, не вивчені, не перевірені, отже говорити про них ще передчасно.

Хто б не був Аскольд, ясно, що разом з ним попередня династія (у Аскольда був й син) припинила своє існування і в Києві сіли „рюриковичі”.

Чужі джерела дають дещо про заснування Києва, а саме польський історик Стрийковський вважає, що Київ був заснований в 430 році, але Штраленберг, що користувався тепер вже втраченою „Історією Києва”, дає 493 рік. Така різниця, однак, не є важлива, справа в тому, що заснування поселення часто плутали із будовою укріплення або фортеці навколо поселення. Неукріплене поселення могло існувати дуже довго, віками, але тільки будівля укріплення, як велика дія, відмічалася в літописах. У всякому разі можна прийняти, що Київ вже існував в 5-му віці.

На первісній історії Київської землі ми зупинитися не будемо, бо вона поперше недостатньо ще розроблена, а подруге ми сподіваємося опублікувати „Історію доолеговської Русі”, де питання буде висвітлене достатньо ґрунтовно й не на поспіх.

Відмітимо тільки й зараз, що історія Київської Русі значно довша, ніж це уявляли, принаймні на півтисячі років. Предки наші билися тут і з готами, і з гунами, мали вже керівників й державний устрій. Нещодавно були знайдені дуже старі дощечки, так звані „дощечки Ізенбека”, мабуть найстарше історичне слов'янське джерело, що ми маємо, воно подає відомості аж приблизно за 1500 років до Аскольда. Воно ще повністю не опубліковано й імовірність його ще остаточно не встановлена, але маємо ґрунт думати, що воно правдиве і що після його вивчення відкриється багатотисячолітня доба історії русинів, за яку ми до цього часу абсолютно нічого не знали. Писано цей літопис поганських жерців своєрідною абеткою й мовою, що може найближче стоїть до польської.

30. ЧИ ІСНУВАЛА ГЕРМАНСЬКА РУСЬ? Через те, що західня, прилабська Русь в 1168 році була остаточно знищена германцями, як окрема держава, а самі руги чи ру-

сини швидко германізовані, про цю Русь зовсім забули. Коли через кілька сот років почали писати першу наукову історію Руси й зіткнулися із вказівкою літописця, що посланці новгородців поїхали на захід за море по князя до Руси, вирішили помилково, що очевидно давно колись існувало германське плем'я Русь.

Але ніякі джерела на заході такого племені не знали. Йордан, історик середини 6-го віку, перелічуючи в Скандинавії 27 різних племен, ніякої Руси не згадав, бо там її ніколи не було.

Крім того не могло ціле плем'я щезнути, не лишивши ніяких слідів. Тим паче, що це було велике плем'я, за яке згадував ще в I віці нашої ери римський історик Тацит.

Слов'янська Русь зникла, бо була підкорена німцями, але германська Русь не могла зникнути, бо була німецькою, отже її ніхто не підкорив, вона була переможцем. Отже коли серед переможців ніякої Руси не знайшлося, значить вона була серед переможених й сліди цього знайдені.

Дехто вважав, що слова літописця „и пояша по себе всю Русь” означали, що Рюрик переїхав до Новгороду зі всім племенем „Русь”. Але таке уявлення настільки дике, що від нього відмовилася більшість норманістів. Тай справді, в той час перевезти через море тисячі й тисячі людей з усім гамузом, просто фізично було неможливо. Насамперед на це транспорту того часу не вистачило б. Навіть коли б така надзвичайна подія відбулася, про таке надзвичайне переселення говорили б всі західні хроніки, а вони про це не говорять жодного слова.

Далі, коли б виїхало ціле плем'я, то хтось повинен був зайняти його землі, й про це нема жодного слова. Не обійшлося б й без чвар між сусідів за цю землю тощо, але й тут повне мовчання. Мовчання це пояснюється просто: переїхало всього три родини братів з їхнім найманим військом, яке не могло бути дуже чисельним, тому про цю звичайну подію ніхто нічого спеціально й не згадав.

Руський літопис просто каже про переїзд тільки трьох братів та їхнього війська. Й тут невірні зрозуміли слова літописця: „пояша по себе всю Русь” означає те, що три

брати поділили між собою всю Русь, розподілили князювання де, кому князювати.

Таким чином германська Русь є трагічне непорозуміння, невдала здогадка, що не мала під собою ніякої підстави. Що це було так, побачимо з дальшого детального викладу.

Надзвичайне значення має той факт, що жодне історичне джерело Заходу абсолютно нічого не знає про германське плем'я Русь або про покликання варягів. Така колосальної ваги подія ніяк не могла бути забутою, це ж була подія міжнароднього значення. Замовчати або забути не могли й через те, що така акція була б для німців предметом національної або родової гордості. Та німецька князівська родина, з якої наче б то походив Рюрик, повинна була пишатися цим. Однак мовчали, бо це стосувалося не їх, а слов'ян, і були німці до цих подій просто „збоку прип'юку”.

Отже ані державністю, ані династією, ані організацією наші пращурі (а через них і ми) німцям нічим не зобов'язані. Все утворено руками самих слов'ян, їхнім потом та кров'ю.

Які ж взаємовідносини були між русинами та норманами, або, як їх вірніше називає літописець, „варягами”?

Це ми розберемо далі, аналізуючи всебічно життя стародавньої Русі. Коли ми побачимо, що ніде слідів впливу норманів на Русі знайти не можна, нам лишиться лише один висновок: значить норманів, що сиділи на Русі, не було.

Щоб довести присутність норманів на Русі, саме норманісти зверталися до цілої низки побічних доказів, їх ми й розберемо й покажемо, що всі вони марні й побудовані на невірному тлумачених фактах, або просто являються вигадками, що не мають під собою будьякої реальної підстави.

Ці підстави особливо важливі для дискусії з чужинцями про стару Русь, бо саме на цих побічних доказах й побудована норманська теорія.

Чужинці, серед яких ми живемо, базуються на невірних даних й навіть не уявляють всієї хибності своїх уявлень, навіть їхні вчені зовсім непоінформовані про стан боротьби між норманістами та антинорманістами.

В жодній історії України або підручнику школи за антинорманізм не можна знайти жодного слова. Отже нехай читач не пошкодує, що ми розберемо справу систематично й подрібно, коли валити стару теорію, що зачеплює саму істоту нашої нації, треба розібратися ґрунтовно. До викладу деталей ми й переходимо.

31. НОРМАНИ (ВАРЯГИ) Й ВІЙСЬКО НА РУСІ. Норманісти гадали, що германське плем'я Русь завоювало слов'янську країну (новгородців та інших), передало підкореним народам своє ім'я; що скандинави володіли Руссю сотні років, що в їхніх руках була ціла мережа фортець — опорних пунктів, звідки вони управляли країною, що скандинави організували руське військо, що тисячні загони їх стерегли Русь від ворогів, словом, що військова справа базувалася на варягах.

Коли це так, ми повинні знайти багато слідів впливу варягів на військову справу на Русі. Візьмемо насамперед різного роду зброю, як для нападу, так й для захисту, ось ми маємо в літописах: „лук, стрела, тула, копье, сулиця, шлем, меч, щит, шишак, ножны, рогатина, секира, топор, порок, тюфяк” тощо, — всі ці назви слов'янські й частково жививаються й іншими слов'янськими народами.

Жодної скандинавської назви ми не маємо, а між іншим організатори військової сили скандинави повинні були ввести й їхнього типу зброю та з їхніми назвами. У них були особливого типу крилаті шоломи та бойові топори.

Далі доведено аналізою металу, що старовинна зброя не була завезена з-за кордону, а робилася з місцевих руд й, очевидно, руками наших предків.

Додамо, що кольчуги з'явилися на Русі на 200 років раніше, ніж в західній Європі і являлися предметом експорту. Ще в 12-му віці у французькій поемі „Рено де Монтобан” говориться про „кольчугу, зроблену в Русі”; це до-

водить, що такі кольчуги славилися й вивозилися до інших країн Європи. Саме слово „кольчуга” — від кольце — слов'янське, рівно ж й „броня” — від боронити. Тип руських кольчуг відрізнявся від норманських.

Візьмемо далі назви вояків, ми зустрічаємо тут: „подвойский, вой, воевода, старшина, мечник, лучник, всі вони слов'янські. Але, коли пізніше при Петрі I-му Росія справді почала вчитися військовій справі у західній Європи, з'явилися: генерали, адмірали, бригадири, майори, лейтенанти, капітани тощо. Скандинави ж не лишили в цій титулатурі абсолютно нічого.

Далі ми знаємо, що кожне національне військо виробляло власні притаманні їм засоби тактики та стратегії, — й тут у військовій справі Русі ми не знаходимо нічого, що було б запозичено в скандинавів.

Нарешті нема й поховань норманських вояків. Серед багатьох сотень курганів, що були розкопані в Гніздові біля Смоленська, тільки про два можна сказати, що тут певно були поховані нормани, але ці два кургани і невеликі й небагаті.

З усіх даних, що ми маємо, можна сказати абсолютно впевнено, що нормани на Русі були, але зовсім не в тій ролі, і в тій кількості, як це приймають. Це були наймані вояки, що за гроші продавали свою кров тому, хто їх наймав.

До них ставилися дуже обережно, їх остерігалися; жили вони в окремих будинках, осторонь від населення, наймалися вони щороку, себто мали контракти всього на один рік. Коли князь вирішував, що він ще потребує їхньої допомоги, вони продовжували контракт, коли ні, — йшли й шукали іншого князя, що наняв би їх.

Навіть ісландські саги, себто народні історичні оповідання, часто зовсім фантастичного характеру, ніколи не говорять про панування норманів на Русі, усюди вони виступають в ролі наймитів.

Коли іноді „варяги” дозволяли собі занадто багато, особливо щодо слов'янських жінок, їх просто перебивали.

Отже роля варягів перевернута з ніг на голову: в найми-тах, в продажних мечах знайшли володарів Руси.

Коли б це було так, питаємо: де ж могили скандинавських князів, воевод, керівників, багатіїв тощо? Їх нема. Де ж надмогильні плити, їхні крилаті шоломи, бойові топори? Нічого цього нема.

Спитаємо: чи є хоч одна вістка, що варяг-володар одружився з місцевою жінкою? Норманісти говорять, що варяги панували аж 400 років; можливо, що вони за цей термін ані разу не одружилися з місцевою жінкою? Хоч є одне слово про їхні весілля, дітей? Нема! Нема тому, що всі вони були випадковим елементом, жили дуже коротко, були тимчасовими наймитами та й все, й з рештою майже не стрічалися з місцевим населенням.

32. НОРМАНИ (ВАРЯГИ) Й МОРЕПЛАВСТВО НА РУСІ.

Всім добре відомо, що нормани були надзвичайно сміливі й вмілі мореплавці. Це вони відкрили Ісландію, Гренландію й північну Америку ще задовго до Колумба. Особливо вони були відомі, як пірати, що наводили жах на всю середню та почасти південну Європу, бо заїздили аж у Середземне море. Не тільки морське узбережжя, а навіть великі ріки були в небезпеці від їхніх нападів.

Зрозуміла річ: якщо вони володіли Руссю, то вони повинні були передати русинам й своє знання мореплавства, бо разом робили морські походи на Візантію, Каспійське море тощо.

Однак, виявляється, що всі терміни мореплавства в древній Русі були або руськими, або грецькими, жодного скандинавського ми не знаємо. Ось в літописах ми зустрічаємо такі терміни: лодья, чолн, струг, насад, паузок, ключ, пря, весло, корма, нос, полуба тощо, або: корабль, якорь, парус, шаланда, останні слова грецькі.

Співжиття віками рядом з греками вздовж узбережжя Чорного моря, служба мореплавцями у греків, що встановлено багатьма документами (деякі слов'яни займали навіть високі пости в грецькій флотії), все це призвело до запозичення у греків кількох морських термінів.

Найтиповішого судна скандинавів, так званої „шнеки”, ім'я якої запозичено майже всіма європейськими народами, ми на Русі не находимо. Це слово вживається в літописах тільки щодо скандинавів, а саме говориться що такого-то року приходили варяги на стількох-то шнеках. Цей тип судна існує ще й досі, але ім'я його ані в літописах, ані в житті на півдні Русі абсолютно невідомо.

Не знайдено також рештків шнек, як археологічних предметів. Зрештою нема й впливу скандинавів на місцевий тип суден старих русів. Такі типові прикраси, як ось голови драконів, усяких страховиськ на суднах слов'ян на півдні зовсім невідомі. Отже, щодо мореплавства ми не знаходимо ніяких слідів впливу норманів на Русь.

33. НОРМАНИ Й ТОРГІВЛЯ НА РУСІ. Всі відтінки норманської теорії вважають, що нормани відігравали велику роль в торгівлі на Русі, вони мовляв, пересікали її всю від Балтики до Чорного та Каспійського морів, використовуючи усі внутрішні водяні шляхи на Русі.

Не зважаючи на такі, надзвичайно поширені погляди, вони неправдиві, в них нема ані краплі правди. Ніде в усіх історичних документах нема ані слова про скандинавських купців і (ми це покажемо далі) цього не могло й бути.

Такі уявлення склалися лише на основі догадок, а не історичних фактів. Історичні факти кажуть, що на півночі Новгород переводив широку торгівлю з заходом, але ця торгівля полягала в тому, що руські та чужоземні купці привозили закордонні товари до Новгороду, але далі вони розподілялися виключно руськими купцями. Жоден купець-чужинець далі Пскову або Новгороду не пересувався, закордонна торгівля зачіпала лише край руських земель.

Щодо півдня, то тут торгівля переводилася головне самими русинами, — вони їздили до Греччини (таких купців звали „гречниками”; існував ще й суходольний шлях торгівлі — до Криму, до кримських грецьких міст: Херсонесу, Кафи тощо). Про торгівлю грецьких купців з киянами ніяких відомостей нема, тим паче нема ніяких відомостей про торгівлю норманів з Києвом.

Коли б існувала наскрізна торгівля чужинців на Русі, ми повинні були б знайти сліди цього в історії, а саме про: пограбування купців, про поранення або вбивство їх, про бійки з купцями, про крадіжку в них товарів, про накладення на них мита, про прохання їх скласти незаконно накладене мито, про конкуренцію їхню з руськими купцями, про всякі пригоди, нещастя з ними в дорозі, про переговори з урядами цих купців з приводу різних подій, про потоплення суден, про волочіння їх посуху, про їхніх толмачів, службовців тощо.

Не забуваймо, що мова йде не про роки, а цілі століття. Без таких випадків життя не було б життям. Але згадок про це в історії нема.

Припустимо, однак, („для очистки совісти”), що торгівля все ж була. Коли люди торгують, після торгівлі повинні лишитися якісь матеріяльні сліди, насамперед гроші. Недавня робота Яніна, 1956, що підсумовує всі дані про клади монет на Русі, дає такі висновки:

1. Спочатку 9-го та аж до початку 11 віку грошевою одиницею був арабський дирхем, себто в той самий час, коли вважають, що скандинави відогравали особливо важливу роль на Русі. Скандинавських, або взагалі західноєвропейських грошей за цей період не знайдено. В Києві (це ми десять разів підкреслюємо) не знайдено до цього часу жодного західноєвропейського денарія. Отже нехай норманісти пояснять, як це могло статися, що нормани були начеб-то 200 років, а не знайдено жодної їхньої монети.

2. Напочатку 11-го віку з арабським дирхемом трапилася велика криза через нестачу срібла, й дирхем зник з Русі. Увесь 11-й вік на Русі основною монетою був західний денарій, але це було тоді, коли згідно норманістам вплив скандинавів був вже незначний. Після смерти Ярослава Мудрого (1054 р.) ім'я варягів взагалі зникає з літописів. Інакше кажучи, норманська монета з'явилася тоді, коли вже норманів не було, а коли нормани були, не було норманської монети.

3. Далі вже почався період безмонетної торгівлі, що тривав кілька століть.

Отже, якщо нормани торгували на Русі, то грошей після себе вони не лишили, це просто неймовірно.

Можуть сказати, що торгівля здійснювалася обміном, що роллю грошей грало хутро. І це відпадає, бо тоді б хоч лишилися предмети скандинавської торгівлі: зброя, посуд, усяке знаряддя, особливо прикраси тощо, — й цього нема, як нема згадок про купців норманів, ані всередині Русі, ані в Києві.

Отже ніяких слідів торгівлі норманських купців ми не знаходимо. Знахідка якогось скандинавського предмета (припустимо) ще не доводить що він попав до Русі через норманські руки, ми знаємо (і про це є згадки в історії), що руські купці їздили за море торгувати, отже продавали свій товар й привозили на продаж чужоземні товари.

Ми можемо твердити, що торгівлі скандинавських купців в середині Русі не тільки не було, але й не могло бути, бо насамперед скандинави були бідні, як церковні миши. Скандинавія не могла продавати Русі нічого, що тут було відсутнє. Хутра вистачало й свого й воно було головним предметом експорту.

Отже скандинавам не було чим торгувати. Перепродувати чужі товари, тобто торгувати до певної міри в кредит, — теж ні, бо до цієї стадії розвитку торгівля ще не доходила. Торгівля була неспокійна, всюди було піратство, грабування, отже ризикувати товаром міг тільки сам торговець, а не той, хто давав свої товари на комісію.

Але головна причина неможливості торгівлі полягала в багатьох, суто фізичних причинах: сухопутних доріг в справжньому значінні цього слова не існувало. Коли Володимир Великий розсердився на свого непокірного сина Ярослава й вирішив піти в похід проти нього, перше, що він наказав: „теребите дороги!“. Щоб пройти війську насамперед треба було зробити дорогу, ось які були шляхи того часу.

Головним засобом сполуки в ті часи були водяні шляхи, але вони нараховували тисячі кілометрів, проходили

або через майже ненаселені землі, або навпаки через землі багатьох народів, кожен з яких брав мито (від однієї десятої до восьмої частини всього товару) за право переїзду через країну. Отже, скажимо, до Каспійського моря могла досягнути лише дуже мізерна частина товару.

Річки сполучалися „волоками”, де легко було засісти розбійникам й забрати все майно купців, навіть коли вони були озброєні. Везти доводилося все: людей, одягу, прилад для плавби (паруси, весла, верьовки, якори, інструменти для починки, зброю та питво на багато місяців. Отже для товару просто не лишалося місця.

Беручи до уваги колосальної довжини шляхи, малу вантажність човнів, витрати та мита, величезні загрози для життя, колосальну витрату часу тощо, можна сміливо сказати, що норманська торгівля через Русь є вигадка найбуйнішої фантазії і нічого спільного з реальністю не має, треба дивуватися, як люди могли вірити в такі нісенітничі й вважали це за науку.

Існувала тільки периферійна торгівля. Середина Русі була абсолютно замкнена для чужинців. Чужоземні товари, що прибували на периферію, розподіляли далі вже руські купці.

За всю історію Русі нам не відомо жодного випадку, щоб чужоземне військо зайшло до середини Русі, а про малі загони й говорити нема чого: вони були б одразу знищені, бо насамперед дороги не знали. Русь в 9-му віці була таким же невідомим континентом для чужинців, як Африка в 18-му.

34. НОРМАНИ Й РЕЛІГІЯ. Яку б ролю не відігравали нормани, вони повинні були впливати на релігію русів. Жодних слідів цього ми не знаходимо. Не відомо жодного випадку, щоб хтось з русів ісповідував релігію Одина, Тора, Фрейї та інших скандинавських богів. Не знаємо жодного випадку, щоб хтось з норманів примушував, або спокушував на різні засоби пристати когось з русинів до цієї релігії. Жодного натяку на боротьбу поганських релігій: скандинавської та руської. Історія про це мовчить

принаймні для періоду в 300 років. Таке мовчання абсолютно незрозуміле, подібно до чуда, коли нормани жили та керували Руссю.

Ми далі знаємо, що під час складання мирного договору з греками, русини-християни клялися в церкві, русини ж погани — на могилі, покладаючи свою зброю, та посилаючись на своїх богів: Перуна та Велеса. Коли б варяги-нормани відогравали у війську русів велику роль, вони повинні були б також клястися, але своїми богами, богами скандинавськими, бо тільки це могло їх зобов'язувати. Але про це в історії ані слова.

Навіть Олег, норвежець по походженню, клявся слов'янськими богами, він був, висловлюючись сучасним терміном, „натуралізований рус”.

Не могли бути всі нормани-вояки й християнами, бо, по-перше, християнство прийшло до Скандинавії пізніше ніж на Русь, а по-друге, скандинави були католиками, а про існування католицтва на Русі нема навіть натяків.

Дехто з крайніх норманістів (Баумгартен) висловлював думку, мовляв Володимир Великий прийняв католицизм під впливом Олафа Триггвесона. Ця думка абсолютна безпідставна, бо Олаф був значно молодший за Володимира (був підлітком, коли той був вже одруженим, а по-друге з англо-саксонських хронік ми знаємо, що Олаф охрестився кілька років пізніше ніж Володимир.

Отже, підсумовуючи, скажемо, що ми не маємо жодних слідів впливу скандинавів на релігію древніх русів та взагалі на русів у релігійному відношенні.

35. НОРМАНИ Й ОБРЯД ПОХОВАННЯ. Як відомо, обряд поховання зберігається надзвичайно довго, без змін у багатьох народів. Хоч він у древніх русів та інших слов'янських племен в деталях й відрізнявся, всеж основне в ньому зберігалось, — це було тілоспалення. Попіл потім зберігали в спеціальних урнах (горщиках), а горщики заховували в землю рядом. Отже ми тепер знаходимо цілі поля таких поховань, це цвинтарі наших предків.

Арабські історики (Масуді та інші) писали також, що у старих русів був звичай добровільної смерти жінок. Якщо чоловік вмирав, жінка його вішалася й тіла обох згли у впевненості, що й чоловік й жінка обоє разом пішли у вирій щоб й далі жити разом.

Цей звичай відмічений для слов'ян ще Маврикієм (6-й вік), Бонифацієм (8-й вік), перським географом (982 р.), Дитмаром (11-й вік) та багатьма іншими.

Цей звичай добровільної смерти жінок та палення мерців у скандинавів зовсім був відсутній. Більш того, — на терені древньої Русі нема ніяких слідів скандинавського типу поховання. Ця обставина, яку вже ніяк не можна пояснити з точки зору норманської теорії, бо, якщо нормани жили, то після них ми в праві сподіватися знаходження тисяч й тисяч домовин, або їхнього типу поховань, але на ділі ми не маємо абсолютно нічого. Скандинави поводять себе, як безплотні духи. Як це все вкладається в голову у норманістів, очевидно знає тільки Аллах.

36. НОРМАНИ Й ЗАКОНОДАВСТВО. Зрозуміла річ: якщо нормани володіли Руссю, вони повинні були вживати й своє законодавство, але ані його, ані впливів його на руське законодавство не знайдено. Русь мала своє власне, до того ж дуже старе й оригінальне законодавство. Дехто намагався знайти в „Руській Правді” відгомін скандинавських законів, але марно. Навіть норманіст Солов'йов, автор багатотомової „Истории России”, змушений був визнати, що в „Руській Правді” нема ані найменших слідів впливу скандинавів, чи взагалі норманів.

Це зрозуміло: „Руська Правда” була записана на папері принаймні на 100 років раніше за будь-який скандинавський закон, а в незаписаному вигляді вона існувала безперечно ще в 9-му віці, бо на неї посилався ще Олег в договорі з греками на самому початку 10-го віку.

Розуміється в деяких місцях „Руської Правди” можна побачити схожість з законами, що існували в західній Європі, але ця схожість зумовлена тим, що однакові умови життя викликали й подібні закони. Треба також пам'я-

тати, що в 9-му та 10-му віці слов'яни в західній Європі ще не були підкорені німцями й Русь, маючи стосунки із своїми родичами, могла дещо запозичити з їхнього законодавства, бо саме з заходу походила Русь й мусила сприйняти все, що там було.

Є, навіть, дані думати, що так званий „Салічний закон” („Лекс саліка” по латині), вживаний германцями, був в значній мірі законом слов'янським та для слов'ян, бо німці-завойовники змушені були рахуватися з тими законами, до яких звикло місцеве слов'янське населення.

„Руську Правду” намагалися не раз тлумачити небезсторонньо, напр., думали, що, коли „Руська Правда” вимагає від варяга на суді привести лише кількох свідків, а від русина вимагала 7-12, то це показує привілейоване становище варягів-володарів. Насправді ж справа була інакша: від чужинця-варяга не можна було вимагати на суді підтвердження його даних 7-12 свідками, — самих чужинців було рідко більше кількох. Отже „Руська Правда” не давала привілею чужинцям, а забезпечувала їм справедливий суд, бо не вимагала неможливого.

Далі самий дух законів „Руської Правди” був зовсім чужий скандинавському. Смертна кара, як правило не вживалася, а замінялася високою грошевою виплатою, тортур не було. Не було й так званого „берегового права”, дуже жорстокого, що вживалося по всій Європі. При загибелі корабля і люди, що врятувалися, і все їхнє майно робилися власністю того, що володів берегом. Навпаки „Правда” вимагала всілякої допомоги потерпілим.

Дух „Правди” був надзвичайно гуманний й лишав за собою далеко всі європейські законодавства. Так, наприклад, були спеціальні статті про добре поводження з домашніми тваринами. „Руська Правда” невелика щодо обсягу, але знайшлося місце навіть для захисту тварин. Скажім, як хтось нещадно б'є вола або коня, він сам підлягав за це побиттю.

Якщо пес зайшов в хату, а двері були відчинені, ніхто не мав права його покарати, бо він не відповідав, як дитина, за свої вчинки, і, скажім, не втерпив і щось з'їв. Але

коли цей пес навмисно продерся в хату або комору (проліз під стіну тощо), то хазяїн мав право його покарати, бо в цьому вже бачили злий намір. Як далеко ця гуманна, людська психологія від сучасного жорстокого поводження, не говорячи про тварин, а хоч би до людей!

Про всі такі й подібні факти ми не знайдемо по курсах історії жодної згадки, неначе їх і не було, бо на матеріяли історії дивилися під кутом зору ненависників слов'ян. А самі слов'яни довірливо спали.

37. НОРМАНИ Й ДЕРЖАВНИЙ УСТРІЙ Якщо ми обізнаємося із системою державного правління, засобами адміністрування, народнім господарством та формами суспільного життя в стародавній Русі й порівняємо із скандинавськими, — нічого спільного ми не знайдемо.

Такі інституції та посади, як ось: вече, посадники, князі, бояри, тисяцькі, дружина (військо), смерди, житії тощо, — все це, як по своїх назвах, так і по істоті не мали чогось спільного із скандинавськими, бо все життя було побудовано інакше.

Система податків (полюддя, уроки, погости тощо), мито — були своїми власними, а не запозиченими. Характер життя був іншим і це виявлялося насамперед через надзвичайну кількість міст (городів), що було дуже характерним для Русі. На всю Скандинавію того часу було всього 7 міст, в той час, як на Русі вони нараховувалися багатьма десятками й багато перевищували 100. Самі скандинави звали через це Русь — „Гардарікі”, тобто „Країною Городів”. Цього вже досить, щоб показати велику різницю між Руссю та Скандинавією.

38. НОРМАНИ Й ПОБУТ НА РУСІ. Якщо нормани жили довго на Русі, ми повинні знайти сліди їх в загальному побуті. Ані в одежі, ані в їжі або питві, ані в посуді, знаряддях, приладах тощо, ми слідів не находимо. Але повинні були б зустрінути якийсь скандинавський напій, або страву, посуд, особливий тип одежі чи взуття, окремий рід топора, або мережу для риб, пастку для звірів, знаряддя

землеробства (рало, лопату, борону, граблі тощо) особливої, типової для скандинавів форми, спеціальні глечики (чи їхні черепки) з властивими для скандинавів орнаментом тощо. Нічого ми не знаходимо.

Свідоцтва арабів кажуть, що старовинні русини носили широку одягу, яка відрізняла їх від всіх європейських народів. Ібн-Даста писав: „... шальвари (штани) носять вони широкі, сто локтів матерії йде на кожні. Одягаючи такі шальвари, вони збирають їх біля колін й тут зборки підв'язують”.

Ібн-Даста, очевидно, оповідає про ті звичайні козацькі штани, які ще наприкінці мунулого століття носили українці й ще лишилися досі, як національна одяга для театрів, вистав тощо.

Отже й в матеріальному житті старих русинів ми не знаходимо найменшого впливу скандинавів.

39. НОРМАНИ Й БУДІВЛІ. Припустимо, однак, що старі руси абсолютно нічого не запозичили від норманів в матеріальній культурі, але нормани повинні були лишити сліди свого життя: насамперед хат свого типу, своїх фортець, храмів, кладовищ, монументів, комор, взагалі свого будівництва. Нічого нема! Навіть рештків битого посуду, знаряддя, кісток.

Немає жодного поховання скандинавської жінки або дитини. Отже й тут пустота.

40. НОРМАНИ Й МОВА. Нормани повинні були також лишити свої сліди в руській мові. Норманісти спочатку твердили, що вплив на руську мову був надзвичайно великий, але потім самі підраховали й знайшли кілька десятків скандинавських слів на десятки тисяч слов'янських; далі з'ясувалося, що скандинавських слів зовсім мізерна кількість: 16. Коли ми взялися перевіряти, то знайшли всього 3, та до того ж сумнівні слова. Щодо 13, що відпали, то вони безперечно до скандинавських слів не належать: серед них є такі слова, як „якорь”, слово безумовно грецьке, „кнут” тощо.

Проте, навіть ці 3 сумнівні слова навряд чи належать до скандинавських, бо нема доказів й того, що вони не запозичені в значно пізніші часи. Отже вплив скандинавської мови на руську дорівнював нулю. Здається було чого замислитися та зробити відповідні висновки.

41. НОРМАНИ Й ПИСЕМНІСТЬ. Надзвичайне значіння має той факт, що в старовинній Русі не знайдено найменших слідів скандинавської писемности. Нема написів ані на могилах, ані на монументах або стінах церков, споруд, нема їх й на посуді, на зброї, на межевих хрестах, стовпах тощо. Все, що знайдено, це: спис з йменням власника рунами, що знайдений біля Ковеля, себто навіть не в межах старої Русі та напис на острові Березань біля Очакова про те, що варяг в дорозі вмер й його поховали на острові (до речі сказати, що цей острів в межі старої Русі не входив). Отже від писемности скандинавів нічого не маємо.

Але за останні роки ми збагатилися надзвичайними знахідками писемности старих русів. В 1951 році вперше знайдена (в Новгороді) „грамота”, писана на бересті, грамота ця слов'янська. З того часу знайдено вже кілька сот таких „грамот”, знайдені вони й не тільки в Новгороді, але й в Смоленську і є повна надія, що їх знайдуть й в Україні, особливо на Волині та по північних частинах, де багато лісів.

Виявляється, що грамотність була дуже широко поширена, вміли писати дуже багато людей, а самий зміст цих „грамот” надзвичайно простий: чоловік поїхав з дому, але забув сорочку, просить жінку прислати її; люди закінчили орати, просять прислати насіння для посіву; ось жінка сповіщає своїх рідних, що чоловік її вмер; ось двоє судяться з-за корови тощо. Попадаються, навіть, жарти. Все це доводить, що була своя власна писемність, що охоплювала майже всі верстви населення. Але, знаменна річ: жодної берестяної грамоти скандинавською мовою не знайдено. Чому нормани не лишили після себе грамот на бересті?

42. НОРМАНИ ТА ІМЕННЯ НА РУСІ. Одним з доказів присутності норманів вважали наявність неслов'янських ймень серед древніх русів. Це так, але ці ймення здебільшого негерманські, а належать іншим народам, що жили в „Великій Русі”, а саме: ятвягам, литовцям, фінам та багатьом іншим, справжні ж германські належали тим, що жили на Русі тимчасово, по всяких справах.

Надзвичайно показове ставлення до цього питання норманістів. Ще наприкінці минулого століття Томсен розподілив ймення, що згадувалися по літописах, на три групи: 1) германські, 2) слов'янські та 3) сумнівні, невідомого походження. Роблючи загальний підрахунок, він всі ймення останньої групи, тобто тої, про яку нічого вірного не можна сказати, відніс до германських, й зробив це, не моргнувши оком. Таким чином й сталося, що германські ймення переважають. Розуміється, що при такій статистиці правди не знайдемо.

Але справа не тільки в такому шахрайському підрахунку, а в тому, що ймення як ось: Гудий, Куций, Синко, Войко, Борич (син Бориса) та інші подібні, всі зараховані до скандинавських!

Серед осіб, згаданих в історії Русі, були безперечно і з германськими йменнями, але все це були приїзжчі чужинці на тимчасових посадах, але кількість їх була в декілька разів менша за ту, що показували норманісти.

Дуже знаменне й те, що князі Русі звалися слов'янськими йменнями ще століттями пізніше, як Русь була охрещена, але скандинавських не було. Вживали в житті здебільшого не християнські, релігійні ймення, а місцеві, слов'янські.

Володимир Мономах († 1125) писав про себе в своєму заповіті дітям: „... я, при народженні наречений Василієм, але відомий всім під йменням Володимир...”. Всі князі були: Ярослав, Ярополк, Світослав, Світополк, Мстислав, Ізяслав, всі вони були слов'янами й мали слов'янські ймення.

Навіть св. Ольга, що при хрещенні була названа Оленою, ввійшла у святці не під християнським ім'ям Олени,

а під поганським — Ольги, це показує який сильний був звичай вживати свої ймення.

43. НОРМАНИ Й ГЕОГРАФІЧНІ НАЗВИ НА РУСІ. Присутність норманів на Русі намагалися довести тим, що деякі географічні назви вважали за норманські, але все це виявилось марним й невірним.

Відомо, що перші князі будували багато нових міст (городів) й давали їм різні назви, але дивна річ: маємо: Володимирі, Ярославлі, Ізяславлі, Юрьеві тощо і хоч би один був названий: Гаральдовим, Олафовим або Бйорновим.

Дехто намагався тлумачити назви річок, озер, гір, урочищ в північній Русі, виходячи із скандинавських коренів, але нема жодного прикладу, щоб таке тлумачення базувалося на неперекрученій назві; завжди треба одну літеру викинути, або замінити, дещо вставити, тоді під тиском щось отримується на скандинавській базі, але, надзвичайно знаменне, що всі ці назви без всяких перекручень можна пояснити з мов тих саме народів (фінів тощо), на землях яких зустрічаються саме ці ймення. Можна обійтися і без притягання фактів за волосся.

Особливо було багато дискусії (й вона ще до цього дня не закінчена) навколо назв дніпрянських порогів. Константин Багрянородний навів дві системи назв цих порогів: „руські” та „слов’янські”. Норманісти тлумачили це так: „руські” — це скандинавські, „слов’янські” — це слов’янські. Насправді ж було інакше: „руські” — це були назви, що вживали в Києві, саме руси, а „слов’янські” — ті, що були вживані в Новгороді „словенами”. Обидві ці системи були слов’янськими.

Це абсолютно безспірно доводиться словами Багрянородного, що перший поріг на обох мовах звався однаково й означав те саме: „Не спи!”. Отже ясно, що обидві мови були одного кореня.

Далі в числі „руських” (тобто германських згідно з норманістами) назв є безспірні слов’янські, наприклад, „Остро-

вунипрах”, трохи перекручене в грецькій передачі та переписці, назва означала: „Острівний поріг”, й дійсно біля цього порогу був острів. Це доводить, що „руські” назви не були германськими.

З рештою, як не перекручували норманісти назву сьомого порогу, але без результату: слова „Напрезі” з скандинавських коренів пояснити не можна.

Нам, однак, пощастило знайти пояснення чому в назвах порогів стільки перекручень й неясностей. Те, що вважали за скандинавські слова, насправді злегка перекручені грецькі назви. Інформатор Багрянородного забув, як саме звалися назви деяких порогів „по-руськи”, але значіння цих назв він пам’ятав й привів їх в перекладі на грецьку мову. Що пам’ять інформатора була не блискуча, видно з того, що замість „Любеч”, він назвав „Телюця”. Пригадаймо з власного досвіду, що часто ми говоримо: „...щось подібне до...” й називаємо таке, що потім дуже далеко від справжньої назви.

Однак, найбільшим аргументом проти норманістів є... самі норманісти: до останніх років появляються нові й нові праці, що дають нові пояснення. Це доводить, що попередні пояснення незадовольняють навіть самих норманістів.

Але нам пощастило знайти в літопису ще один аргумент, який в шент розбиває фантазії норманістів, його ніхто не находив, бо літописи читають дуже мало, обмежуючися тим, що написано по великих „історіях”. Норманісти вважали, що нормани так добре знали шляхи по Дніпру, що мали навіть свої назви для дніпрянських порогів. А літопис говорить, що коли Володимир Великий за допомогою варягів подолав Ярополка й заняв Київ, багато варягів лишилися без праці, частину їх Володимир взяв собі на службу, але кілька тисяч змушені були шукати „праці” в Царгороді. Ось в літописі й сказано чорним по білому, що варяги просили Володимира, щоб він хоч би показав їм дорогу до Царгороду. Отже вони так добре знали шляхи по Дніпру, що звали кожен поріг скандинавською назвою, а дороги по Дніпру не знали! Щось із логікою в норманістів не все гаразд.

Історія з назвами порогів, — блискучий приклад упереджености, навіть тупости в історичній науці: люди б'ються головою об стіну, не бачучи, що проблема розв'язується в зовсім іншій площині.

44. НОРМАНИ Й МІРИ ВАГИ, ДОВЖИНИ, ЦІННОСТЕЙ ТОЩО. Незалежність Русі від норманів доводиться й тим, що всі міри довжини (верста, сажень, вершок, локоть, четверик, оков або око) і т. і., як назвами, так і своєю величиною, відрізняються від тих, що були у вжитку у скандинавів.

Теж саме з грошима: Володимир Великий почав випускати монети на 100 років раніше за Скандинавію. Зливки металів (гривна, полтина, рубль, гривенка тощо) також були свої, як назвами так і величиною. Торгівля, що перевозилася не тільки на металеві гроші, але й на хутро, базувалася на власній, слов'янській хутрянській системі (куна, резана, ногата, долгея, векша, ушка, мордка, обеушная мордка). Всі ці терміни були свої й мали своє власне значіння.

Ця система була настільки важлива, що вживалася на міжнародньому ринку, а саме на „куни” торгували не тільки на Русі, але й в Швеції, Фрісландії, Німеччині й на острові Готлянді.

* * *

Можна було б продовжувати ще перелік сторін життя, що доводять абсолютну незалежність стародавніх русів від норманів, але й сказаного досить. Ми переглянули прямі й побічні докази, — всі вони доводять, що впливу норманів на Русь не було, бо вони бували тут тимчасово, в малій кількості і без родин. Були групки норманів, скандинавів, варягів, як хочете їх назвіть, але це були тільки наймити, що ніякого впливу не мали.

Вся культура на Русі була побудована потом й кров'ю самих старих русинів, вони мали й свою державність й керували цілою низкою інших народів. Нездатність їх до порядку, до культури є безглуздя. Ганебна річ, але ще й досі знаходяться люди, що не цікавляться правдою про наших

предків, яким байдуже, що їх вважали лише здатними для угноєння німецької культури, які не бачать, яку колосальну кривду заподіяно їм й нашій честі. Не треба дивуватися, що ми не цитуємо українських джерел, — їх нема. Жоден український історик не сказав голосно, що норманська теорія — політичне шахрайство.

Далі ми почуємо голос самого літописця, якого не послухали, свідоцтво якого зневажили, будемо сподіватися, що просвітлення настане незабаром й ми свідомо зайемо своє місце серед народів, базуючися не на почуттях, а на безперечних фактах.

45. НОРМАНИ Й ЛІТОПИС. Є в літописі місце смертельне для норманської теорії, але засліплення було таке, що цьому місцю не надали відповідного значення, йшли на всякі перекручування, але правди уникали. Ось це місце: „А словенський язык и руський одно есть”, от варяг бо пражашася Русью, а первее беша словени . . .”

Отже чорним по білому сказано, що „руський язык” і „словенський” однакові, це свідоцтво самого літописця абсолютно ясне й безспірне. Коли б „руська” мова літопису була німецька, то ми не говорили б: „я читаю статтю Парамонова”, а „їх лезе ден артікель фон Парамонов”.

Різниця між „руською” та „словенською” мовою була незначна, це були говірки, або найбільш діалекти тієї ж самої мови. Тисячу років тому всі слов'янські мови були значно ближче одна до одної ніж тепер. Бо це закон розходження, якому підлягають всі мови, навіть всі організми (тварини й рослини), а саме: з бігом часу вони розщеплюються, відхиляються в своїх деталях, хоч основні засади й лишаються ті ж самі.

Ще до цього часу, підраховано, польська мова зберігає неменш як 1700 корінних слів, що є спільними майже у всіх слов'янських мовах, яких налічується 12, з десяткама різних діалектів та говірок.

Що це було так, досить поглянути на новгородські літописи. Тут ми можемо зустріти багато слів та висловів, які в той час були однакові як в Києві, так і в Новгороді:

літописці писали не „все”, а „всі”, не „поехал”, а „поіха”, замість сучасного російського „все без исключения” писали — „всі чисто”. Додамо до речі, що аж до наших часів останній вислів перекладається навіть спеціалістами, російськими філологами зовсім невірно, — „всі чисто говорять” вони перекладають „все чисто (без помилок) говорять”.

Вимова киян та новгородців була в багатьох випадках одна й типова. Не говорили: Николай, Никифор, Никита, а Микола, Микифор, Микита тощо (до цього питання ми ще повернемося).

46. В ЧОМУ ПОЛЯГАЛИ ПОМИЛКИ ІСТОРИКІВ? Само собою повстає питання, як це могло трапитися, що хибна теорія могла існувати кілька століть й не була повалена одразу й раз назавжди. Причин було багато: 1. Основоположники історії Руси були вчені німці, які наприкінці 18-го століття не знали й сотої долі того, що ми знаємо тепер. Але їхні висновки стали законом, піддавати сумнівам їхні дані вважали майже за кощунство.

2. Основні висновки були зроблені без порівняння всіх літописів та всіх їхніх списків та копій. За базу був взятий т. зв. Лаврентьєвський літопис, що мав багато пропусків та помилок.

3. Перекладали, виходячи з норм сучасної російської мови, отже багато чого було невірно зрозуміле.

4. Не можна було обмежуватися тлумаченням темного, незрозумілого місця, виходячи тільки з вивчення цього місця, треба було добре знати попередній та дальший текст, але старанним вивченням літописів займалися дуже мало. Звичайно вихоплювали дане місце з тексту, якнебудь його тлумачили і йшли далі, не бачучи, що зроблена помилка.

5. Треба було мати не тільки повний, виправлений текст, але й вірно його тлумачити, виходячи із знання тодішнього часу, місця, людей тощо, а не сучасних.

6. Чужоземні джерела, що мали в собі колосальну кількість додаткового й дуже важливого матеріалу, не бралися

до уваги. Досить сказати, що до цього часу ми не маємо праці, що давала б всі дані за старих слов'ян з грецьких, латинських, єврейських, арабських, вірменських, грузинських, польських та інших джерел. Дещо, правда, є, але багато вже застаріло й зовсім не відповідає вимогам сучасної науки.

7. Користувалися методою, й це мабуть було головне, яка дозволяла усякі дикі фантазії, просто шарлатанство (славетний акад. Шахматов може бути за приклад), й до того ж безкарне.

8. Нарешті, на все душила політика, що була не на користь народові й правди не підтримувала. Все це, взяте разом, не давало змоги пробитися вільній думці на поверхню. Тільки з падінням царату з'явилися деякі передумови для з'ясування істини, але разом з цим прийшла знову політика іншого гатунку, при якій краще було взагалі рота не розкривати.

47. НАПАД РУСІВ НА ЦАРГОРОД 860 Р. З'ясувавши правдиву природу державности на Русі, довівши, що вона й культура були цілковито наші, слов'янські, розглянемо тепер деякі з важливих пунктів історії Русі. Насамперед не можна проминути великої акції, що мала міжнародне значення, — напад русинів в 860 році на Царгород.

Про цей напад писали багато, та ще й напишуть, але те, що було висловлено, являє здебільшого цілу купу нісенітниць. Про цей напад в літописі нічого немає, є лише загальна згадка, запозичена у грецьких істориків. Все, що ми маємо про напад, взято з чужоземних джерел. Але, що тільки з цими даними не поробили!

Наперед плуталися з датою походу. Дата ця тепер точно встановлена: 860 р. Подруге, приписали цей напад русам-германцям (що ніколи не існували!), які, мовляв, напали на Царгород збоку Егейського моря, об'їхавши для цього всю Європу (але про цю мандрівку в західньо-європейських хроніках жодного слова!).

Потрете, вираховували, що облога Царгороду тривала біля року, — дике уявлення, бо зненацька напасти могла

дійсно залога в кілька тисяч (грецький імператор з військом був на війні далеко). Але вважати, що облога столиці Візантії тривала біля року, це означає абсолютне нерозуміння співвідношення сил.

Почетверте, Русь нападала на Царгород й перед та й після 860 року. Два останніх походи (860 та 875 років) були злиті в один.

Розплутати клубок протиріч дуже легко, якщо взяти за основу дані про напад патріярха Фотія, свідка нападу, та подивитися на все тверезими очима.

48. СВИДОЦТВО ПАТРІЯРХА ФОТІЯ. До нашого часу дійшли дві проповіді патріярха Фотія, які він виголосив в храмі св. Софії, одну під час нападу русів, а другу негайно після нього. З його даних видно, що руси з'явилися під стінами Царгороду абсолютно несподівано, як грім серед ясного неба. Імператор з військом був далеко на війні проти арабів, грецька фльота діяла десь біля острова Крита, столиця лишалася без захисту. Єдине, що спасало греків, це були товсті та високі мури, що захищали столицю.

Фотій надзвичайно яскраво описує момент, коли під вечір човни русів пропливали проміж стінами Царгороду, погрожуючи мечами, картина була жахлива. Паніка повстала надзвичайна, молилися, благали про врятування. Але в околицях все горіло, бо руси почали знищувати всіх і вся.

Перелякані на смерть греки слухали Фотія, що говорив їм: це покарання нам від Бога; скільки разів я вас умовляв бути людьми, слідувати законам Бога, а ви що зробили? Ви несправедливо поставилися до свого ближнього, порушили договори. Далі з натяків Фотія видно, що греки з яких-то причин вбили кількох русів, а кількох за борги на вернули в рабство, є й натяк, що в цьому був винен імператор Михаїл III, якого недурно історія назвала „П'яниця”.

Отже причина нападу з'ясовується, — була не війна, й не грабіжництво, а жорстока помста за своїх і за те, що греки відмовилися від відшкодування за заподіяне. Руси

образилися їй, вибравши слухний момент, дали повну волю почуттю помсти.

Руси почали підкопуватися під стіни Царгороду, а з другого боку насипали вал, з якого вони хотіли перейти на стіни. Греки тремтіли. Щоб піднести дух населення, Фотій зробив велике молебство й процесію з ризою Божої Матері по стінах міста. Через кілька днів руси з невідомої причини від'їхали. Фотій не говорить жодного слова про бурю, що погубила човни русів, що природно приписав би мольбі, якби це було так.

Награбувавши досить, виконавши до схочу свою помсту, руси повернулися, як каже одна з венеційських хронік, „з тріумфом”. Напад очевидно тривав два-три тижні й охоплював не тільки Царгород, але й узбережжя Мармурового та Чорного морів. Через те є розбіжність в даних щодо кількості човнів русів: одні кажуть, що їх було 200, другі — 360, очевидно 200 стояли під Царгородом, а решта нападала на близькі та далекі околиці.

49. НЕВДАЛИЙ ПОХІД НА ЦАРГОРОД. В 874 р. Аскольд, що князував в Києві, з невідомих причин пішов в похід на Царгород. Похід був невдалий: була порозбивала багато човнів й потопила багатьох русів, коли вони ще не доїхали до Царгороду. Через це в грецьких хроніках про цей похід нема жодного слова.

Ніконовський літопис під 875-м роком повідомляє, що Аскольд повернувся до Києва з малою дружиною і що там був „плач велій”.

Київський літописець, що знайшов в грецьких хроніках легенду про те, що Божа Матір наслала бурю, розбила човни поганських русів й тим врятувала Царгород, вирішив, що справа йде саме про цей невдалий похід Аскольда. Насправді ж легенда утворилася на підставі подій не 874 року, й не 860, а очевидно 646 року, коли руси дійсно човнами брали участь в нападі на Царгород.

Плутанина ще збільшилася через те, що одні історики давали дати в візантійському численні часу, а інші в бол-

гарському, що відрізняється на 8 років. Отже два походи 860 та 874 року були злиті в один.

50. ПЕРШЕ ХРЕЩЕННЯ РУСИ. Будучи давно в політичних, торговельних і культурних стосунках з Візантією та Римом, русини (західні й східні) не могли не піддатися впливові християнства. Задовго до Володимира Великого не тільки окремі руси, але й великі політичні групи їх, стали християнами. Про це ми маємо офіційні дані грецьких джерел. Однак, важко встановити про яких саме русів йде мова: про західніх, чи про східніх. Попередні історики, забувши, що були дві категорії русів, не звертали на це уваги, але різниця дуже важлива.

Грецькі дані трохи розбіжні. Патріярх Фотій в 866-67 рр. (точно не встановлено) розіслав до всіх східніх патріярхів окружне послання, в якому він повідомив, що та сама Русь, що насмілилася піднести руку на Візантію (натяк на події 860 року), тепер помирилася з Візантією, зробилася її другом й підкорилася їй, бо прийняла християнство і має „єпископа та пастира”.

Це окружне послання було насправді спрямоване не до патріярхів (це було тільки між іншим), а до папи Миколая I, з яким точилася жорстока боротьба (обидва патріярхи порвали стосунки між собою та передали один одного анатемі).

Папа в одному з попередніх листів докоряв Фотієві, що жорстокості, вчинені русинами грекам, так й лишилися невідплаченими. Тепер Фотій, знаючи, що зміст його послання буде обов'язково відомий папі, хвалився: проте, мовляв, наші вороги русини стали нашими друзями й підданими, прийнявши християнство.

Друге джерело — це Константин Багрянородний, що оповідає в біографії свого діда Василя Македонця, що Русь була хрещена при останньому й патріярсі Ігнатієві. Отже маємо розбіжність в кілька років щодо часу та в головних дієвих особах. Василь Македонець вбив 867 року Михаїла П'яницю, змістив Фотія й посадив патріярхом Ігнатія. Чи маємо справи з одним хрещенням чи з двома?

Є ще третє джерело-легенда про хрещення Руси, що збережена латинською церквою. В легенді оповідається, що князь русів (ймення не подано) послав 4-х послів до Риму, щоб подивитися на богослуження, бо мав на меті змінити поганську релігію. Посли повернулися зі звітом й позитивним висновком.

Однак, було вирішено, що треба подивитися на богослуження ще й в Царгороді й вже тоді вибрати ту, що буде більше до вподоби. Посли знову поїхали на цей раз до Царгороду. Грецьке богослуження зробило на послів надзвичайне враження, „не знали ми, чи ми на небі, чи на землі”, так оповідали вони своєму князеві. Було вирішено пристати до грецької віри, грецький імператор послав до русів Кирила та Methodія, Кирило винайшов абетку для слов'ян, переклали церковні книги тощо.

Отже легенда цілком збігається з даними історії щодо хрещення моравів. Навряд ця легенда стосується Київської Руси, хоч й згадується в кількох літописах. Ми звернули увагу на деталь, яку інші дослідники проминули: послы князя русів поїхали спочатку до Риму, а потім вже до Царгороду. Ясно, що спочатку поїхали туди, де було ближче та зручніше: з Моравії до Риму, а потім до Царгороду, коли мова йшла за Київську Русь, то руси не могли проминути Царгороду, коли вони їхали до Риму, й тим самим змушені були поперше обізнатися з грецькою вірою, а потім з латинською.

Таким чином хрещення Руси при Василю Македонцеві стосується ймовірноше моравів та русинів Прикарпаття, тим паче, що ми знаємо з історії, що до греків за вірою зверталися кілька слов'янських князів. Очевидно, що серед них був князь і русинів.

Але твердження Фотія може стосуватися русинів Києва, що русини хрестилися ще при Михаїлі П'яниці. Хоч питання про перше хрещення русинів ще остаточно не вирішене, однак, наявність християнства на Русі далеко до Володимира Великого навряд чи може бути піддане сумнівам. Очевидно перше хрещення не мало масового характеру і з смертю Аскольда та появою в Києві рюриковичів, що сповідували поганську віру, християнство було придушене.

51. СТОСУНКИ КИЄВА З „ВЕЛИКОЮ РУССІЮ”. З того моменту, як Олег остаточно оселився в Києві і переніс сюди столицю Київська Русь (або „Мала Русь”) заняла панівне становище в державі, що сягала на півночі до Балтійського та Білого моря, на сході доходила до Волги і лише на південь посувалася до річки Рось.

Тепер всі сили держави зосередилися насамперед на інтересах її біля південного кордону, що був найбільш небезпечним. Київська Русь почала використовувати всі інші частини для забезпечення свого добробуту. Це тривало кілька століть й про це забувають всі, начебто цього зовсім не було, але це викликало справедливе незадоволення Новгороду.

Щоб бути справедливим, треба не піддаватися „готентотській моралі”. Коли місіонер розповів готентотові про Христа, рай, добро та зло, він спитав його: зрозумів? Так! Ну, скажи мені, що є, напр., зло? Зло, відповів той, скажім, коли в мене вкрали жінку. . . Так! А добро? А добро, коли я вкрав чужу жінку! . .

Приблизно з таким уявленням про мораль частенько підходять в оцінці історичних подій. Забувають, що сила й краса Києва древніх часів збудована була силами всієї держави: „повоз” везли з найдальших країв, дань, „уроки” платили всі. Щоб утримати військо варягів, Новгород повинен був платити Києву за одними даними 300, а за другими 3000 гривен. Ця подать була така тяжка, що Ярослав, захищаючи інтереси Новгороду, де він сидів, відмовився давати цю дань Києву. Володимир Великий хотів вже йти війною на непокірного сина, але нагла смерть припинила можливість війни.

Далекі частини Русі мали втрати не тільки грошима та матеріялами, але й людьми. Через те, що південний кордон був дуже слабкий, київські князі переселявали людей з півночі на південь й садили їх в щойно „порубані” городи, тобто укріплення вздовж південного кордону. Сюди перевозили силоміць навіть чудь (естонців). Разом з цим в походах на греків, та інших сусідів, брали участь всі підлеглі Русі народи, отже й вони зазнавали великих втрат вбитими.

ми та пораненими. Проте, звичайна річ: домінуюча частина держави, де б це не було, завжди виграє в порівнанні з підкореними („програв — плати!“).

Однак, ми це якось забуваємо, а саме те, що кілька століть Київ використовував північну Русь для своїх власних інтересів.

52. КИЇВСЬКА РУСЬ ТА НАВАЛИ АЗИЯТИВ. В протилежність північній Русі, де майже все було покрито густими лісами, Київська Русь займала значну частину лісостепу, тобто була відкрита для нападу степових кочовиків. Зі сходу орди номадів наступали на Європу майже безперестанно, одні замінювали других.

Під 997-м роком знаходимо такий запис: „Володимерже шедшю Новугороду, по вьрховьние вои на Печенегы, бе бо рать велика бес перестани“. За печенігами йшли торки, берендії, половці. Частина цих кочовиків осіла вздовж річки Рось; це були т. зв. „свої погані“; з бігом часу вони переймали віру, мову й асимілювалися з русинами. Відгуки цього можна знайти в деяких географічних назвах та прізвищах: Печеніжино, Торчин, Черкаси тощо.

Особливо жорстока та тривала була боротьба з половцями. Майже кожні 2-3 роки можна знайти згадки в літописах або про напади половців на Русь, або про походи Руси на половців. Відгуком цієї безнастанної боротьби являється „Слово о полку Ігоревім“. Ця боротьба тривала майже 200 років, в наслідок чого Русь мала колосальні втрати в людях та у всякому добрі, що нищилося під час нападів. Половці завдавали шкоди не тільки прямими своїми нападами на Русь, але й тим, що брали участь у чварах руських князів, підтримуючи ту чи іншу сторону за гроші, або за право грабування. Про це наші історики мовчать, начебто цього не було.

Року 1203-го 1 січня овручський князь Рюрик, що 7 разів сівав в Києві на престолі і 7 разів злітав, разом з чернігівськими Ольговичами та половцями, серед яких був той самий Кончак, що згадується в „Слові о полку Ігоревім“, взяв Київ й зробив колосальне грабіжництво: брали не

тільки добро, але й людей, не виключаючи монахів та монашок. Всіх брали в полон та вели в половецьку землю: „... а что по манастырем и по всем церквама, вся урозочья и икони одраша и везоша погании в землю свою, а град пожгоша”. Навіть місто спалили! І це робили свої! Це було вже в додаток до клясичного погрому Києва року 1169-го Андрієм Боголюбським.

Ця зовнішня та внутрішня безнастанна боротьба надзвичайно послабила Київську Русь. Прикордонна з кочовиками смуга була зовсім обезлюднена, інші частини занепали, сам Київ різко впав, як до свого багатства, так й свого значення. Життя стало неспокійне й бідне. Це викликало велику подію: колонізацію сходу „Великої Русі”.

53. КОЛОНІЗАЦІЯ КИЇВСЬКОЮ ЗЕМЛЕЮ СХІДНІХ ЗЕМЕЛЬ. В той час, як на землях Київської Русі точилася безнастанна війна, на землях рядом, на північному сході, де було багато лісів, життя було порівняючи спокійніше, що й викликало великий колонізаційний рух на схід. Нам відомі випадки, коли боярин із 3.000 своєї „челяді” переїздив на схід, щоб мати спокійне життя.

Були збудовані новопоселенцями нові великі міста, скажім, Володимир на Клязьмі тощо. Сюди були перенесені старі традиції Києва: річку, що тут була, прозвали „Либедь”, ворота міста „золотими”, монастир „Печерським” тощо.

Центр моці держави почав пересуватися із заходу на схід. Країна зазнала великої „русинізації”, бо дуже велика кількість перейшла сюди до нового життя. Це, розуміється, відбилося насамперед й на мові.

Досить розгорнути „Московський свод кінця 15-го віку”, щоб переконатися, що мова Москви того часу була насичена „києвізмами”. Погляньмо без будьякого вибору. Ось знаходимо під 868 р. „трус бысть”. Мова йде про російське — „землетрясение”. Під 985 роком: „з Добринею, уем своїм”. До цього часу ще в Україні дядько з матернього боку зветься „уем” або „вуйком”, а збоку батька „стрием” (обидва слова в російській мові зараз відсутні).

Під 1019 роком: „женуть”, в російській мові нема, вживають „гонят”. Під 1108 роком: „змажена бысть церкви”, означає й по цей час в Україні — „помазана вапном”. Під 1145 р.: „заговев Петрово заговинье” — безперечний „українізм”; там-таки: „лоиде противу их с Москви”, замість російського „из Москви”. Під 1075 р.: „лежит бо се мертво и сметие”. Означає „сміття”. Російські коментатори літописів, не розуміючи цього, вирішили, що тут помилка, треба, мовляв, не „сметие”, а „кметие”, і це в 1955 році!

Під 1139 р.: „не досыти-ли” — українське: „не досить”. Під 1150 р.: „и яко всхопився”; по російськи буде „вскочил”. Під 1159 р.: „дручане же коряхуть их, много лающе”, — ясно, що тут російське: „бранили” або „ругали”. Лаяти в російській мові може тільки пес. Під 1207 р.: „а кры по ней идяху”, тут скорочене слово: „крига”, по російськи „льдина”. По багатьох місцях маємо: „тин”, а не „забор”. Під 1223 р.: „а товар емлите себе”, з тексту видно, що „товар” — це „худоба”; під Києвом ще й досі говорять: „жени товар на пашу”. Під 1229 р.: по дващи и трищи на день”, це наше: „по двічі, по тричі”. Під 1241 р.: „не на чем и орати по селом”; „орати” в російській мові нема, є „пахать”.

Під 1283 р.: „кому-ли живот даси”: це українське „даси”. Під 1415 р.: „всех пыта”, означає „всіх розпитував”, а не „мучив” по російськи. Під 1422 р.: „мощи . . . в скрынях”. Скрыня — слово не російське, по російськи: сундук, ящик, рундук. Під 1472 р.: „привезл листы”, означає „привіз листування”, а не „листья”, як це зрозумів би росіянин.

Ми не будемо зловживати терпінням читача, він сам може переконатися, що ще в кінці 15-го віку Москва була під величезним впливом мови русинів.

54. ПИСЕМНІСТЬ НА РУСІ. Як відомо, наявність писемности є показником високого ступня культури. До останнього часу все ще дехто настоює, що писемности в старій Русі не було, — це безперечна помилка. Ми маємо певні дані, що ще в 9-му віці русини Київської Русі вміли писа-

ти, маючи свої літери, або користуючись з грецьких або латинських.

З „Життя” св. Кирила ми довідуємося, що в кінці 860 р. він, приїхавши до Херсонесу в Таврії, знайшов там русина, що мав Євангелію та Псалтир, „руськими письмени писано”. За кілька днів навчився читати, чим здивував всіх.

Є дані, що саме з цих писем скористався св. Кирило при складанні слов'янської абетки через 2 роки в Моравії. В одному з старих рукописів прямо сказано, що грамота руська Богом дана русину, з якої і скористався св. Кирило. Переконавшись в практичності абетки, він запозичив її, поширивши деякими грецькими літерами, та навівши систему в абетці.

Далі в одному з ранніх договорів з греками сказано, що коли русин вмер в Царгороді, його майно повинно бути передано згідно розпорядження, що він писав (тут ясно, що не по грецьки писав він свою духівницю, а в рідній мові).

В 1960 р. було опубліковано, що один з радянських вчених повністю прочитав напис на предметі, що був знайдений в Чорній Могилі в Чернігові. Виявилось, що напис був зроблений своєрідною абеткою, що нагадувала руни, але з включенням декількох грецьких літер.

Відкриття було зроблене через те, що звернули увагу на наявність на монетах старих князів, невідомих літер. Значення їх можна було пізнати через те, що вони стояли проміж грецьких в руських словах. Очевидно вони попали й на монети через те, що їх широко вживали.

Відомо також, що в старій Русі писали багато „глаголицю”, її значно пізніше витіснила „кирилиця”.

Новіші дослідження, в тому числі й наші персональні, доводять, що глаголиця була у слов'ян дуже старою абеткою ще до кирилиці. Винахідником її на заході вважає дехто св. Єронима, але більше ймовірності, що творцем її був єпископ гетів Ульфїла, що ще в першій половині 4-го віку переклав св. Письмо на мову гетів, винайшовши спеціальну абетку. Св. Кирило певно знав цю абетку, але не міг скористатися, бо Ульфїлу вважали за аріяця, тобто за

еретика, отже ніяка православна церква не могла запозичити абетки явно еретичного походження. На цьому ми не зупиняємося, бо зараз друкуюмо працю про слов'янські абетки, де про все скажемо докладніше.

Дехто висловлював думку, що кирилиця є винахід не св. Кирила, а одного з його учнів, що св. Кирило насправді винайшов глаголицю. Це не відповідає дійсності, бо глаголиця певно старша за св. Кирила, а винахід нової абетки та перекладання всіх релігійних книг на зовсім нову абетку ні в якому разі не могли лишитися незгаданими, бо в ті часи до букви закону ставилися дуже уважно і всякий крок мусів бути затверджений постановами духовних соборів.

Далі знахідка „дощечок Ізебенка” з літописом поганських жерців також доводить, що в 9-му віці найпізніше старі руси вже володіли окремою абеткою. Хоч вона широко використовувала грецькі літери, багато було й особливих, невідомого походження літер.

З відкриттям в 1960 р. ключа до читання „невідомої” абетки, але явно руського походження, відкривається змога прочитати ще багато написів, які були дотепер невідчитані.

Отже стародавня Русь мала свою власну писемність, й час, коли її винайшли, має тенденцію йти все більше вглиб часу. Навпаки, було б дивно, що русини, які стикалися віками з Візантією та Римом, що торгували, воювали з ними, а головне служили й на чільних посадах там, не перенесли б свого досвіду на рідну землю.

Берестяні грамоти в Новгороді — доказ писемности русів на далекій півночі, але ми маємо персонально дані, що в соборній церкві в Новоград Волинську незадовго до революції переходувалися берестяні книги (доля їх не відома). Про існування берестяних книг ми маємо точні дані з „Житій” декількох святих. Отже нема нічого дивного, що в Новоград Волинську могли зберегтися берестяні книги.

55. ВЗАЄМОВІДНОСИНИ КУЛЬТУРИ РУСИ - УКРАЇНИ Й КУЛЬТУРИ РОСІЇ. Ми бачили, що занепад культури

Київської Русі був обумовлений нападами кочовиків, особливо татар: останні просто зруйнували Київську Русь, на руїнах ледве ледве животіло мале населення. Але це ще не був кінець: за татарами прийшли поляки й турки. Навіть за Хмельницького державність була тимчасова. Україна просто дихати не могла через своїх ворогів.

Головна причина полягала в тому, що Україна була біля шляху народів з Азії до Європи, які йшли майже безперестанно.

„Ой, горе-горе тій чайці небозі, що вивела чаєняток прибитій дорозі!” Ролю такої чайки увесь час відогравала Україна.

Поступово сила Русі перенеслася на північ та схід. Де-хто кляне це. Підстав для цього нема. Хід історичних подій має свої закони. Коли б на місці України була якась інша нація, доля її була б така ж. „Проти рожна не попреші”.

База, основа російської культури закладена старою Руссю, культурою Києва, туди на схід тікали предки наші, щоб врятувати своє життя, саме там скупчилися сили, що врешті побили силу татар й скинули майже 300-літнє ярмо з шиї. Від татарви не лишилося й слідів. Скрутили голову й туркам, що були загрозою всій Європі, що не так вже давно підступали під стіни Відня й сиділи на Дніпрі, Дністрі та Дунаю. Де вони тепер?

Зламали хребет й ордам німців, вічним ворогам усього слов'янства, що в 1939-1945 рр. наступали з заходу. Навалам різних рас прийшов кінець. Старі русини могли-би пишатися досягненням своїх нащадків — той капітал, що вони вклали в скарби державности й культури, не загинув, а дав високі відсотки, звільнивши слов'янство від головного ворога.

Більш того: спільними зусиллями всіх слов'ян була врятована вся європейська культура, бо досить було прочитати „Мейн Кампф”, щоб зрозуміти, яка доля чекала всі народи Європи. Тепер розвитку їх відкритий широкий й вільний шлях й життю їх не загрожують газові камери.

56. РУСЬ-УКРАЇНА Й СУЧАСНІСТЬ. Коли подивитися на наше становище через окуляри історії, — становище не погане: головних бід позбулися. Незабаром прийде й успіх політичний. Україна всплила на обрій Європи та всього людства, як значний фактор, що має свою власну територію, мову, культуру й історію. „Закрити” Україну вже не можна. Лишається останній етап: займання серед народів світу незалежного, правдивого місця.

Україна не одна і не передбачати побідного кінця може тільки той, хто не вміє дивитися в окуляри історії. Але в боротьбі треба мати зброю, ця зброя є насамперед знання історії, правдивої, а не зфальшованої.

Наше завдання: поширення правди про нас, як серед друзів й союзників, так й серед ворогів, бо перед правдою схиляє голову всяка людина.

Коли ця праця хоч когось підштовхне на те, щоб критично розглянути наші старі уявлення про історію та замінити їх новими, більш правдивими, автор буде вважати, що він недурно працював останні 18 років, витрачаючи великі гроші, час та здоров'я.

Заслугує на увагу також те, що все, чого добився автор нового, засновано на можливості думати без контролю та не оглядаючись на всі боки, чи збігається те, що він знайшов, з комуністичним талмудом чи ні. В країні, де дух придушений, він цієї змоги не мав. Його успіх, це успіх емігранта, може спочатку голого й босого, але вільного. Там він навіть пари зрота не пускав й одержував таку мізерну платню, що друкувати працю в понад 1100 сторінок, не міг навіть мріяти.

Чимало перешкод стояло й тут на його шляху, але він зміг всежтаки довести справу до кінця й висловити свої думки, до яких він дійшов без будьякого тиску, в вільній українській пресі.

Не всі й не одразу сприймуть концепції автора, але він твердо переконаний, що це буде так, бо він вивчав документи історії, а не вигадки.

57. НАЙВАЖЛИВІШІ ВИСНОВКИ. 1. Предки сучасних українців звалися „русинами” й належали до одного з великих племен слов'янства в Європі.

2. Дуже давно частина середньо-європейських русинів поселилася на середній течії Дніпра з центром в Києві й утворила державу, т. зв. „Київську Русь”. Про цю Русь писали історії й саме про неї завжди йшла мова.

3. Але крім Київської Русі існували й інші частини Русі, бо плем'я „русинів” або „ругів” було поширене в Європі від пониззя Ельби (в старі часи Лаба) до Дунаю принаймні. Ці частини племені згодом зникли, підкорені германцями та іншими сусідами. До наших часів уціліли лише русини в Підкарпатті, інші набули інших імен, або взагалі зникли з обр'ю історії.

4. Через те, що ця західня Русь була забута вже наприкінці 12-го віку, в 18 віці вигадали германську Русь, яка ніколи й ніде не існувала. Те, що належало західній, слов'янській Русі, приписано було германцям, й історію було спотворено.

5. Ніякої нездатности слов'янства (й наших предків зокрема) до культури, організації, порядку тощо нема. Все це вигадки, які плямують честь історичної науки.

6. Культура, державність, писемність, віра, — все це було своє, слов'янське, незапозичене й германцям ми абсолютно ні в чому не зобов'язані. Все, що маємо, здобуто потім й кров'ю наших славетних предків.

7. В половині 9 віку русини вже мали державність, розвинену культуру, мали міжнародні стосунки, й знали, що робиться навіть по далеких закутках європейського суходолу. Уявлення про дикунство русинів в 9 віці належать до самих невірних, просто непристойних уявлень, зумовлених надзвичайно низьким рівнем історичної науки та шовінізмом німецьких вчених.

8. Русини належали до т. зв. індо-європейської групи народів (слов'яни, германці, романці, вірмени, албанці тощо) й жили споконвіку в Європі. З азійцями вони нічого спільного не мали. Коли (припустимо) пращурі русинів ко-

лись й жили в Азії (що не доведено), то це було тоді, коли народи індо-європейського кореня ще не поділилися на нації.

(Останній пакт ми тут не розглядали, але йому буде присвячений окремий розділ в роботі про доолеговську Русь; розглядати його тут через обмеженість місця ми не мали змоги).

9. Є всі дані думати, що слов'яни (й в тому числі русини) належать до одного з найстарших народів Європи. Одне джерело, яке ще остаточно не вивчене, твердить, що русини поселилися в Карпатах близько 650 року до нашої ери. Отже ми не „Івани непомнящі”, а ведемо рід з часів принаймні заснування Риму. Тільки пізня культура, що обумовлена була безконечними навалами зі сходу (гуни, угри, печеніги, половці, татари) були причиною відставання в дальшому культурі Русі від культури заходу.

10. Вірно розуміти історію народу можна не тоді, коли знають тільки останній уривок її, а коли відома вся вона від початку, коли відомий весь процес розвитку народу і стосунки його із сусідами.

11. Правда неспотворена історія Русі ще не написана, але ми вже знаємо, які саме її основні риси спотворені. Треба перевести ще колосальну роботу, щоб виправити всі кривди, що заподіяні нам головне чужинцями.

12. Чимало шкоди завдали нашій історії також наші доморослі історики-„геополітики”, нав'язуючи нам фальшивих ідеалів в державності, демагогічно граючи на шовіністичній струні.

13. Обставини складаються дуже сприятливо для здійснення національних мрій, треба спокійно чекати ходу історичних подій, зосереджуючи всі сили на єдності всіх партій, на здобуття більше союзників та на послабленні зовнішнього та внутрішнього фронту ворога. А головне на піднесенні загальної культури, саме цього нам бракує.

14. Своєї мети ми доб'ємося не лайкою, не образами, не грубою силою, а спокійним культурним тиском, перед яким не встоїть жодна сила. Тоді в новій історії ми знайдемо

відповідне й правдиве місце. Чужого нам не треба, але свого не віддамо.*)

58. ДАВНИНА НАЦІЇ ТА ЇЇ ЗНАЧІННЯ. Ми обізналися із значною кількістю фактів, що доводять дуже давню культуру Київської Русі та Русі взагалі в широкому значінні цього слова, себто від Ельби до Дніпра.

Ми довели, що предки наші були дуже далекі від тих дикунів, якими їх собі уявляв, скажім Шльоцер. Перед нами тепер повстає велике й важливе питання: як стара є українська нація? На це питання не легко відповісти, не пояснивши на ряді прикладів, як утворюються нації взагалі.

Всім відомо, що так звана „європейська” культура базується на культурі Греції та Риму. Візьмемо стару, класичну Грецію та сучасну Греччину. Є сучасні греки нащадками класичних греків? Так! А чи є вони класичними греками? Ні! Насамперед змінилася мова: тепер існує так звана „новогрецька” мова, що значно відрізняється від класичної. Змінилися самі греки та їхні звичаї, змінився основний дух народу, навіть зовнішній вид грека.

З старовинних джерел ми довідуємося, що класичні греки були блондинами, навіть були серед них рижі, а чи бачили ви сучасного грека блондина? Ні!

Отже стара Греція перетворилася на нову Греччину і, хоч ми й не можемо провести межі, де й коли утворилася нова Греччина, факт лишається фактом: новий грек не є вже старий, класичний грек. Теж саме з Римом.

Ні старих латинян, ні латинської живої мови вже нема. Замість латинців в Італії, живуть так звані італійці; їхня мова вже не латинська мова, хоч й базується на ній. Замість латинської мови ми маємо зараз: італійську, еспанську, французьку, румунську та ще декілька мов, що походять від латинської. Старих латинян вже нема, вони живуть в своїх нащадках, але всі вони вже не латиняни.

*) На цьому закінчувалася частина праці, що була видрукувана в Австралії.

59. ДАВНИНА НАЦІЇ Й УКРАЇНА. Теж саме і з українцями, бо це закон розвитку всіх народів: хоч предки наші й були русинами Київської Русі, ми вже не є старі русини, а щось нове, що базується на культурі стародавньої Київської Русі. Це треба собі добре уявляти, щоб не наробити багато помилок, навіть політичного характеру.

Де-хто занадто багато надає значіння предкам й за всяку ціну шукає них в найглибшій старовині, бачучи в цьому обов'язковий принцип, що, мовляв, підтверджує право на самостійність даного народу. В цьому напрямкові не треба переборщувати: по-перше, всі ми від Адама, й старшинством, старовинністю всього не доведеш того, що потрібно довести.

По-друге, намагання зробити українську націю дуже старою, — це відмежа послуга, бо ми знаємо, що всі старі нації, напр., китайці, індуси тощо, всі вони вже видохлися, вони старі, й чогось нового, свого, вже не можуть дати. Їхні нащадки можуть відродитися, але це буде вже в межах чужої, а не своєї власної культури, приклад: сучасні китайці можуть успішно розвиватися в напрямку засвоєння європейської культури.

За тисячі років історія не дає нам жодного випадку відродження старих культур. Отже сказати, що українська нація — стара, є поганий комплімент: навряд чи є чим пишатися, коли голова й руки трусяться.

Є й інший бік справи: коли українська нація така стара, що налічує понад 1000 років, як-же це трапилося, що українці за такий час не спромоглися утворити своєї державности?

Про державність в часи Київської Русі нема чого говорити, бо на цю державність претендують з рівними правами й росіяни, й білоруси. Як це ні неприємно серцю деяких палких патріотів, але це незаперечний факт. Те саме ми бачимо й навкруги: серби й хорвати, чехи й словаки, болгари й македонці і т. і., — всі вони підлягають закону розвитку й розгалуження, всі народи всього світу підпадають дії цього закону природи. Отже, коли хтось хоче йти

проти законів природи, нехай собі йде, але не забуває, в яке прикре становище він ставить себе та своє оточення в очах неутральних спостерігачів.

60. ДАВНИНА Й МІЩАНСТВО. Є ще одна загроза, що повстає, коли шукають дуже далеких предків, — це міщанство. Дуже часто шукання старих славетних предків є бажанням прикрити начеб-то блискучим минулим досить злиденну сучасність. Не дивись, мовляв, що я свинопас, — мої предки нападали на Царгород! Такої психології треба остерігатися, бо людину зараз цінують не за те, що уявляли собою його предки, а за те, що він сам собою уявляє. Чехов, з його типовим українським гумором (він багато разів називав себе українцем!) дуже дотепно висміяв таку психологію. Він наводить приклад вискочки, що був тим, що добре малюється російським словом „забудыга”.

Обридло тому, що всі пишаються своїми предками, той 16-го, той 14-го, а той аж 12-го віку. Мав він дуже типове прізвисько: Рубец-Откачалов. Ось він пішов на базар, купив майже задурно два портрети в рамах: чоловік й жінка, повісив в себе в хаті й підписав: „Адам Рубец-Откачалов” й „Ева Рубец-Откачалова”. Тепер вже його не „переплюнеш”!

Але жарти в бік. Згадали ми це через те, що маємо деяких „горе-істориків”, які потихесенько, в більшості по газетах, роблять своє шкідливе діло, отруюючи душу народа ідеями, які абсолютно нам непотрібні: найбільша чеснота, як людини, так і нації, — бути тим, що він є.

61. СЛАВЕТНІ ПРЕДКИ ТА ФАЛЬШИВІ ІДЕАЛИ. Часто шукання славетних предків зв'язано з втіленням фальшивих політичних ідеалів. Подивіться на славетні ймення Цезарів, Чингисханів, Сарданапалів, Наполеонів тощо. Що доброго дали вони своїм народам? Крім жахливого кровопролиття, дикого деспотизму, пригноблення чужих народів — нічого.

Є такі історики, що бачать славу в тому, що якийсь імператор завоював півсвіту, але всі ці завойовники, як пра-

вило, приходили до¹ влади наймерзотнішими засобами: труїли своїх суперників, заманювали їх на чесне слово й нищили, вбивали рідних братів, переступали через тіла тисяч й тисяч, щоб стати першими.

Разом із ростом їхньої слави ріс жахливо й обсяг смерти та мук свого народу тай тих, що були підкорені. Перед нашими очима теж існує „імперія”, але уроків розуму з неї наші „історики” не запозичають. Невже можна мріяти, щоб щось подібне було на українській землі?

Багато істориків, а особливо так звані „геополітики”, виродки епохи гітлеризму, вихвалюють на всі боки експансію, себ-то загарбання чужого (претекст завжди легко знайти). Вони начеб-то й християни, а додержуються моралі готентотів, за яку ми вже згадували.

62. ЕКСПАНСІЯ Й КНЯЗЬ СВІТОСЛАВ. Так, наприклад, вони вихваляють князя Світослава за його походи. Що він позбавив нарід від взиску хазарів, то честь йому й слава, але чому він поліз на Дунай, в Болгарію, а потім й в Греччину? Що цей Дунай дав щастя його країні? Після низки кривавих походів, де полягли десятки тисяч русів, він був відкинутий до своїх природних меж. Замість того, щоб займатися розвитком своєї країни, завести там лад, зміцнити її так, щоб ніякий ворог не насмілився напасти, він втягнув країну в низку розбійницьких авантур (похід аж до Каспію, на Болгарію, на Греччину), послабив її й дійшов до того, що занехаяв Київ і навіть свою родину.

В той час, коли він порався в Болгарії, яка була для його країни четвертий „приший кобилі хвіст”, печеніги напали на Київ, й стара княгиня Ольга з онуками, синами Світослава, врятувалася лише через щасливий випадок.

Кияни послали йому: „Ти, княже, чужої землі шукаєш і нею піклуєшся, а свою занедбав, нас мало не взяли печеніги”. Ці слова Літопису вказують, як оцінила нація вчинок Світослава, але нашим історикам-геополітикам це байду-же, вони вважають себе розумнішими за весь нарід. І це тоді, коли навіть чужі народи правдиво оцінили діяльність Світослава: коли він був забитий, з його голови пе-

ченіжський князь звелів зробити нашу з написом: „так буде кожному, хто не пильнує своєї землі, а чужої шукає”.

Здавалося-б, що ці дані показують ясно ким був Світослав для своєї країни, — не добрим господарем, а авантюристом, все життя якого тільки й полягало в тому, щоб воювати. Досить було йому дістатися до Дунаю, як він вже забув Київ і мав на думці навіть перенести столицю до Переяславу на Дунаю. Дійшло до того, що Світослав зовсім занедбав свої північні володіння, з яких як-ні-як, а вийшли його діди, а саме Новгород.

Новгородці просили його дати їм одного з його синів в князі, в противному разі вони погрожували, що вони „промислять” самі собі князя на стороні. І ось цього недбайливого хазяїна своєї землі наші історики-„геополітики” підносять на щит, як зразок володаря й керівника держави, нав'язуючи українцям фальшивого ідеалу. В цьому напрямку вони виявляють зворушливу єдність з... новішими радянськими істориками, для яких грабіжництво є чеснота.

63. УКРАЇНА Й ІДЕАЛ ДЕРЖАВНОГО УСТРОЮ. Напроти — вся слава українського народу в тому, що не в його характері бути розбійниками, грабіжниками; „славетних предків”, що виславилися своїми надзвичайними злочинствами та душогубством, в нього нема. Український нарід ніколи й нікого не гнобив, бо в своїх сусідах він бачив насаперед людей.

Історики-геополітики не добачили основної риси української історії — миролюбності нашої нації: чужого нам не треба, але й нашого не віддамо. Коли бували часи страшного народнього гніву, це бувало повстанням проти гнобителів. З розбійниками нам не по дорозі.

Всі аргументи, що вживають історики-геополітики, запозичені від німців та французів, від націй, що прославилися надзвичайними злочинствами. Ці історики морочать памороки нашій молоді, що експансія — це добро, що без Криму обійтися не можна, а без Дарданел, так просто дихати нема сил.

Вони забувають уроки всесвітньої історії. Всі імперії базуються на загарбанні чужого, але вони не життєві й завжди повертаються до виходної точки, до старих меж свого народу, до розбитого корита. Подивіться на Іспанію, де тепер та імперія, в володіннях якої ніколи не заходило сонце? — Лише на Піренейському півострові та в стані третьорядної держави.

Що із французькою імперією? Як вона розвалилася на наших очах, зробившись другорядною державою; як вона пнеться, щоб її взяли до клубу „великих держав"! Ніколи вона вже „великою" не буде, бо всі сили розтрусила по авантурах.

А як тепер розвалюється Бритійська імперія! Де Індія, Єгипет, Південна Африка, Суец? Всі ці імперії в минулому теж не могли існувати без Криму та Дарданел і з такою психологією попали до стану, що за „великих" їх тримають лише ввічливості ради. Замість спокійного розвитку, заснованого на чесній праці, вони йшли шляхом душегубства й взиску.

64. ІДЕАЛ НАЦІЇ — ПРИКЛАД ФІНЛЯНДІЯ. Міць, сила нації не в кількості квадратних кілометрів та в мільйонах населення, а в культурності та, особливо, в консолідації, єдності внутрішніх сил.

Візьмемо за приклад Фінляндію: маленький, 4-х мільйонний нарід, а яку ролу відіграє в розвитку науки й культури, й яку страшну відсіч він дав своєму 160 мільйоновому советському сусідові!

Протягом багатьох віків фіни відбили всі намагання шведів та росіян їх загарбати; вони займають незалежне місце серед всіх народів Європи, нікому не заглядаючи ані в очі, ані в кишеню.

Своїм успіхом вони зобов'язані вірному державному ідеалові: не лізти в чужий город, а пильнувати свого. В своїй єдності цей народ такий страшний, що в другий раз росіяни до них не полізуть, — добре дістали по руках.

А ось ми, із своїми 40 мільйонами, досі сидимо й чекаємо хоч-би поганенької державности, а через що? Через

дурні політичні ідеали, що нам підсунувають всякі історики-геополітики. Набравшись в німців гітлерівського духу та запозичивши в комуністів гасло: „грабь награбленное!”, вони гадають ошчасливити Україну ідеалами експансії, себто штовхають Україну на авантури, в результаті яких буде тільки її послаблення. Замість об'єднання проповідується розпорошення сил. Ще й державности нема, а вони вже кричать: „дайош Кубань! дайош Зелений Клин!”

Оця більшовизація української психології є найбільшою перешкодою в досягненні українською нацією належного місця.

Хіба-ж можна досягнути якоїсь мети, коли воза нації тягнуть тут (у еміграції не забудьте!) в різні боки 11 (!) українських партій! Ну, нехай вже буде їх 11, але не можна забувати, що не врахована 12-та, найбільша та наймогутніша („моя хата з краю, я нічого не знаю”).

Для того, щоб мати державність, треба для цього визріти, бути здатними, щоб її втримати. Без вірного уявлення свого місця в історії цього зробити не можна. Не досить спиратися на високу культуру предків, треба й самим насамперед її мати.

65. МИ Й НАШІ ПРЕДКИ. На предків треба мати насамперед право, право не тільки кровної, але й духової споріднености. Коли між предками та нащадками є розрив, спорідненість ця тільки формальна. Таке провалля існує між греком часів Перікла та сучасним греком. Назва — таж сама, але істота вже різна.

Який-же зв'язок ми маємо з Київською Руссю? Дуже незначний. Український нарід забув ті часи, нема пісень, нема легенд. Забутий не історією, а народом, Володимир Великий, справжній ідеал князя-господаря. Це він звільнив свій нарід від тиску загарбників печенігів, це він добився подружжям з візантійською царівною почесного місця серед володарів у Європі, це він охрестив Русь, поставивши її на шлях культури й письменности, це він відмінив смертну кару, ставши на шлях гуманности, випередивши всю Європу. Це він запрошував весь нарід на свої бенкети,

це він наказав розвозити їжу по місту, питаючи чи нема десь хворих, що не можуть встати й піти за їжею. І ось такого князя ми забули. Чому, питаємо?

Те, що нарід забув Олега, Ігора, Ольгу, Святослава, Володимира та всіх інших князів Київської доби показує ясно, що український нарід сформувався вже **після цієї доби**. Українська нація, як її мова, її дух, все, що робить її відмінною, утворилася вже пізніше доби татарської навали, себ-то після середини 13-го віку, в туж саму добу почалося й розгалуження білорусів та росіян.

В середині 17-го століття, за Хмельницького, український нарід, що тоді називався офіційно „роксоланами”, вже виріс майже до ступня середньо-європейської держави, але конкурентами були держави значно міцніше.

Туреччина (з кримськими ханами), перед якою тремтіла вся Європа того часу, далі Польща, що доходила майже „від моржа та до моржа”, та Московщина, яка почала вже підіймати свою голову. Серед таких могутніх держав Україна не могла зберігти державної незалежності й повинна була піддатися комусь з цих трьох сил. Православна віра була тим основним двигуном, що посунув Україну до федерації з Московщиною, але та в найскоршому часі її з’їла, скасувавши федерацію.

66. ЧЕРЕЗ ЩО І ЯК УТВОРИЛАСЯ УКРАЇНА. Як сила, Україна утворилася в боротьбі з турками, татарами, ляхами, литовцями та москалями. Козацтво — це була стихія, що породила Україну, і це козацтво з його героями яскраво відбито в піснях та легендах українського народу.

За часів козацтва Україна набула й своє ім’я, свої власні землі, й сформувалася як якесь єдине, своєрідне, народне тіло. Основа її древні русини, але обставини склалися так, що певна частина їх стала відокремлюватися від інших слов’ян, й це базувалося головним чином на соціальних обставинах. Українці утворилися в соціальній боротьбі, щоб позбутися тиску.

Україна була соціальним породженням, головним чином Польщі, та в меншій мірі Литви та Московщини, що души-

ли нарід на своїх землях насамперед кріпацтвом та матеріальним тиском. Людям не можна було дихати, хто міг, той тікав від панів на „україни”, щоб стати вільними людьми, „козаками”, які робили вже не на пана, а на себе.

Тікав „чорний люд”, майже неписьменний, отже між минулим й сучасним утворилося певне провалля, старі традиції були позабуті, частково це трапилося через те, що прийшли люди, з Київською Руссю незв'язані в минулому.

Україна утворилася через те, що була змога колонізувати зовсім вільні землі, які нікому не належали. Треба не забувати, що більш ніж південна половина сучасної України була пуста, отже сюди тікали, шукаючи волі та життя без паразитів на шиях. Тікали й жили на свій страх.

Особливо міцний був рух на так звану „Слободську Україну” або Слобожанщину, що починалася вже в районі сучасного Харкова. Сюди не сягали цупкі лапи взискувачів й сюди, тільки значно пізніше, прийшло знову кріпацтво.

Новозаселені землі покрилися „слободами”, сама назва яких говорила, що поселення зроблені вільними людьми. Однак, за колонізацією незаселених земель слідом йшла влада також поступово й невпинно, й ті частини земель, що прилягали ближче до старих, переставали бути незалежними, проте суто старе вже не поверталось: нові „козаки” почали мати свою організацію, стали „реєстровими” козаками, хоч й залежними, але вже не особам, а польській державі.

67. НОВОНАРОДЖЕНА УКРАЇНА ТА ПОЛЬЩА. Основним фактором, що підштовхнув утворення України, була Польща. Польський історик 17-го віку, С. Грондський, в латиною писаній: „Гісторія беллі козакко-полоніці”, дуже ґрунтовно аналізує тодішнє життя й розказує, що особливо в другій половині 15-го віку населення під панами втікало родинами, групами їх, навіть цілими селами з насиджених місць, щоб зкинути ярмо панщини й втікало в слабо залюднені або зовсім пусті південні частини тодішніх Подолії, Брацлавщини й Київщини.

Частину втікачів, розуміється, повертали й в науку іншим садили на кіл, або нещадно били тощо. Навіть за судебником Казимира - Ягеллона 1467 року навіть й ті, що допомагали втікачам, каралися через повішання, але свобода була дорожча за рабське життя: люди втікали.

Мартин Бельський (1494-1575) в його „Кроніці” писав, що в другій половині 15-го та на початку 16-го віку по верхів'ям південного Бугу, Синюхи, по Росі, Тясмину, а також по лівому берегу Дніпра, по Трубежу, Сулі та Псьолу появилoся вже чимало слобід й підкреслює, що „багатолюдні колишні землі, містечка та села серединних частин краю зовсім запусіті, а незаселені раніш українні простори заповнювалися людьми”.

Але в процесі колонізації вільних південних земель була для Польщі й велика користь: вільні люди-козаки поступово: 1. збільшували землі, що підлягали впливу Польщі, 2. служили буфером між Польщею з одного боку та татарами й турками з другого боку, сприймаючи всю силу ударів останніх насамперед своїм тілом.

Польські магнати, як ось князі Язловецькі, Острожзькі, Вишневецькі або пани Струсі, Претвичі мали також велику нагоду. Видаючи козакам (не без відому Варшави) охоронні грамоти на землі, що ті роздобудуть за допомогою своїх шабель, вони легалізували стосунки козаків з Польщею, а разом оволодівали тилом України й шли за козаками позаду в напрямку до Чорного моря.

68. УТВОРЕННЯ ЗАПОРІЖСЬКОЇ СІЧІ Пересуваючись на південь, українське населення стикалося по степах з татарами, що були під владою кримського хана та зверхністю турецького султана, й спір вирішувався силою.

Вже в 1527 році татарський хан Сагіб-Гірей скаржився польському урядові, що „канівські та черкаські козаки” осідають в пониззі Дніпра біля самих кочовищ татар. Згідно з історією Мартина Бельського біля сорокових років 16-го віку козаки за порогами утворили „Кош”, з цього часу можна вважати почалося юридичне існування Запоріжської Січі, хоч формування її, очевидно, перед тим забрало чимало часу.

ли нарід на своїх землях насамперед кріпацтвом та матеріальним тиском. Людям не можна було дихати, хто міг, той тікав від панів на „україни”, щоб стати вільними людьми, „козаками”, які робили вже не на пана, а на себе.

Тікав „чорний люд”, майже неписьменний, отже між минулим й сучасним утворилося певне провалля, старі традиції були позабуті, частково це трапилося через те, що прийшли люди, з Київською Руссю незв’язані в минулому.

Україна утворилася через те, що була змога колонізувати зовсім вільні землі, які нікому не належали. Треба не забувати, що більш ніж південна половина сучасної України була пуста, отже сюди тікали, шукаючи волі та життя без паразитів на шиях. Тікали й жили на свій страх.

Особливо міцний був рух на так звану „Слободську Україну” або Слобожанщину, що починалася вже в районі сучасного Харкова. Сюди не сягали цупкі лапи взискувачів й сюди, тільки значно пізніше, прийшло знову кріпацтво.

Новозаселені землі покрилися „слободами”, сама назва яких говорила, що поселення зроблені вільними людьми. Однак, за колонізацією незаселених земель слідом йшла влада також поступово й невпинно, й ті частини земель, що прилягали ближче до старих, переставали бути незалежними, проте суто старе вже не поверталось: нові „козаки” почали мати свою організацію, стали „реєстровими” козаками, хоч й залежними, але вже не особам, а польській державі.

67. НОВОНАРОДЖЕНА УКРАЇНА ТА ПОЛЬЩА. Основним фактором, що підштовхнув утворення України, була Польща. Польський історик 17-го віку, С. Грондський, в латиною писаній: „Гісторія беллі козакко-полоніці”, дуже ґрунтовно аналізує тодішнє життя й розказує, що особливо в другій половині 15-го віку населення під панами втікало родинами, групами їх, навіть цілими селами з насиджених місць, щоб зкинути ярмо панщини й втікало в слабо залюднені або зовсім пусті південні частини тодішніх Подолії, Брацлавщини й Київщини.

Частину втікачів, розуміється, повертали й в науку іншим садили на кіл, або нещадно били тощо. Навіть за судебником Казиміра - Ягеллона 1467 року навіть й ті, що допомагали втікачам, каралися через повішання, але свобода була дорожча за рабське життя: люди втікали.

Мартин Бельський (1494-1575) в його „Крониці” писав, що в другій половині 15-го та на початку 16-го віку по верхів'ям південного Бугу, Синюхи, по Росі, Тясмину, а також по лівому берегу Дніпра, по Трубежу, Сулі та Псьолу появилoся вже чимало слобід й підкреслює, що „багатолюдні колишні землі, містечка та села серединних частин краю зовсім запустили, а незаселені раніш українні простори заповнювалися людьми”.

Але в процесі колонізації вільних південних земель була для Польщі й велика користь: вільні люди-козаки поступово: 1. збільшували землі, що підлягали впливу Польщі, 2. служили буфером між Польщею з одного боку та татарами й турками з другого боку, сприймаючи всю силу ударів останніх насамперед своїм тілом.

Польські магнати, як ось князі Язловецькі, Острожські, Вишневецькі або пани Струсі, Претвичі мали також велику нагоду. Видаючи козакам (не без відому Варшави) охоронні грамоти на землі, що ті роздобудуть за допомогою своїх шабель, вони легалізували стосунки козаків з Польщею, а разом оволодівали тилом України й шли за козаками позаду в напрямку до Чорного моря.

68. УТВОРЕННЯ ЗАПОРІЖСЬКОЇ СІЧІ Пересуваючись на південь, українське населення стикалося по степах з татарами, що були під владою кримського хана та зверхністю турецького султана, й спір вирішувався силою.

Вже в 1527 році татарський хан Сагіб-Гірей скаржився польському урядові, що „канівські та черкаські козаки” осідають в пониззі Дніпра біля самих кочовищ татар. Згідно з історією Мартина Бельського біля сорокових років 16-го віку козаки за порогами утворили „Кош”, з цього часу можна вважати почалося юридичне існування Запоріжської Січі, хоч формування її, очевидно, перед тим забрало чимало часу.

Самі запорожці називали цей новотвір — „Січчю”, „Низовим Товариством” або „Низовим Військом Запоріжським”. В Польщі це звалось „Диким Полем” або „Низом”, в Московщині: „Задніпровською Україною” або „Войском Запоріжським”.

За порогами, на островах „Велика й Мала Хортиці”, „Токмаковка”, „Базавлук-Чертомлик” та інших, утворилася дуже своєрідна народня військова республіка, що виросла в таку велику силу, що з нею рахувалися великі держави. Вона мала свій уряд, державні регалії, складала офіційно договори з татарами, Молдавією, Польщею, Московщиною тощо.

Це була народня армія, але без народу. В Січі не було ані жінок, ані дітей, лише козаки, що могли носити зброю, старі козаки переходили на допоміжну працю: займалися рибальством, бджільництвом, сироваренням, тваринництвом, частково, по так званих „паланках”, хліборобством, чим й забезпечували козаків харчами.

Запоріжські козаки мали велику фортецю на Токмаковці, де скупчувалося кілька десятків тисяч козаків. Ця фортеця була знищена татарами в 1593 році. Але за кілька років на Базавлуці (Чортомлик) була збудована нова, що проіснувала більше за 100 років.

14-го березня 1709 р. Січ була знищена росіянами під час шведсько-російської війни. Запоріжці одразу переселилися на річку Кам'янку, але вже в 1711 р. були вигнані звідти й переселилися до Алешок (стародавнє Олешьє) в межах кримського ханства.

Таке ненормальне становище продовжувалося аж до 1734 р., коли російський уряд дозволив козакам повернутися, й вони в березні 1734 р. заснували на Базавлуці „Нову Січ”, але вона проіснувала недовго: по наказу Катерини 2-ї, 4-го червня 1775 р. вона була захоплена й остаточно знищена російським військом.

Решта козаків повтікала за Дунай й утворила так звану „Задунайську Січ”, але це був вже початок кінця. Ніякої ролі Задунайська Січ не відіграла й зійшла тихо з арени історії. Ось в коротких рисах історія Запоріжської Січі й її 250-літнього існування.

69. ЗАПОРОЖСЬКА СІЧ ТА ЇЇ РОЛЯ. Запорізьська Січ розділялася на 37 „куренів” й складалася з основної маси козаків-вояків та підсобної сили, яку козаки трохи презирливо звали: „сиднями”, „гніздюками” або „гречкосіями”.

Національність козаків була різна. Польський посол Пясочинський в донесенні 1601 р. писав „серед запорожців є й поляки, й москвитяни, й волохи, турки й татари, та взагалі люди всякого язика...” Проте українська національність явно переважала.

Перевибори головного кошового отамана відбувалися щороку 1-го січня й були демократичними: вибирали того, за кого була більшість. Віра була православна: коли підчас прийому до козацтва, в Січ, кандидат з Польщі споспіху хрестився зліва направо, по уніятському, його виганяли.

Січовики відігравали важливу роль: 1) насамперед вони охороняли Україну від несподіваних наскоків татар та турок, 2) вони підтримували зброєю всякі повстання в Польщі та Московщині, коли терпець народу обривався, 3) вони були прикладом того, що українська народня державність може існувати (й проіснувала 250 років), 4) вони врятовували всіх, хто втікав від кріпацтва та всякого беззаконня. Єдиною умовою, що ставилася, була чесність та льояльність до Січі. Приймали навіть татар, і хоч татарин іноді не дуже добре знав „Вірую”, обмежувалися тим, що він повторював те, що підказував йому панотець.

Однак, були й негативні риси у Січі: жили значною мірою грабіжництвом по узбережжю Азовського та Чорного морів, часто брали участь в військових конфліктах сусідів, беручи плату правом грабування; торгували й християнськими душами.

Основна помилка була та, що це не був нарід або нація, а тільки військо. Військо без народу. Проте, Січ в боротьбі українців за життя, за свою істоту, за землю, за розвиток, відіграла таку позитивну роль, що темні сторони Січі відступали на другий плян. Запорожець віками був ідеалом чесною, міцною, благородною людини, ідеалом, до якого прагнули всі українці.

70. УКРАЇНА — НАЦІЯ МОЛОДА. Таким чином в українцях треба бачити порівнюючи молоду націю, яка росте ще на наших очах, перед якою ще широкі й великі майбутні, яка ще тільки набирається сили, щоб вийти на всесвітню арену, як суб'єкт, а не об'єкт політики.

Розуміється, це не означає, що українці мають право цуратися князів Київської доби, це була-б страшна помилка, це їхні славетні предки. Але треба й розуміти, що мовно, духово та матеріально ми вже не старі руси чи русини. Цей етап вже пройдений.

Далі нема підстав суперечатися чий саме був князь Олег: українським, білоруським або російським. Всі ці народи-онуки з одного кореня, й не може бути, щоб якийсь онук був „внучіший” за іншого. Нема ніяких „старших” чи „молодших”, всі рівні й кожен йде своїм власним шляхом.

Київські князі — це їхні спільні прашури, й чи подобається це, чи не подобається це національному почуттю цих народів, але монополізувати князів та взагалі нарід Київської Русі не має права ніхто з нащадків.

Володимир Великий, основоположник старо-руської культури, не був ані росіянином, ані українцем, ані білорусом, — він був „русином”, це є безспірний факт для того, хто вивчав історію і хоче знати правду, а не політику.

Подумавши, не можна не прийти до висновку, що нема чого гризтися з-за багатовікової давнини. Спір вирішується добре, так би мовити нейтрально, й задовольняючи всіх. Справа не тільки в площині, що було колись, а головне в тому, що зараз є. Зусилля треба зосередити на будові сучасного та майбутнього життя, а не на спорі з-за кожуха, що був загублений 700 років тому.

Кожен з нащадків Володимира Великого мав свою долю, свої успіхи та невдачі не тільки через свої здатності, але через історичний хід подій. Україна не вплила на відповідний рівень головне через свою позицію: поміж молодом та ковадлом, а саме з півночі поляки та росіяни, з півдня турки й татари.

Росіяни виграли через те, що з часів Івана Грозного їхній тил завжди був забезпечений: там не було сили, яка

загрожувала б життю держави. Навпаки, на східніх кордонах Росія знаходила джерела для підсилення своїх сил. Україна цього не мала, але події склалися так, що тепер Україна має забезпечений тил, а саме Чорне море, отже вона посідає тверде географічне місце й має всі підстави для незалежного розвитку.

71. НАШІ ЦЬОГОДЕННІ ЗАВДАННЯ. Твердо встановивши чиї ми діти (— діти старих „русинів”), ми повинні тепер старанно вивчати час, шляхи та форми розвитку української нації, мови, культури тощо; вивчати ті історичні обставини, що обумовили формування нашої нації, якими шляхами це йшло в часі та просторі, вивчати самі, а не те, що нам підсовують інші народи. Треба об'єднати всі дані в єдину систему, в справжню історію народу. Історія це не тільки перелік хто й де князував.

Ми навіть не знаємо звідки походить слово „козак”. Коли воно вперше в історії появилось, що воно означало на терені України? Хто були перші козаки, з якого народу походили, чим вони жили, як росло козацтво? Які були ідеали козацтва, як здобували вони свою незалежність й через що її втратили?

Треба знати, що пам'ятає нарід про своїх героїв, треба мати книгу минулого, де були б скупчені всі пісні, легенди, думки, що зберігла пам'ять народу.

Ось ми знаємо, що історик Скальковський (1808-1898), автор трьохтомової праці: „История Новой Сечи”, написав свій труд на підставі вивчення всього архіву Запорожської Січі після її знищення в 1775 р. Хто читав цю історію? Де цей архів? Документи, як відомо можна висвітлювати дуже по різному, з різних точок зору. З рештою цей автор вивчав історію Січі, але певно пропускав ті матеріали, що стосувалися самого народу. Отже колосальна збірка історичних документів з історії України українцями лишилася невивченою.

Чи думає хтось про це? Навряд — чи так. Всі зосереджують увагу на тому, що, мовляв, здобудемо державність, а потім вже заходимося із архівами. Частково це

вірно, але якраз по цих архівах можна знайти колосальної ваги зброю для здобуття цієї державности.

Не треба думати, що всі оригінальні документи в руках більшовиків й що, мовляв, нам лишається тільки чекати. Колосальної ваги документи є й по цей бік „залізної за-слони”. Наведемо приклад. Один вчений повідомляє мене, що знайшов по двох монастирях в Австрії зовсім невивчені й нікому з істориків невідомі документи та зфільмував їх.

Один документ: „літопис 8—12-го віків, що часто зачи-пає ролю Руси на півдні та заході чорноморського узбе-ріжжя, а також Моравію й Галицьку Русь. Заснято 2,752 метрів плівки. Отже перед нами абсолютно новий доку-мент та цей з епохи, про яку ми майже нічого не знаємо.

Другий документ - записка про відвідування Києву та Херсонесу за часів Ярослава Мудрого, — 125 метрів плів-ки. Ясно, що на цих метрах знайдеться чимало нового про добу Ярослава.

Третій документ — неопубліковані листи графа Гербер-штейна про Москву, та листування Івана Грозного з коро-левою Англії. На перший погляд може здатися, що це не зачипає Україну, але це не так, бо Герберштейн їхав через землі України й певно лишив опис України тих часів.

Четвертий документ-записки монаха Андреаса про трьохлітнє перебування його в Москві (1605—1607), — 1,153 метри плівки. Очевидно й тут можна буде знайти якийсь згадки про Україну.

П'ятий документ, 50 метрів плівки, опис прийняття в 957 році княгині Ольги візантійським імператором в Царгоро-ді. Описано як вона виглядала та який був її почет та во-яки; навіть згадано звідки вона походила, якою мовою го-ворила тощо. Скажіть, нам нецікаво тепер знати все це, через 1000 років й до того очами очевидця? Й ви думаете, що це все? Ні, це тільки те, що цей вчений вибрав, вибрав те, що його персонально цікавило, але він не цікавився спеціально Україною й невідомо скільки там є матеріялу, що прямо стосується України.

Але в нас нема, ні вчених, що займаються вивченням архівних матеріялів й знають добре латинську та грецьку

мови, ані „Культурного Фонду”, що міг би дати комусь матеріяльну змогу хоч би зфільмувати знайдені документи. Нема й головного: інтересу до вивчення своєї історії.

Отже один з висновків такий: справжньої історії ми не маємо, треба спочатку зібрати матеріяли, а потім ще написати її, й це стосується, як найстаріших, так й найновіших часів. Ніхто нам цього не зробить, й само собою це не зробиться, — треба самим братися до праці. За 18 років студіювання мені це стало ясно й я вважаю за свій обов'язок про це сказати. Треба не критикувати, а працювати, бо перед нами лежить неоглядне поле роботи.

Однак, як би не скупчували би свої зусилля наші історики, їхні досягнення будуть марні, коли їх не підтримують народні маси. Знання історії треба поширити серед нас. Для цього потрібно друкувати час від часу в газетах та журналах статті з різних ділянок нашої історії. Треба робити спеціальні доповіді та дискусії. Треба друкувати розвідки та з рештою мати „курс історії”, який би міг задовольнити потреби української школи та взагалі читача. Маємо ми такий курс? Ні! Отже до певної міри нема підстави, щоб дуже обвинувачувати читача. Так, наш читач погано знає історію, але звідки він довідається про історичну правду, коли книжок нема. Не всяк має змогу, як автор цих рядків, роками вивчати історію.

Організоване суспільство повинно взяти цю справу в свої руки й наша преса повинна взяти ініціативу в свої руки, а саме показати всю кончу потребу великого підручника історії України.

Зрозуміла річ, що такий підручник не може бути „партійним”, він не повинний стати джерелом пропаганди якоїсь одної партії, він повинен дати насамперед вірні історичні факти й поглянути на все не під кутом зору чи „східняка” або „західняка”, а під кутом зору всієї нації. Тільки такий об'єктивний підручник, де всякі місцеві почуття не затьмарюють очей, може стати за джерело об'єднання, за доказ того, що політично ми вже зрілі.

Ми висловили свій погляд на історію України, навколо цього питання можна сказати дуже багато, будуть закиди,

будуть протести, будуть й непорозуміння, — все це природня річ: світогляди людей не карбованці з монетного двору: багато між них є різниця, але багато й чогось спільного.

Послухаємо всіх, повчитися ніколи й нікому не завважає. Все, що до речі, збережеться, все інше — відпаде. Головне прагнути, працювати, шукати правди, але не спати в переконанні, як писав Шевченко: „все те бачив, все те знаю . . .”

Найбільший наш ворог, — це незнання, ліність, апатія. Але знання минулого дасть нам натхнення. Ми — не дикуни-азіяти, якими малюють нас наші „приятелі”, не Івани-безродні, а нащадки великого та славетного слов'янського племені.

Тяжка й довга була історія наших предків, але вони своє життя виправдали. Ми живемо на тих шляхах, які вони колись намітили й куди нас направили. Життя перед нами, від нас залежить куди його спрямувати, на чому зосередити свою увагу, якій заповіт дати своїм дітям.

Коли ми поглянемо на наше сучасне очима історика, багато чого виявиться таким дрібним, незначним, мізерним, не вартим уваги, оця партійна гризня, оця місцева амбітність, всякі кишенькові інтереси, — все це не на прямому шляху нашого прогресу. Вірний шлях — це шлях до знання й культури, маючи оці два важелі, нам не страшні ніякі вороги.

З рештою важливо мати й правдиві політичні ідеали. Шлях до правди, справедливості й щастя не через насилля, не через загарбництво, а через чесність й труд. Цим шляхом йшли наші прашури, цим шляхом треба йти й нам.

Хоч темна хмара стоїть ще й досі на нашому обрії, — кінець її буде незабаром.

Подивіться назад: чого тільки не витерпіли наші славетні предки, але дали життя й нам. Отже вперед, спокійно, без злості, з вірою в серці: правда завжди перемаже!

ДИСКУСІЙНИЙ РОЗДІЛ

Рецензія проф. Н. Полонської-Василенко на статті автора.

Проф. Н. Полонська-Василенко надрукувала в сіднейській газеті „Вільна Думка” (ч. 6 (653), 1962) рецензію на 57 §§ моєї праці, що були вміщені в згаданій газеті перед тим. Оскільки рецензія написана авторитетним фахівцем, наведемо її без змін, але поділивши на параграфи, щоб зручніше було посилатися.

§ 1. „Поява статті д-ра С. Я. Парамонова у Вільній Думці дуже симптоматична. Автор її — відомий вчений, доктор біології, зоолог, науковий співробітник Української Академії Наук, присвячує свою увагу не вивченню птахів та ссавців Австралії, де він опинився, й де для його фаху „золоте дно”, а питанням історії України.

Ця стаття з історії України не є перша його праця з його нового фаху. В часописі „Віра й Культура” він виступав не раз з рецензіями та статтями з історії України. Теми їх близькі до цієї останньої статті: „Русь-Малоросія-Україна” (Віра й Культура, 1954, ч. 12); „Чи було Кирило-Методівське християнство на Русі?” (там-же, 1955, ч. 11); „Коли й де охрестилася княгиня Ольга” (там-же, 1957, ч. 9) та ін.

Відомі мені деякі праці проф. Парамонова, але називати їх не можу, бо вони були надруковані під псевдонімом. Одна з них, видана окремою книжкою, мала два видання — явище досить рідке на еміграції. Це свідчить, що захоплення д-ра Парамонова історією України не є випадкове явище, що навпаки питання „звідки ми, чиї ми діти?” лежить на серці автора, глибоко хвилює його й примушує зрадити своєму так би мовити властивому фахові, і в темних глибинах праісторії та історії України шукати відповіді на питання походження України.

До шукань своїх він автор неабиякий талант і палкий темперамент; він не тільки досліджує й спокійно викладає наслідки дослідів, він намагається притягти читача запалом свого переконання, розбити противників категоричністю заперечень. Не завжди те й друге спирається на факти й задовольняє історика-фахівця. Але можливо — це переконання автора, його експресія захоплюють читача, „широку публіку”, яка теж шукає відповіді на поставлені автором питання. Доказом успіху автора свідчить згаданий вище факт — два видання, які витримала книжка автора ще в 1957 році”.

(Ми не будемо зупинятися на цих рядках, які торкаються автора більше як людину, або приписують йому незаслужені заслуги, — це вже стиль критика, що додержується „хорошого тону”. Відмітимо тільки, що й тут й далі, критик оперує з аргументом, який він, хоч і не підкреслює, але й не ховає його: а саме, — що автор по фаху зоолог. Отже, чи можна ставитися до його думок з достатньою увагою. Я дозволю собі нагадати критикові, що я багато працюю над древньою історією вже 18 років, термін достатній, щоб набути додаткову кваліфікацію. За цей час я видрукував чимало праць, одна з яких має понад 1,100 сторінок й маю пропозицію від університету в Мелбурні подати документи, щоб набути звання доктора історії. Працював я і в Києві, але нічого не друкував, бо не хотів попасти на Колиму. Отже аргумент про недостатню мою кваліфікацію краще не вживати, коли критик хоче стояти на ґрунті фактів).

§ 2. „Завдання, що поставив собі д-р Парамонов, дуже широке й дати належну відповідь на нього не легко, зокрема на 8 сторінках, що мав він у своєму розпорядженні. Тяжко дати й тому, що вимагає це питання знайомства з обширною літературою не лише в галузі історії, а також філології, етнографії, порівняльного мовознавства. Незнайомство, або недосконале знайомство з літературою штовхає часто дослідника на неправдивий шлях і приводить до невірних висновків. В цьому полягає слабе місце автора;

можливо пояснюється воно різницею методів дослідження фахівців природознавства та історії”.

(Як видно із щойно наведеного, критик наводить не факти, а свої вражіння; в чому полягають мої помилки критик не говорить, отже твердження його покищо зовсім голословні. Щож до методики думання, то автор дає перевагу точній думці природознавця, а не фантазіям гуманітаристів, які довели свою справу до того, що „яйця курку навчають”).

§ 3. „Ми не будемо торкатися поглядів автора, які є відповіддю на поставлене ним питання. Зробимо лише кілька зауважень, які на нашу думку міг би використати автор, якщо буде готувати нове видання своєї праці. Перш за все — торкаючись глибинних питань праісторії України, не можна обходити величезних досягнень археології останніх 50 років. Без допомоги археологічних висновків не можна ставити питання про первісні розселення слов'ян, автохтонність їх взагалі, і — зокрема українців. Тому не можна казати, що „русини на Дніпрі є приходці, а не місцеві споконвічні мешканці”.

В наслідок археологічних досліджень, а не на підставі творів Стрийковського та Штраленберга, вирішується питання про початок Києва. Не можна брати слів Хмельницького(?) щодо споріднення українців з Одоакром, бо в 17-му ст. була загальна мода вишукувати мітичних предків серед героїв античного та ранньо-середньовічного світів. До України прийшла ця мода від польських генеалогій і, природно, захопила еліту часів Хмельницького, значна частина якої була вихована в Польщі (§ 28, 19)”.

(Критик докоряє, що я не звернув достатньо уваги на дані археології. Причина проста: я мав дані Стрийковського, Штраленберга, Гізеля („Синопсис”), „Влесової книги”, писані дані, а не черепки, значіння яких можна тлумачити по різному; але додаю, що й археологія говорить те саме, але на 8 сторінках всього не скажеш. Щодо слів Хмельницького, то я їм не надаю особливого значіння, але чому те, що він говорить, підтверджується кам'яною плитою

в Зальцбурзі? Плита на німецькій землі й писана не слов'янською, а латинською мовою! Щоб відкинути писані дані, треба мати щось дійсно солідне, а не гадки археологів, які до речі говорять часто зовсім протилежне. Щодо часу заснування Київa ми не маємо причин не вірити згаданим вище джерелам, бо й літописець пише, що апостол Андрій в 1-му столітті нашої ери тільки передказував велику майбутність Київa. Щодо часу до нашої ери скажемо далі).

§ 4. „Один з головних розділів статті присвячений Рюрикові, князеві Новгородському, його генеалогії та родинним справам. Головне зауваження супроти нього те, що для історії України та ще в такому стислому викладі, він не потрібний. Жодного відношення Рюрик до України не мав: в 9-му ст. вже існували два окремих осередки, окремі держави: Новгородський та Київський. Теорія „рюриковичів”, штучно створена літописцем, з метою скріпити держави „єдинством династії”.

Характерно, що найбільший ерудит і видатніший письменник 11-го століття, що виступив до появи „Повести Временних лет”, митрополит Іларіон, в „Слові о законі й благодаті”, створеному в 1050-х роках, не згадає ні Рюрика, ні Олега, як будівничого держави, а лише старого Ігора: від нього він веде династію Володимира та Ярослава. Справа Рюрика для України не більше важить, ніж Пяста, або Арпада — сусідніх володарів (* 23-27)”.

(Критик зовсім не зрозумів чому я приділив стільки уваги Рюрикові. Більша частина моєї статті присвячена поваленню „норманської” теорії, згідно з якою Рюрик був германом, а не слов'янином. Оскільки ані історики царського часу, ані історики советські, ані з рештою українські не висвітлили цього питання вірно й докладно, а мої досліді дали не тільки щось нове, але взагалі з'ясували остаточно загадку покликання варягів, — я зупинився більш докладно на цьому питанні, бо воно має для нас першорядне значіння. Я довів, що династія Рюрика — слов'янська династія, отже Ігор був слов'янин, а не німець.

Мій критик йде поруч з радянськими істориками, яким теж не подобається походження Рюрика й вони вважають його за „легендарного”. Хто-ж був батьком Ігоря? Чи він обійшовся без цього „буржуазного предрасудка”? Яке право ми маємо ігнорувати зміст новгородських літописів, які докладно оповідають про події саме в Новгородській країні? Думка критика, що Ігор не був нащадком Рюрика не доведена й не визнається солідними істориками. Щодо митрополита Іларіона, то це питання я давно з’ясував й повторюватися не буду).

§ 5. „Не можна погодитися з поглядами автора на „запустіння” України в наслідок нападів кочовиків різного роду. Звичайно, в деякій мірі воно було в південних частинах України, а не цілої України. Боярство, вищі шари суспільства, охоче покидали Україну в 13-му ст., шукаючи ліпшої долі у північних князів, але маса народу не залишала України, відсиджуючи найгірші моменти десь в лісах, ярах і повертаючись додів, коли минала небезпека. Проте, що людність не покинула Україну, свідчить ономастика: залишилися назви міст, сіл з дотатарських часів, збереглася мова, звороти, вирази. Найкраще збереглися вони в Чернігівщині, на Волині, куди дійсно тікала людність”.

(Читаючи ці рядки, доводиться дивуватися, як політика може засліплювати історика: невже мій критик не знає, що боротьба з половцями тривала понад 200 років, що й викликала занепад Київа й пересування населення в більш безпечний північний схід. Невже критик не уявляє дійсного розміру катастрофи, що спіткала Київську Русь? Не тільки русини, але й половці зазнали колосального вдару від татар (половці майже одразу зійшли з арени історії). А на Русі, в Київі, в св. Софії була... стайня! Західньо-європейський мандрівець знайшов в Київі, що був „суперником Царгороду”, тільки кілька десятків будинків! Ось який був погром. Посилання на ономастику викликає просто здивування: невже критик думає, що все населення поголовно повтікало? Були тисячі, лишилися десятки, які й зберегли географічні назви).

§ 6. „Навпаки — поява міст з українськими назвами в Суздальщині не може бути доказом переходу народніх мас: літопис мальовничо оповідав, як Юрій Довгорукий, якому не щастило захопити Київський стіл, будував міста і називав їх українськими назвами. Так само — Золоті ворота Володимира не мали нічого спільного з народньою еміграцією населення”.

(Отже згідно думок мого критика географічні назви Київської Русі появилися на сході, в Суздальщині, через примхи Юрія Довгорукого, лишаю ці думки на його совісті. Але хотів би знати чи Довгорукий чи хтось інший зберіг билини, де оспівується Володимир „Красное Солнишко”, чи він зберіг „Слово о полку Ігоревім”, чи він написав „Задонщину”, яка є просто перелицьовування „Слова” тощо.

Дивуюся, як може політика засліпити очі історика та ще в історичній справі: незаперечна істина, що „мономаховичі”, що зберігали й любили свої традиції, були як на заході, так і на сході, як були русини в Прикарпатті, так і в Суздалі. Хіба ж дає тимчасове, випадкове панування оціх „суздальців” підставу, щоб переносити свої сучасні, персональні почуття на події та історичні процеси, що відбувалися щонайменш 700 років, тому? Коли якийсь політик „надцятій” української партії говорить історичні нісенітниці, то він же малограмотний, а чому доктор історичних наук схилиє свою голову під тиском демагогів, — трохи незрозуміло).

§ 7. „Теорія про переселення населення з України до Суздальщини давно вже залишена. На ній будувалася стара концепція московських істориків про переселення державного осередка та людности з Київщини до Суздальщини. За останні 50 років її підтримував акад. Й. І. Соболевський, який намагався довести, що в Україні розмовляли „великоруською мовою”.

(Критик протирічить тому, що щойно сказав вгорі, див. § 5, там він говорив, що „боярство, вищі шари суспільства охоче покидали Україну . . .”, отже чи могли оці бояри по-

кидати Київську Русь без своєї „челяді”, яка була базою їхнього матеріального життя? Розуміється ні. Й ми знаходимо згадки, що ці бояри часом брали із собою по . . . 3,000 челяді! Отже критик не зводить кінці з кінцями. Переселення людей з Київської Русі до Суздальщини тощо є незаперечний факт: половці й татари примушували людей шукати кращої долі по лісах, де можна було сховатися від взиску. Щож до акад. Соболевського, то критик наводить блискучий приклад того, як і академіки можуть говорити нісенітницю. Різниця між нами тільки та, що я називаю речі їхніми справжніми назвами, критик же вважає за краще „бонтонно” замовчувати).

§ 8. „Приклади, наведені автором, що на Московщині в 15-му ст. вживали українські слова та звороти не переконливі: здебільшого пам'ятки переписували з українських (§ 53-55). Взагалі, цим питанням присвячена досить багата література, серед якої назвемо хоч би „Історію України-Руси” М. С. Грушевського, неперевершену до наших часів багатством джерел та критикою їх”.

(Критик полінився просто поглянути в літопис: коли б „українська” мова літопису була через те, що літопис писаний десь на Русі, то мова могла бути „українською” лише до навали татар, себ то до 1253 р., а літопис писаний аж до 1492-го, а мова майже та сама. Необ'єктивність критика очевидна. Мовою з багатьма українізмами говорили на Московщині аж до 16-го ст. тому, що переселенці з Русі ще мали дуже великий вплив. Інакше чому б ці полуфіни заговорили напів українською мовою?).

§ 9. „Наслідком малого знайомства з літературою виявляється часто зневажливе ставлення автора до своїх попередників. Вони, в масі, не заслуговують на таке ставлення; з ними можна не погоджуватися, полемізувати, але не припустимі подібні характеристики: (всі дослідники Н.П.В.) „користувалися методою . . . яка дозволяла всякі дикі фантазії, просто шарлатанство (славетний академік Шахматов може бути за приклад) й до того безкарно” (§ 46). Ця сентенція і чимало подібних роблять на серйозного читача,

зокрема знайомого з літературою, дуже прикре враження, і не на користь автора. Так характеризувати одного з видатніших дослідників, який власне поклав початок науковій аналізі наших літописів, не можна, навіть якщо є розходження в наукових поглядах”.

(Тут критик дозволяє собі занадто багато, бо моє зневажливе ставлення до деяких „авторитетів” являється наслідком не „малого знайомства з літературою”, а старанного й критичного вивчення їх творів, автор не ковтав шахматовські благоглупості, а аналізував їх. Нагадаємо критикові, що Шахматов не був істориком, а філологом, який застосував до історії надзвичайно сумнівний філологічний метод, нагадаймо, що критичне ставлення до шахматовських фантазій висловлено не тільки мною, а й багатьма авторами, різниця тільки та, що я прямо вказав, що „король голий”. Доводиться дивуватися, як могли історики (й стільки років!!) терпіти шахматовські фантазії (про Мстишу, наприклад), це ж вже не наука, а „1001 ніч”. Толерантність потрібна, але й вона потребує своїх меж. Ісус Христос теж був за толерантність, але не витримав й прогнав бичем мінял із храму. Критик (як де-хто також з істориків) не хочуть зрозуміти до якої міри неприпустимими являються де-які їхні методи в очах людей, що пройшли школу точних наук. Отже оскільки історики, як каста, не протестували проти методи Шахматова, це дає мені право говорити про масу їх. Я хотів би, щоб не тільки критик, але й інші усвідомили, що де-які методи істориків викликають обурення, бо ми бажаємо знати правду, а не казки з „1001 ночі”. Дуже жалію, що до розуміння багатьох це якось „не доходить”. Сучасна наука фантазії відкидає. Отже можете зі мною не рахуватися, але я маю право сказати, що я думаю спривоу деяких невірних думок).

§ 10. „Мале знайомство з історичною літературою пояснює деякі несподівані твердження автора, що в ряді питань він перший щось зауважив, чи помітив. Напр., говорячи про руйнування Києва Рюриком в 1203 році, разом з половцями, і взагалі участь половців в міжусобних вій-

нах князів, автор пише: „Про те наші історики мовчать, начебто цього не було” (§ 52); між тим немає жодного історика України, який не приділяв би належної уваги половецькому питанню. Існують спеціальні монографії присвячені йому, хоч би П. В. Голубовського”.

(Тут критик зовсім мене не зрозумів, захоплений ідеєю „розкритикувати” мене. Я не мав абсолютно на думці заявляти про якийсь пріоритет в справі половців. Я говорив зовсім інше: я підкреслював, що повинна бути справедливість щодо Андрія Боголюбського, який пограбував Київ: грабували й не суздальці або володимирці, грабували й свої, що були під боком. Рюрик сидів в Овручі й кілька разів сідав на стіл у Києві, але це йому не завважало грабувати своє місто та ще й із допомогою половців, до такої гидоти навіть Андрій Боголюбський не доходив. Я вимагав, щоб історик був об’єктивним й чорне називав чорним, не зважаючи на „пролетарське происхождение” підсудного).

§ 11. „Або: „в жодній історії України, або підручнику школи за антинорманізм не можна знайти жодного слова” (§ 33). Автор не знає, що понад 100 років триває боротьба антинорманістів з норманістами, і на боці „антинорманістів” стоїть ціла школа, науковим основоположником якої був Гедеонов, а відомий історик Іловайський, не рахуючи друкованих праць, виголосив понад 100 ґрунтовних доповідей на з’їздах, наукових засіданнях і т. п., чим значно захитав будову норманістів”.

(Цікаво знати: чи читала Н. Полонська-Василенко мою статтю, яку вона рецензує? У мене сказано (§ 10): „Першим видатним антинорманістом був М. Ломоносов, що ще в 1749 році виступив проти норманської теорії”. Отже не понад 100 років йде боротьба, а понад 200! Це доктор історичних наук повинен би знати. Сказано в мене все, що потрібно, (§§ 7, 10, 13) й про Гереонова й про Іловайського. Яке ж право має мій критик писати: „автор не знає”? Чи вам не соромно, колего Полонська-Василенко, обвинувачувати мене в тому, що я чогось не знаю, а в мене все ска-

зано? Ось Ви за толерантність, за бонтонність в науковій критиці, а як назвати Ваш тип критики?

Далі: критик так і не відповідає на моє зауваження, що „в жодній історії України або підручнику школи за антинорманізм не можна знайти жодного слова”. Всі антинорманістські книжки, **писані не українською мовою**, оце я підкреслював, це сором, що українські історики не мають власної думки й стоять осторонь кардинального питання історії нації).

§ 12. „Але я сподіваюся, що побажання автора, щоб „український історик... сказав вголос, що норманська теорія — політичне шахрайство” (§ 44) не буде здійснено, бо наукові питання повинні вирішуватися іншими методами”.

(Отже науковий спір триває понад 200 років й базується в значній мірі на політиці, а критик мій так і не може рішити на який бік стати, бо немає своєї власної думки, а других, що мають цю думку і вже щось зробили для вирішення проблеми, критикує. Критик мав змогу (і цей був його обов'язок) висловити свою думку, чи він „за”, чи він „проти” норманської теорії, але як ловко уник, ухилився від відповіді, бо знав, що як виступить проти мене, то я його розіб'ю вщент й себе він поставить в ряди обскурантів, а виступити проти норманської теорії він не наслідуюється („як би чогось не вийшло”). В наслідок такої поведінки ми докторів історії маємо, а правдивої історії України не маємо, навіть більше: до цього часу ми цю проблему на широке обговорення не поставили й українське суспільство пасе задніх в порівнанні з іншими націями).

§ 13. „Друге зауваження: автор, вносячи до свого викладу різні енігми, оперує ніби то джерелами, але цих джерел не називає, позбавляючи читача ознайомитися з ними. Серед цих джерел, яким автор віддає перевагу над вже відомими, зустрічаються такі: новознайдені документи, які „несуть ясність” в історію Аскольда; вони, за його словами, „не опубліковані, не вивчені, не перевірені, отже говорити про них передчасно” (§ 32) — тоді яку „ясність” вони

можуть внести? Або „дощечки Ізенбека”: „Джерела повністю не опубліковані, ймовірність . . . ще остаточно не встановлена, але маємо ґрунт думати (?? Н. П-В.), що воно правдиве, і що після його вивчення відкриється багатівікова доба історії русинів”. (§ 32). „Одне джерело, яке остаточно не вивчене” (§ 57). Не зрозуміла прихильність автора до такого роду джерел і бажання зберегти таємницю їх. Цілком приєднуємось до побажання автора: своєї мети доб'ємось не лайкою, не образами”.

(Посилання автора на джерела, що ще не опубліковані або недостатньо вивчені пояснюються дуже легко: він не вважав за можливе мовчати за джерела, які доповнюють, або змінюють ті, що ми маємо, він вказував на те, що деякі питання, можливо, будуть переглянуті, скажім, як хто був Аскольд. Що я користуюся новими, майже нікому невідомими історичними документами, доводить тільки, що я дослідник, шукаю дальшого прогресу науки, а не став на рівні „Історія України-Руси”. Ось науковець за дорученням університету в Брюсселі знаходить звіт легата, який був присутній в 957 році підчас прийняття кн. Ольги візантійським імператором й зфільмував цей документ. Уривки з нього мені відомі. Моя це провина, що цей документ ще не опублікований? Також „дощечки Ізенбека”, той, хто читав мою велику працю, добре знає про що говориться. Нажаль, тільки мій критик не читав її. Хіба я міг говорити за такі подробиці на 8 сторінках, що я мав? Просто дивуешся, як підіймалася рука в критика писати мені такі докори. Я-ж писав не монографію і не для докторів історичних наук, які вже за професією повинні слідкувати, що робиться на полі їхньої науки).

§ 14. „Підводячи підсумки, треба сказати, що д-р С. Парамонов в цілому не приймає української концепції історії України: з археологічних часів — самостійне існування українського народу, якими би різними назвами не називали його. Єдність археологічних матеріалів, орнаментів, форм житла і т. д. веде з часів неоліту, через Трипільську культуру, яка в багатьох виявах дуже подібна до української, через скитів, антів — до визнаних всебічно слов'ян.

Через формування держави антів, Аскольда, Олега і Ігоря — обминаючи Новгород з його Рюриком, до імперії Володимира та Ярослава. Від часів занепаду в 13-му ст., державний осередок переноситься не до Суздальщини, напівфінської держави, де 13-му ст. казали „їхати на Русь”, де закидали князеві, що він призначає на пости „чужинців” з Русі!, де зв’язок з „династією київських князів” підтримує 7-й син Володимира Мономаха, від „конкубіни” — Юрій Довгорукий”.

(Прочитав це й „ахнув”: оце об’єктивність історика! Який, мовляв, в суздальських князів династичний зв’язок, коли Юрій Довгорукий походить від конкубіни! А скажіть, а Володимир Великий й Святий не походить від конкубіни: Малуші, дівки-ключниці? Хіба-ж можна стосунки двох народів переводити в площину: який, мовляв, був син 1-й, чи 7-й, від жінки, чи від конкубіни? Цеж звичайнісеньке міщанство! Хіба-ж можна критерієм різниці або єдності двох народів брати династію? А коли по цих народах існує республіканський устрій, тоді й критерію нема? (За „українську концепцію історії” скажемо далі).

§ 15. „Державний осередок переноситься на захід, через Волинь, де править правдива династія Володимира Мономаха — по лінії старших синів — старшого Мономаховича Мстислава: Ізяслав 2-й, вел. князь, Мстислав 2-й, вел. князь Роман, вел. князь Данило: король. В той час, як західні джерела іменували суздальських князів — до Олександра Невського включно — „дукс”, Роман, Данило, навіть брат Данило Василько, так би мовити удільний князь Волинський, — для західнього двора, для Ватикану є „рекс”, не дукс, не князь, а король”.

(Тут мій критик вже перевершив сам себе: щоб довести, що традиція Київської Русі перейшла до Галичини, він, як доказ, наводить, що Рим звав Данила королем. По-перше, а хто ще звав так Данила? По-друге, хіба критикові невідомо, що римський делегат ганявся за Данилом з короною по його країні і що з рештою Данило порвав з Римом, а головне те, що назва „король” та корона були тільки принадою, щоб схилити до релігійної унії з Римом. Ці-ж

факти відомі всім, хто читав історію України. Чому ж критик вважає всіх нас за історично неписьменних? В числі 6 „Нового Літопису”, 1963 в статті: „Ми, й прагнення до правди” критик й читачі знайдуть повний опис того, що саме і як було з князем Данилом та його короною).

§ 16. „Автор прийняв російську концепцію: а) Новгород, б) Київщина, в) Володимиро-Суздальщина й г) Москва. Але штучність цієї концепції виявили вже російські, правдиво московські історики, як Ключевський.

Дозволю закінчити словами Ключевського: „якби не татарська навала, — Київ став би столицею великої держави, а не Москва. Тоді панувала б українська мова, а не великоруська, Гоголь не примушений був би писати по російськи, а . . . Пушкин писав би українською мовою”. Прогноза великого знавця, хоч з багатьма його поглядами „нам не подорозі”.

(Критик мій дуже незадоволений з характеристик моїх, застосованих до де-яких істориків, й не помічає, що докори мої стосуються й методів його критики, ось він пише начеб-то я „прийняв російську концепцію: а) Новгород, б) Київщина” і т. і. . . Погляньмо що в мене написано: „§ 23. Два слов'янських центри на сході: Київ та Новгород . . . Вони існували віками самостійно, кожен маючи свою сферу впливів на сусідів”. Деж тут „російська концепція”, яка, як відмітив критик, формулюється: Новгород-Київ? Ось проти цього способу вживання наукового матеріялу я й протестую, це зветься „ловкость рук”: приписувати іншому те, що він не говорив.

Щодо слів Ключевського, то вони дуже влучні, як „цукерка” для читача, який любить, щоб його гладити по шерсті, але ми досить дорослі й розуміємо, що це тільки красиві фантазії: „як-би” . . . нас цікавить дійсність, а не мрії, а головне те, що помилка Ключевського очевидна кожному, хто читав історію й може думати своєю головою: Київ вже занепав до навали татар, це відбито в думці тогочасників: в „Слові о полку Ігоревім” Всеволод 3-й Київський називає „великим князем” лише Всеволода „Большое Гнез-

до"; в 1187 році вже було таке співвідношення сил: Київ вже занепав, підносилися інші центри; Тверь, Москва та інші. **Як би** були інші обставини, було б щось інше. Але гадати про „як-би” — це типова маніловщина).

Відповідь на рецензію проф. Н. Полонської-Василенко

Згадана рецензія мене порадувала: насамперед мій шановний критик, з яким я бідував 23 роки в Українській Академії Наук під ярмом супостата та 2 роки під чоботом німців, ще живий й працює, отже: „є ще порох в порохівницях!”. По-друге, стаття моя (немаленька) всеж-таки викликала відгук й очевидно не лишилася „гласом вопіючого в пустині”, що інтерес до нашої древньої історії є.

Наводячи рецензію, я мав вже нагоду зупинитися на деяких деталях в моїх примітках, тепер я зупинюся на більш важливих й принципових моментах, бо розглядаю нашу дискусію не в площині тільки рецензії, а глибше й ширше (інакше нема було чого братися за перо).

Як відомо, й рецензія повинна завдовольняти деяким вимогам, а саме: висвітлити всі сторони твору: як негативні, так і позитивні. Про позитивні сторони критик або забув, або не захотів нічого сказати. Правда, на початку рецензії є кілька кисло-солодких слів про мене, але йдеться не про мою особу, а про мій твір.

Отже, коли критик щось забув сказати, то про це доводиться вже говорити мені. Критик забув відмітити, що моя стаття є перша стаття українською мовою, що докладно розглядає спір між норманістами й антинорманістами й включає в собі не тільки найновіші дані (1956, 1958 рр.), а й наслідки моєї оригінальної праці, які в українській пресі ще не оголошувалися.

Критик „забув” відмітити також моє, не аби-яке відкриття, що остаточно з’ясовує загадку покликання варягів, а саме, що поморські слов’яни називалися також ругами **або русинами**. Це документально доводить, що посланці північних слов’ян запросили до Новгороду **не германів, а русинів**, що династія Рюрика й дальших князів (за виклю-

ченням лише норвежця Олега) була слов'янською). Спору про норманську теорію прийшов кінець. Здавалося б, що таке відкриття буде спринято із задоволенням, що з рештою хтось з наших допоміг рішення проблеми, що займали уми вчених понад 200 років. Але про це жодного слова, бо було наказано: „розкритикувати”! Деж солідарність вчених та спільність, що вироблялася між нами протягом 25 років, коли разом страждали під спільним ігом? Забули п. Полонська-Василенко! Жаль!

Забув критик сказати й за те, що тотожність ругів й русинів відкриває колосальну кількість додаткового історичного матеріалу, який не був опрацьований через те, що не знали тотожності ругів й русинів. Ця тотожність відсуває історію русинів принаймні аж до 98 року нашої ери. Отже й про це не сказано жодного слова. Проте це не зменшує того, що я знайшов.

Перехожу до головного: я, мовляв, не приймаю „української концепції історії України”. Прочитав я це й трохи зблід: **там** мене докоряли, що я „не вживаю марксівського методу діалектичного матеріалізму”, **тут** мене докоряють, що я не „приймаю української концепції історії України”. Кожна партія нав'язує мені свої переконання, кожен бере на себе ролю непомильних пророків, кожен повертає справу так, що „хто не з нами, — той проти нас”. Хоч не живи на світі, або студією не науку, а програми партій.

Коллего, Полонська-Василенко! Нема французької алгебри, китайської логіки, італійської фізики, або української історії. Є єдина всесвітня наука, обов'язкова для всіх культурних націй. Два на два буде чотири — для всіх людей. Є єдина істина, нема національних: еспанської, польської або китайської. Концепція історії України може бути тільки: або правдива, що сприймається всіма націями, або неправдива, якою користується якась окрема й ізольована. Якщо Ви визнаєте можливість „національних” концепцій, то зрікайтеся звання науковця, та переходьте прямо до табору політиків, там буде Ваше справжнє місце.

Припустимо, що критик просто невдало висловився, що він хотів сказати: наче я не поділяю де-яких думок укра-

їнських істориків. Цікаво знати кого саме критик вважає за непомильного? Чи всі його постулати вона приймає, як скрижалі, що можуть бути прийняті цілковито, без змін. Таких істориків нема. Наука — це невпинне, поступове наближення до істини, яку посувають вперед всі народи й яка сприймається всіма націями.

Розгляньмо, щож вважає критик за „українську концепцію”, — він приймає „самостійність існування українського народу з часів неоліту”, себто що найменш 10.000 років.

Коллего, чи поїхали б Ви на міжнародній конгрес істориків з подібною доповіддю? Певно — ні, бо добре знаєте, що встав би якийсь, скажім, швед й сказав би, що для такого твердження нема абсолютно ніяких підстав: від того часу лишилися кам'янци, шматки посуду, кістки та в найближчому до нас періоді трохи металу.

Як жили люди того часу, во що вірили, якою мовою розмовляли зовсім невідомо; про національність людей тої епохи ми нічого не знаємо. Француз би додав, що дані всіх наук, що є в нашому розпорядженні, говорять за те, що розгалуження людей на германів, слов'ян тощо 10.000 років тому ще не було. Німець би сказав, що розгалуження слов'ян на західних, східних та південних могло відбутися не раніш, як за 1000 років до нашої ери.

Англієць би довів, що відгалуження українців від інших слов'ян могло відбутися що найбільше на протязі першого тисячоліття нашої ери і т. д.

Скажіть, чи приємно було б Вам „лекти рака” на міжнародньому форумі, що українські історики не вилізли ще з пеленчат звичайнісенього, дрібного шовінізму. Чи буде корисна така репрезентація української наукової думки серед усіх культурних народів? Чому Ви приєднуєтесь до тих баламутників, що безвідповідально „ляпають” в українській неспеціальній пресі що попало? Скажіть просто, що Адам був українець, тоді я замовчу!

Не думайте, що я один в своїх наукових переконаннях, погляньте **спеціальну українську наукову пресу**. Ось перший-ліпший приклад. Беремо „Новий Літопис” (Вінніпег,

Канада), 1962, число за січень-березень, стор. 54, стаття Дмитра Біласа: „Чи справді „викопали старинну українську базиліку коло Кельц”? Там ми знаходимо такі рядки:

„Вищезгадана відкопана церква не належала, та й не могла належати, на початку 10-го століття не тільки до поляків, але й до русичів, а тим більше — до українців. Бо за того часу ані польська, ані українська нації ще зовсім не існували. Тоді були тільки різні слов'янські племена — одні від одних незалежні, що жили кожне своїм власним патріархальним життям. А вже тільки згодом, у другій половині 10-го століття, більші й сильніші племена завойовували племена слабші, підчиняли їх під свою владу та організували національні держави: Польщу і Київську Русь і ін.”.

Як бачите, український науковець в 1962 році говорить зовсім протилежне до того, що твердить мій критик: це зрозуміло, бо наука не стоїть, а посувається вперед, на жаль тільки критик мій обстоює застарі погляди.

Критик зв'язує (дозволю собі повернутися трохи назад) так звану „трипільську культуру” із українцями, себто приписує українцям існування принаймні за 3.000 років до нашої ери. Але трипільська культура знайдена не тільки під Києвом, але й в Угорщині, на Дунаю й межі цієї культури в зв'язку з новими знахідками все поширюються.

Коли був такий великий нарід (і це був український), чому ми не знаходимо старовинних джерел, писаних українською мовою, а тільки старослов'янською? Бо української нації тоді ще не було. Також не треба забувати, що більшість вчених приймає, що „трипільці” не були слов'янами взагалі, а належали до народів іранського корення. Можливо зв'язувати їх з хеттами.

Думка про те, що „трипільці” були може протослов'янами в науці існує, але не доведена, отже немає підстави вписувати у своє політичне „кredo” цю думку, а тим паче, що вони були вже українцями. Мріяти нікому не заборонено, але заборонено видавати це за науку.

Далі критик зв'язує трипільців-українців зі скитами, народом, що відомий вже за 500 років до нашої ери. Біль-

шість вчених вважає скитів за іранців-кочовиків. Але „ски-ти” — це збірна назва для багатьох народів. Мені пощастило знайти в одного з коментаторів Віргілія (до 60-го року н. е.) вказівку, яка безперечно доводить, що римляни під „скитами” розуміли й слов’ян, але це означало приблизно наше „кочовики”, але вважати всіх кочовиків-скитів за українців нема зовсім підстав.

Критик веде далі скитів до антів, себто до 5—6-го століття вже нашої ери. Щодо антів, то зараз більшість схильна їх вважати за східних слов’ян, але це не означає, що це були саме предки українців, — й інші слов’яни звалися „антами”. Про це насамперед говорить сама назва: „ант” філологічно безперечно зв’язано з „вянт”, „вент” тощо. Отже в „антах” скоріше можна бачити „вянтичів” або „вятичів” нашого літопису.

Отже в предках наших перед самою княжою добою, себто перед 9-м століттям, ніяк не можна вбачати українців. Коли не так, нехай критик наведе хоч один текст, який доводив би, що в 9-му столітті хоч хтось розмовляв українською мовою. Були старі „русини”. Ні — яких українців, росіян, білорусів, червонорусів, чорнорусів ще не було. Чехи й словаки, македонці й болгары, серби й хорвати тощо ще також не розпалися на окремі народи. Навпаки, мова „Влесової книги” показує, що фонетика, граматики, лексики старо-слов’янської мови були ще дуже примітивні й не вироблені.

**
*

Отже від „української концепції” історії України нічого не лишається. Що-ж дає право Полонській-Василенко виступати проти сучасних думок в історії? Насамперед відсталася традиція, по-друге, тиск політиків, що зовсім не розбираються в історії, а наполяганням на думки, що 50-60 років тому були новими, тільки дискредитують сучасну українську історичну науку. 50 років тому може такі „концепції” й були до певної міри психологічно оправдані: потрібно було щось для піднесення духу українця, але тепер, коли Україна зробилася не об’єктом, а суб’єктом історії

й політики, коли монументи Шевченкові стоять навіть в Америці, — такі уявлення лише шкодять міжнародньому реноме України.

Оці задиркуваті вислови, як ось: „ми — аж з неоліту”, або: „ми — трипільці”, або „ми — скити”, — крім конфузу на міжнародній арені нам не принесуть. Задирання носу вгору без підстав тільки нас скандалять. В нас є чим пишатися, але не невірним минулим.

Мій критик відійшов від наукової об'єктивності й правди й піддався впливу політиків. А біда політиків полягає в більшовизації думки: більшовиків лають, а самі запозичають їхні методи думання. Й в нас починають культуру створення непомильних „пророків”, — якщо такий-то щось сказав, то вже це вірно, як те, що сказав Маркс або Енгельс.

Не історики ведуть за собою маси, показуючи історичну правду, а істориків навчають „вожді”, що навчають істориків історії. Тепер партія видає накази, що саме було в історії. Чи не час вже відмежуватися від такої московської психології? Коли там брешуть на кожному кроці, брешуть навіть там, де й не потрібно, коли лжа просякає там всіх й все, — чи не нам би показати приклади правди в історії, чи не нам би поставити політиканів, що спотворюють історію, на належне місце?

Фальшивими фактами свого діла ми підперти не можемо, бо правда вилізе з міху, як би її не приховували. Не істориків треба навчати, а в істориків треба навчатися. Той, хто відійшов від наукової правди, вже не історик.

ДО УВАГИ МОЇХ КРИТИКІВ*)

(*) Ця моя стаття була надрукована в газеті „Вільна Думка”, ч. 6 653), 1962. Оскільки вона подає зовсім незагаданий в попередній статті матеріал, вважаю за потрібне навести й його, щоб краще висвітлити питання та запобігти непорозумінню).

Стаття моя „Звідки ми, чиї ми діти?” викликала в деякого незадоволення, в деякого навіть обурення, особливо щодо історичної термінології, сказати ж спасибі ніхто не догадався.

Краще ми домовимось: або існує наука історії й ми її додержуємось, або ми прислуховуємось до повідомлень агентства ОБС („одна баба сказала”). Я подавав й подаю історичні факти, а мене де-хто з читачів робить відповідальним за ці факти, тобто за те, що було 300 років тому! Наводжу приклади.

Коли в 1648 році Богдан Хмельницький повстав проти Польщі й звернувся до всіх українців з універсалом, він звав офіційно себе — „гетьманом славного войска Запорожского и всею по обеим сторонам Днепра сущей **Украины Малороссийской**”.

Перелічивши всі кривди та беззаконня, завдані поляками, він закликав: „... вас всех **малоросиян**, братию нашу, до компании военной” (див. Акти Зах. Рос., 5, ч. 23). Там же ми знаходимо й такі уривки: „Вам всем обще **Малоросияном** о том доносим”. Далі: „Кому из вас любима целость отчизны вашей **Украины Малороссийской**”. Ще далі: „о увольнению от бед людских всего народа **Малороссийского**”.

В листі до запорожців від 3-го січня 1654 р. Хмельницький писав: „А замысл ваш, щоб удался и буди зо всем народом **Малоросийским**, по обоих сторонах Днепра будучим, под протекцию великодержавнейшего и пресветлей-

шого монарха Російського, за слухний быти признаваем, и даемо нашу войсковую вам пораду, а бысте того дела не оставляли и оное кончили, як ку найлутшой ползе отчизны нашей **Малоросійской**".

З цих уривків (а таких можна навести ще десятки) видно, що Богдан Хмельницький називав так свою батьківщину **Малоросією** (й називав це в офіційних документах) й звертався він до **малоросіян**.

Скажіть, будь ласка, я в цьому винен, чи сам Хмельницький? Де ж елементарна справедливість щодо мене? Я виконую свій обов'язок історика: подаю історичні факти, що висвітлюють, як з часом мінялася назва України, а мене лають й клянуть зовсім не по адресі. Лайте Хмельницького: це його вина, що його нащадки через 300 років вкладають зовсім інший зміст в слова, тоді вживані.

Візьмемо другий приклад. Як відомо, ще й досі в Єрусалимі підчас богослуження вживається художньої роботи срібляний антимінс, що свого часу подарував Мазепа. Антимінс має напис: „подаванием ясновельможного его милости пана Иоанна Мазепы, **російського гетмана**".

Отже Мазепа († 1709 р.) вважав себе за „російського гетмана". Що це не помилка, не якесь непорозуміння, свідчить інший факт. Коли в надзвичайно секретних переговорах із королем Польщі Станиславом Лещинським Мазепа домовлявся про умови його майбутнього, в разі він перейде на бік шведського короля, союзника Лещинського, — польський король обіцяв Мазепі, що він буде спадкоємним „князем руським" й увійде до складу Речі Посполитої Польщі, як окреме князівство, на тих правах, що й велике князівство Литовське.

Для Мазепи навіть був виготовлений князівський герб, який можна побачити у Грушевського в його „Історії України-Руси". Отже Мазепа передбачав себе в ролі „князя руського". Я в цьому винний, чи винний сам Мазепа, що вважав себе за „руського"?

Додам ще, що корифеї літературного відродження Галичини в першій половині 19-го віку: Яків Головацький та Іван Вагилевич з особливою силою підкреслювали своє

руське походження. Галицькі вчені та письменники другої половини 19-го віку, наприклад, Шашкевич, Огоновський, Романчук, Барвінський, що викликали український рух в Галичині, всі звали себе „русинами”. Маркіян Шашкевич, поет-священик, писав: „Руська мати нас родила, Руська мати нас повила, Руська мати нас любила...”

Один з моїх критиків навіть наводить народне прислів'я: „нема в світі тої сили, щоб могла зломить русина”! Моя це вина, що не сказано: „українця”?

Панове, справа дуже проста: були інші часи, були інші люди, була інша термінологія. Нема й найменшої підстави, щоб з-за цієї термінології лягтися чи сваритися, тим паче нема підстави обливати історика поміями, що він чесно виконав свій обов'язок: розповів, як з бігом часу мінялася термінологія.

Той, хто відкидає факти історії та перекручує їх, — завжди програє. Отже, робіть, як хочете, але не кажіть, що ви цього не знали, — моя стаття накреслила стан речей досить чітко. Де-хто з моїх читачів не знайшли нічого для себе нового, дехто навіть відмовився читати мою статтю, дехто намагався „щипати” мене між рядками.

Щоб не утворилося враження, що кількість критиків відбиває якість твору, дозволю собі навести уривок з листа до мене митрополита Іларіона (проф. Огієнка): „... одержав першу частину Вашої цінної статті з „Вільної Думки”. Жалію, що не прислали її мені (правда, така для „Віри й Культури” завелика). Сердечно прошу прислати мені ще одного примірника першої частини, а далі дуже прошу прислати по два примірники, — може з цієї Вашої праці і я щось викрою для себе”.

Отже проф. Огієнко знайшов мою статтю достойною уваги, сам прочитав та ще просить прислати комусь інший примірник, а ось мої австралійські критики, або не знайшли для себе нічого нового, або навіть читати не хочуть! Ось як піднісся наш культурний рівень в Австралії: проф. Огієнко найшов щось нове в моїй праці для себе, навіть збирається з дечого скористатися, а мій тутешній критик й читати не хоче!

Думаю, що це порівняння не на користь моїх критиків: з одного боку старий професор, митрополит, громадський діяч першого рангу, бувший міністер Народньої Освіти Української Держави, а з другого боку мої австралійські критики! Це показує моїм критикам, що не знаючи броду, не слід лізти в воду.

Говорячи про історію, треба її досконало знати. Зауваження, що були мені зроблені, показують, що моїм критикам насамперед треба вчитися й не займати ту позицію, за яку ще незабутній Т. Г. Шевченко говорив: „... все те бачив, все те знаю”.

Стаття моя мала на меті поширити та поглибити історичні знання читачів „Вільної Думки”. Якщо хтось не хоче, — його справа: „кому подобається піп, а кому попова наймичка”...

Але я переконаний, що більшість читачів, як і редакції „Вільної Думки” добре уявляють, що наука не стоїть, що застарілими, хибними уявленнями державности не утвориш, що краще тихенечко повчитися, ніж потім на міжнародньому форумі „пекти рака”. До цього питання я сподіваюся ще повернутися в п'ятій, додатковій частині моєї статті.*)

*) Це я здійснюю публікацією цієї книжки.

ВИСНОВКИ

Навівши основний та дискусійний матеріал, ми можемо зробити такі висновки:

1. Через певні історичні умови ми досі не маємо правдивої Історії України, вона спотворена не тільки в дрібницях, але й в основних, кардинальних рисах.
2. Насамперед українська нація, хоч і має старовинних предків, порівнюючи молода, вона (як і російська та білоруська) утворилася вже після татарської навали. Намагання приписати їй багатотисячолітню давність зовсім марні, сучасною наукою не підпираються і, крім конфузу в очах інших народів, нам принести не можуть.
3. Походячи від старої Русі, Україна базується в своїй культурі виключно на всеслов'янській культурі, германам вона не зобов'язана, ані державністю, ані культурою. Норманська теорія колосальне й трагічне непорозуміння, якого ми повинні збутися як мога скоріше.
4. Русь на Дніпрі не споконвічне явище, вона тільки частина основної Русі, що утворилася в середній Європі, й згадується історичними джерелами на протязі майже 2.000 років.
5. Під цим кутом зору треба переглянути всю нашу історію, засвоїти собі нові уявлення і стати в рівень з сучасною наукою. Відсталість наша в цьому напрямку дуже велика: нема курсів історії, підручників для шкіл, монографій. Ця ділянка науки занедбана: нема дискусій, статтів, диспутів, популярних книжок для ширшого читача, нема взагалі інтереса до цієї тематики. За яку державність можна говорити, коли ми добре не уявляємо, якою насправді була культура Київської Русі, як

і чому вона завалилася, як століттями животіли її уламки, як почали вони відроджуватися, як поділилися вони на Схід і Захід, як з рештою утворилися сучасні „Україна” та „Россія”.

Зараз ми переживаємо підняття всіх слов'янських народів, які з рештою позбулися вікового іга германців, переводиться переоцінка цінностей й виявляється нова розстановка сил серед слов'янських народів. Україна мусить опосісти належне їй місце, але це залежить насамперед від самих українців: чим скоріше вони зрозуміють той шлях, який перейдений нацією, чим скоріше вони стануть врівень з іншими культурними народами, тим скоріше здійсняться їхні мрії, але це може відбутися тільки тоді, коли в нас не буде домінувати ідеологія „часів Очакова та підкорення Криму”.

З М І С Т

Передмова.

Основний розділ.

	<i>Стор.</i>
1. Значіння історії	7
2. Наша роля в історії	7
3. Чи маємо ми свою історію?	9
4. М. Грушевський й наша історія	10
5. Наша історія й Т. Г. Шевченко	10
6. Наші сучасні завдання щодо історії	13
7. Причини перекручування нашої історії	14
8. Історія й совети	15
9. Основне хибне уявлення про Русь	16
10. Перші антинорманісти й дальша боротьба	18
11. Українці й антинорманізм	19
12. Російська інтелігенція й норманізм	20
13. Новіші антинорманісти	21
14. Наші чергові завдання	22
15. Коли утворилася Русь	23
16. Що називали в старі часи Руссю?	24
17. „Мала" й „Велика" Русь	25
18. Коли з'явилася Русь на Дніпрі?	26
19. Руги, русини в традиції України	27
20. Терміни: „русин", „українець", „малорос"	28
21. Росія й Русь	29
22. Україна й Русь	29
23. Два слов'янських центри на сході: Київ та Новгород	30
24. Первісна історія Новгороду	30
25. Перші новгородські князі: Буриной, Гостомисл	31
26. Покликання „варягів"	34
27. „Земля наша велика і обильна"	34
28. Олег й захоплення Києва	35
29. Первісна історія Києва	36
30. Чи існувала германська Русь?	37
31. Нормани (варяги) й військо на Русі	40
32. Нормани (варяги) й мореплавство на Русі	42
33. Нормани й торгівля на Русі	43
34. Нормани й релігія	46

	<i>Стор.</i>
35. Нормани й обряд поховання	47
36. Нормани й законодавство	48
37. Нормани й державний устрій	50
38. Нормани й побут на Русі	50
39. Нормани й будівлі	51
40. Нормани й мова	51
41. Нормани й писемність	52
42. Нормани та ймення на Русі	53
43. Нормани й географічні назви на Русі	54
44. Нормани й міри, ваги, довжини, цінностей тощо	56
45. Нормани й літопис	57
46. В чому полягали помилки істориків?	58
47. Напад русів на Царгород 860 р.	59
48. Свідectво патріарха Фотія	60
49. Невдалий похід на Царгород 874 р.	61
50. Перше хрещення Русі	62
51. Стосунки Києва з „Великою Руссю”	64
52. Київська Русь та навали азійців	65
53. Колонізація Київською землею східніх земель	66
54. Писемність на Русі	67
55. Взаємовідносини культури Русі-України й культури Росії	69
56. Русь-Україна й сучасність	71
57. Найважливіші висновки	72
58. Давнина нації та її значення	74
59. Давнина нації й Україна	75
60. Давнина й міщанство	76
61. Славетні предки та фальшиві ідеали	76
62. Експансія й князь Святослав	77
63. Україна й ідеал державного устрою	78
64. Ідеал нації — приклад Фінляндія	79
65. Ми й наші предки	80
66. Через що і як утворилася Україна	81
67. Новонароджена Україна та Польща	82
68. Утворення Запоріжської Січі	83
69. Запоріжська Січ та її роля	85
70. Україна — нація молода	86
71. Наші цьогоденні завдання	87

Дискусійний розділ.

Рецензія проф. Н. Полонської-Василенко на статті автора	91
Відповідь на рецензію проф. Н. Полонської-Василенко	104
До уваги моїх критиків	111
Висновки	115

Друковано 2,000 прим.

Накладом Автора

Подано до друку: 14. V, 1963.

Підписано до друку: 3. VII, 1963.

Цю книжку можна набути в книгарні Складу Церковних Речей у Вінніпезі, Ман.

Замовлення просимо посилати на таку адресу:

CONSISTORY CHURCH GOODS SUPPLY,

7 St. Johns Avenue,

Winnipeg 4 — Manitoba